

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Brigita Dane

Indoevropska dediščina v kulturi arijske Indije in kulturi Keltov

Diplomsko delo

Ljubljana, 2016

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Brigita Dane

Mentorica: doc. dr. Ksenija Šabec

Indoevropska dediščina v kulturi arijske Indije in kulturi Keltov

Diplomsko delo

Ljubljana, 2016

*Bolje je opravljati lastno dolžnost, četudi nepopolno,
kakor pa izpolnjevati dolžnosti koga drugega in jih opraviti popolno.*

Bhagavad-gītā

ZAHVALA:

Razredu modrih:

mentorici doc. dr. Kseniji Šabec za strokovno pomoč, konstruktivne pripombe ter za spodbudo in razumevanje,

mami Metki in očetu Marjanu za dolgoletno potrpežljivost in zaupanje.

Razredu bojevnikov:

možu Franciju (Cotu) za vse strateške manevre in taktike, ki so vodili h končni zmagi,
soborki Ani.

Razredu svobodnih:

vsem, ki ste bili z mano na poti v tisočletno in dvajsetletno preteklost.

Delo posvečam profesorju Stanetu Južniču.

Indoevropska dediščina v kulturi arijske Indije in kulturi Keltov

Kulturi Keltov (Ircev) in arijskih Indijcev (Indoarijcev), ki v geografski pozicioniranosti predstavljata nasprotna pola indoevropske jezikovne družine, izkazujeta presenetljive vzporednosti in podobnosti v jeziku, literaturi, družbenih institucijah, pravu, religiji in mitologiji ter tudi na drugih področjih, kar implicira, da kulturi izhajata iz skupne tradicije. Skupna indoevropska tradicija je tako osnovna tema pričujočega diplomskega dela. Najbolj presenetljiva podobnost med kulturama je obstoj svečeniškega razreda, in sicer druidov pri Keltih in brahmanov v Indiji, pri čemer se analogija med razredoma kaže v njihovem privilegiranem družbenem položaju in funkcijah. Osnovne funkcije obeh razredov so bile pesnikovanje, poučevanje in razsojanje. Zavračanje pisave, ezoterično poučevanje ter vztrajanje na ustnem izročilu prenašanja naukov pa kaže analogijo tudi pri ohranjanju skupne tradicije, ki sta jo oba razreda podedovala iz indoevropske dediščine. Poleg primerjalne analize ujemanj med kulturama so v delu nakazane tudi razlike v specifičnosti razvoja obeh obravnavanih kultur. V zvezi z njunim skupnim indoevropskim izvorom delo izhaja iz stepske teorije. Komparativna analiza obravnavane tematike temelji predvsem na lingvističnih in arheoloških evidencah, hkrati pa upošteva izsledke tudi drugih znanstvenih disciplin.

Ključne besede: Indoevropejci, Indoarijci, Kelti, indoevropska dediščina.

Indo-European heritage in the Aryan-Indian culture and in the Celtic culture

The Celtic (Irish) culture and the Aryan-Indian culture (Indo-Aryans), which geographically represent two opposite poles of the Indo-European language family, display surprising parallels and similarities in language, literature, social institutions, law, religion and mythology, as well as in other fields, which implies that these cultures stem from the same tradition. The common Indo-European tradition is thus the main theme of diploma thesis. The most striking similarity between the cultures is the existence of the priesthood class, namely Celtic druids and Indian brahmins, the analogy between the two classes is substantiated by their privileged social status and functions. The basic functions of both classes were creating poetry, teaching and adjudicating. While rejecting written word, conveying teaching esoterically and insisting on oral transmission of teachings lead to the analogy regarding the preservation of the common tradition which both classes received from the Indo-European heritage. The diploma thesis, besides offering a comparative analysis of the common denominators of these cultures, points to the differences and the specifics in their development. In regard to their common Indo-European origin, the thesis apply the so-called the Steppe hypothesis. The comparative analysis of the said topic is based primarily on linguistic and archaeological records, at the same time it takes into account the findings of other scientific disciplines.

Keywords: Indo-Europeans, Indo-Aryans, Celts, Indo-European Heritage.

KAZALO

1 UVOD	7
1.1 NAMEN IN STRUKTURA DIPLOMSKEGA DELA.....	8
1.1.1 Namen in osnovne teze.....	8
1.1.2 Metodologija.....	9
1.1.3 Temeljna struktura.....	11
2 INDOEVROPSKI FENOMEN	12
2.1 ODKRITJE INDOEVROPSKE DRUŽINE IN POSLEDICE.....	12
2.1.1 Indoevropski prajezik in Indoevropejci.....	14
2.1.2 Prvotna domovina Indoevropejcev in njihove migracije.....	16
2.2 ZNAČILNOSTI INDOEVROPSKE SKUPNOSTI.....	22
2.2.1 Neolitska revolucija in neolitik v Evropi.....	22
2.2.2 Elementi kurganskih kultur	26
2.2.2.1 Materialna kultura.....	26
2.2.2.2 Družbena struktura in ideologija	28
2.2.2.3 Religija	32
2.2.2.4 Mentaliteta, izbor civilizacije in fizični tip.....	35
2.3 SINTEZA.....	38
3 ARIJSKI INDIJCI IN KELTI	41
3.1 INDOARIJCI.....	41
3.1.1 Migracije v Azijo v kontekstu stepske teorije in migracijskega modela.....	42
3.1.2 Indoarijci v Indiji	48
3.1.2.1 Indoarijski jeziki in njihovo širjenje po Indijski podcelini.....	48
3.1.2.2 Indska civilizacija.....	50
3.1.2.3 Identifikacija vedskih Arijev	52
3.2 KELTI	54
3.2.1 Keltski jeziki in njihova geografska razpršenost nekoč in danes	54
3.2.2 Izvor Keltov in njihove migracije.....	57
3.2.2.1 Identifikacija proto Keltov.....	58
3.2.2.2 Otoški Kelti in Kelti na Irskem	60
3.3 INDOEVROPSKA DEDIŠČINA	63
3.3.1 Družbena struktura	63
3.3.1.1 Kralj	65

3.3.1.2 Običajno pravo	69
3.3.2 Bojni vozovi in živina.....	71
3.3.3 Religija in mitologija.....	73
3.3.3.1 Pojmovanje nesmrtnosti	76
3.3.3.2 Razredi svečenikov in pesnikov	80
3.3.4 Heroična tradicija v poeziji in verzni prozi	84
3.3.5 Irščina in sanskrt.....	87
3.4 SINTEZA.....	91
4 ZAKLJUČEK	98
5 LITERATURA	102

1 UVOD

Kadarkoli naletim na Indijca, ga potegnem v stran in mu zabrundam prvo vrstico stare ljudske pesmi iz svoje domovine. Nato ga poprosim, naj melodijo sam nadaljuje po svoje. In verjemite mi ali ne, skoraj zmeraj jo zapoje do kraja tako, kot da moj spev pozna. Ali ni to presenetljivo? Zame je to dokaz, da imajo Indijci in Irci skupno preteklost, da mi Kelti,¹ kot pravim tudi v neki svoji drami, izviramo iz skrivnostnega Vzhoda (McMahon v Herm 1983, 208–209).

Misel irskega zgodovinarja in dramatika Bryana McMahona se morda na prvi pogled zdi presenetljiva, če že ne neverjetna, vendar po besedah Herma "že zdavnaj ne velja več za senzacionalno" (Herm 1983, 209). Po tolikem času ukvarjanja s svojim diplomskim delom z naslovom Indoevropska dediščina v kulturi arijske Indije in kulturi Keltov se seveda popolnoma strinjam s Hermovo ugotovitvijo glede na to, da raziskovalci že nekje od konca 18. stoletja naprej vedo in hkrati na različne načine ter z različnih perspektiv obravnavajo tri ključne pojme, ki so navedeni oziroma implicirani v misli McMahona, se pravi Kelti, Indijci in Indoevropejci.² Priznati pa moram, da temu ni bilo vedno tako, še zlasti če me spomin zanese nazaj v tretji letnik študija, ko sem se odločila, da bom za obvezni seminar pri predmetu Civilizacije obravnavala tematiko povezano s kulturo Keltov.

Vsekakor pa vse do "odkritja" zgoraj navedene misli, ki ne le da me je navdušila, pač pa tudi vzbudila potrebno radovednost, nisem niti slutila, da bo seminar, ki se je v prvotnem namenu nanašal le na kulturo na skrajnem zahodu Evrope, našel relacijo in vzporednost v tako vsaj v geografskem smislu oddaljeni kulturi Indije na vzhodu. To seveda ne pomeni, da mi ni bilo znano njuno skupno indoevropsko poreklo, vendar pa so se mi osupljive podobnosti in ujemanja med kulturama, na katere sem naletela med branjem literature, zdeli naravnost senzacionalni. Zanimivo je, da sem pred skoraj dvajsetimi leti podobne reakcije doživljala s strani nekdanjih kolegov na fakulteti, danes pa so odzivi prijateljev, profesionalnih kolegov, znancev popolnoma identični, kadar beseda nanese na temo mojega diplomskega dela.

¹ Kelti [gr. Keltoi, lat. Galli in Celtae], skupina ljudstev, prvič jo omenja Herodot (Veliki splošni leksikon 1997b, 1919). Glavne skupine: Galci (v južni Franciji, zgornji Italiji), Belgi (v severni Franciji, južni Angliji), Briti (v Angliji, Walesu), Geli (v Irski, Škotski), Galati (v Mali Aziji). Ko so Rimljani osvojili Galijo in Britanijo, je bilo konec njihove moči (Leksikon Cankarjeve založbe 1988, 471).

² Indoevropejci, skupina ljudstev, ki so bili nosilci prajezika, imenovani so po vzhodnih in zahodnih predstavnikih (Indi in Evropejci) (Veliki splošni leksikon 1997a, 1604).

Prav zanimivost tematike, radovednost in želja po razširitvi lastnega znanja so bili med glavnimi razlogi pri odločitvi za dokončanje diplomskega dela, čeprav seveda ne morem zanikati, da je bila odločilna spodbuda pravzaprav uspešno sprejeta seminarska naloga oziroma nekoliko kasneje že skoraj dokončano diplomsko delo pod mentorstvom profesorja Staneta Južniča. Zavedam se, da ne gre precenjevati pomena preteklega dela, katerega namen je bil predvsem najosnovnejši prikaz te sicer izrazito obsežne in kompleksne tematike, vendar pa mi je kot tak nakazal in odpel smernice za natančnejšo obdelavo, ki je izkazana v pričujočem diplomskem delu, kar pa vsekakor ne pomeni, da slednje ni brez vrzeli in pomanjkljivosti. Nasprotno, prav skozi oblikovanje diplomske naloge se mi je ob nenehnem odkrivanju novih podatkov v mislih vedno znova in znova pojavljal znameniti rek: "Vem, da nič ne vem ..."

1.1 NAMEN IN STRUKTURA DIPLOMSKEGA DELA

1.1.1 Namen in osnovne teze

Osnovni namen diplomskega dela je prikaz družbenih, religioznih, kulturnih, pravnih in drugih vzporednosti ter ujemanj med kulturo arijske Indije in kulturo Keltov kot rezultata dejstva, da obe kulturi izvirata iz daljne, a skupne indoevropske tradicije in v tem smislu torej zastopata isto dediščino.

Glede na zgoraj omenjeno se tako za osrednjo nit naloge postavlja vprašanje (1) oziroma iskanje vzroka, *zakaj je indoevropska zapuščina prav med Kelti (Irci) in Indijci, ki v geografskem in lingvističnem smislu predstavljata skrajna pola indoevropske družine izmed vseh njenih predstavnikov, najbolj prisotna*. V iskanju odgovora pričujoče delo med drugim izhaja tudi iz dognanj arealne lingvistike, čeprav slednjih v lingvističnem kontekstu ne analizira. Po doktrini arealne lingvistike se za jezike na geografsko nasprotnih, ekstremnih področjih iste jezikovne družine domneva, da ohranjajo arhaične oblike (Gilliéron v Dillon 1975, 33) in kot take predstavljajo zatočišče arhaizma. To dognanje se je iz preučevanja jezika, imen institucij preneslo na preučevanje idej oziroma institucij samih (Dillon 1975, 17–18).

V zvezi z indoevropskim izvorom obeh kultur delo temelji na t. i. kurganski oziroma stepski teoriji (2), *po kateri se je proto indoevropska lingvistična skupnost začela cepiti med 4500 in 2500 pr. n. št. (Mallory 1996, 108, 127) in po kateri za prvotne*

Indoevropejce štejemo nosilce kulture kurganov.³ Gre za serijo kultur poimenovanih po zanje značilnih pokopih v tumuluse,⁴ ki je živela med 5. in 3. tisočletjem v južnih stepah Rusije, od Urala do ozemlja severno od Črnega morja (Eliade in Adams 1993, 199; Eliade 1996a, 126). Delo tako zavrača anatolsko teorijo⁵ in jo skupaj s stepsko teorijo testira na osnovi najnovejših genetskih raziskav. Hkrati delo zavrača teorije indijske znanstvene paradigme o izvoru Indoevropejcev, ki njihov izvor oziroma pradomovino identificirajo v Indiji.

Predvsem pa naloga izhaja iz teze (3), *da je vzrok tega izrazitega zrcaljenja skupnih elementov indoevropskega porekla v obravnavanih dveh kulturah mogoče razložiti le z "obstojem močnih svečeniških združenj, čuvarjev svetih tradicij, ki so jih vzdrževali s formalistično strogostjo" (Benveniste v Eliade 1996b, 89), in sicer druidov⁶ pri Keltih in brahmanov⁷ v Indiji. S tem naloga tudi zavrača mnenja, ki druidstvo predstavljajo kot avtohtono "institucijo", ustvarjeno na britanskem otoku, saj menim, da nakazane vzporednosti v diplomskem delu potrjujejo njihov skupni izvor, kot tudi njihovo vlogo pri ohranjanju in prenašanju indoevropske tradicije skozi dolga zgodovinska obdobja.*

1.1.2 Metodologija

Temeljno vprašanje pri sestavi diplomske naloge je bilo vsekakor, poleg interpretacije zbranih podatkov, kako čim bolj analitično ter metodološko sprejemljivo, predvsem pa verodostojno in korektno obravnavati izbrano tematiko.

Ker je med osnovnimi nameni diplomskega dela odkrivanje vzporednosti med kulturama kot odrazu njunega skupnega indoevropskega porekla, je seveda jasno, da gre za področje, ki predstavlja stičišče mnogih znanstvenih disciplin, med njimi lingvistike, arheologije, zgodovine, religiologije, sociologije, antropologije ter v novejšem času tudi naravoslovnih znanosti, predvsem genetike, kar seveda implicira interdisciplinarno in komparativno obdelavo. V tem smislu se mi je zdelo smotno, da so v posameznih

³ Kurgán -a m [ar. *kur* grič, perz. *chanach* hiša] vrsta predzgodovinskih gomil v vzhodni Evropi in Aziji (Mamajev ~) (Verbinc 1991, 394).

⁴ Tumulús -a m [lat. *tumulus* holm] predzgodovinska gomila, navadno nagrobna (Verbinc 1991, 733).

⁵ Po tej teoriji, ki temelji na tradicionalnem modelu širjenja neolitskega poljedelstva, naj bi bila prvotna domovina Indoevropejcev Anatolija, od tod pa naj bi se skupaj s širjenjem poljedelske kulture širil(i) tudi indoevropski jezik(i) (Renfrew v Mallory 1996, 177).

⁶ Druid -a m [lat. *druida* iz kelt.] starokeltski svečenik v poganskih časih (Verbinc 1991, 160).

⁷ Brahmán -a m [skt. *brahman* molitev] 1. svečenik Brahme, 2. pripadnik najvišje kaste v Indiji (iz njenih vrst svečeniki, pesniki, politiki ipd.) (Verbinc 1991, 102).

poglavjih na kratko predstavljeni njihovi prispevki k obravnavani temi, zato njihovo soočanje s poudarkom na komplementarnosti obravnavane teme odseva skozi celo nalogo, kar pa ne pomeni odsotnost kritične refleksije posameznih pristopov.

Obsežna literatura o izbrani temi je razčlenjena od poljudnoznanstvenih slikanic do ozko usmerjenih strokovnih del, ki samostojno obravnavajo posamezne ključne koncepte (Indoevropejci, Kelti, arijski Indijci), kar pomeni, da večina dosegljivih del ne obravnava neposredne primerjave med njimi, oziroma če že, se relacije nakazujejo le kot nekakšna "dopolnila". Zato se mi je zdelo primerno, da v nalogi opozarjam na to problematiko, saj se zavedam, da uporaba le-teh, ki je razvidna na posameznih mestih v nalogi, kot taka ne more zadostiti kvalitativni analizi, čeprav je bila njihova vključitev v diplomsko nalogo zaradi pomanjkanja specifične literature neobhodna in nujna. Naloga tako temelji na analizi uradno veljavnih znanstvenih argumentov, ki se nanašajo na obravnavano tematiko. V tem smislu sem skoraj v celoti zapostavila (razen izjemoma) tiste avtorje, ki svoje domneve o tematiki ideologizirajo zaradi različnih vzgibov, najpogosteje so le-ti nacionalno obarvani, hkrati pa sem se izognila tistim avtorjem, ki omenjeni kulturi "preučujejo" izven perspektiv znanosti.⁸ Kljub začetnim željam po podrobnejši obravnavi sem vseeno ostala ujeta v izrazito kompleksni in široko zastavljeni tematiki, za katero moje diplomsko delo ostaja le najosnovnejši prikaz, kajti vsako poglavje oziroma podpoglavje v pričujočem delu bi lahko bilo tema oziroma osnova za samostojno diplomsko delo.

Na tem mestu opozarjam, da je v nekaterih delih naloge uporabljeno neustrezno izrazoslovje, kar je posledica navajanja znanstvenih dognanj iz literature starejših avtorjev. Problematično terminologijo sem zato uporabila samo pri dobесednih citatih. So pa ugotovitve teh avtorjev ključnega pomena za pričujoče delo in jih zaradi tega nisem mogla izključiti. Kjer je bilo le mogoče, sem se temu skušala izogniti oziroma sem v nalogo vključila tudi novejšo znanstveno ugotovitve.

⁸ V delu niso omenjeni avtorji, ki so vplivali na nastanek *arijskega mita*, katerega delo ne analizira. V zvezi z indijsko znanstveno paradigmo oziroma avtorji, ki zagovarjajo hipoteze o indijskem izvoru Indoevropejcev, so na kratko omenjeni t. i. *romantični orientalisti*, ki so vplivali na njen nastanek, pri čemer pričujoče delo tudi ne obravnava ugotovitev avtorjev indijske znanstvene paradigme. V zvezi s Kelti so na kratko povzeti pristopi v preučevanju Keltov po Eriksenu, ki v tretjo kategorijo uvršča avtorje, ki zanikajo obstoj otoških Keltov.

1.1.3 Temeljna struktura

Nakazane težave, s katerimi sem se soočala pri nastajanju diplomskega dela, so me že na začetku postavile na realno osnovo, ki mi je začrtala možen domet besedila in s tem tudi izhodišče za nadaljnje delo. Po tehtnem premisleku sem se odločila za formo, ki po mojem mnenju predstavlja osnovni prikaz tematike, ki na časovni osi pomeni interval od tako imenovane proto oziroma prazgodovine pa vse do današnjih dni.

Uvodu sledi drugo poglavje, ki je poskus zajetja izvora tistega, na čemer delo sploh temelji, se pravi prikazu indoevropskega "fenomena". V njem sem skušala nakazati problematiko v zvezi z izvorom indoevropske jezikovne družine, torej kdo so bili prvotni nosilci indoevropskega jezika, njihove pradomovine, družbene strukture, religije ter drugih aspektov življenja, ki jih je moderna znanost uspela rekonstruirati, s čimer je predstavljena osnova za "jezikovno in kulturno ekspanzijo, ki ji, kolikor vemo, ni para" (Eliade 1996a, 126).

Tretje poglavje je namenjeno aplikaciji ugotovljenih dejstev na obe obravnavani kulturi, torej keltsko in arijsko indijsko, pri čemer bodo nakazane tudi razlike v specifičnosti njenega razvoja. Kajti potrebno je upoštevati časovni razpon, ki ločuje prva indoevropska preseljevanja od zadnjih, kot tudi dejstvo, da je med preseljevanji prihajalo do različnih kulturnih stikov (Eliade 1996a, 128). Tako je v delu posebej govor o arijskem osvajanju Indije oziroma keltskem osvajanju Evrope in s tem povezano problematiko. Seveda je težišče tretjega poglavja usmerjeno k primerjalni analizi posameznih ujemanj in podobnosti, čeprav je primerjalni pristop uporabljen tudi na drugih mestih, zlasti tedaj, ko so uporabljeni posamezni izsledki oziroma "dopolnila" avtorjev, ki relacije med kulturama izpeljujejo kot sekundarno dejstvo oziroma kot podkrepitev svojih dognanj, slednja pa nimajo neposredne zveze s temo tega diplomskega dela.

Tretje poglavje je namenjeno tudi (kritičnemu) zagovoru predvsem osnovne teze, iz katere sem izhajala, in sicer da so tako izraziti vidiki indoevropske dediščine, ki so pogostokrat prisotni samo v indijski in keltski kulturi, posledica obstoja strogo formaliziranega svečeniškega stanu, ki je kraljeval tako ob Indu kot ob Shannonu ter ohranjal skupno preteklost, v katero sodijo "fragmenti dediščine iz 2. tisočletja pr. n. št." (Piggott 1985, 88). Sintezi tretjega poglavja sledi zaključek diplomskega dela.

2 INDOEVROPSKI FENOMEN

2.1 ODKRITJE INDOEVROPSKE DRUŽINE IN POSLEDICE

Vse do zadnje četrtine 18. stoletja je večina teorij o naravi in izvoru jezika temeljila na filozofskih špekulacijah (Eliade in Adams 1993, 204). "Pravzaprav je bila za znanost o jeziku filozofska tradicija značilna. Še zlasti je temu tako, če upoštevamo, da ima evropsko jezikoslovje svoje globoke korenine v grški filozofiji in na splošno v antični filozofski misli" (Južnič 1983, 24–25). Večina teorij je slonela na tako imenovani ideji o degeneraciji, po kateri je hebrejščina veljala za prvobitni jezik, iz katerega je degenerirala grščina, latinščino so obravnavali kot rezultat degeneracije grščine, moderne evropske jezike pa kot izrodke latinščine. Z evropsko ekspanzijo v svet pa so se povečala spoznanja o razponu in raznolikosti jezikov, s čimer se je ideja o hebrejščini kot jeziku, iz katerega izhajajo vsi jeziki, izkazala kot neustrezna za razlago zgodovinskih sorodstev med jeziki, slednje pa ni bilo nikjer bolj očitno kot prav v Indiji (Eliade in Adams 1993, 204).

Revolucionarni korak k drugačnemu razmišljanju⁹ je bil storjen leta 1786, ko je sir William Jones spoznal sorodnost med **sanskrtom**,¹⁰ grščino, latinščino ter morda tudi gotskim in **keltskim** jezikom (Dillon 1975, 1; Južnič 1983, 30). "Iz tega je izhajalo, da so ti jeziki izšli iz nekega skupnega jezika, ki pa je izginil in ga ni moč poznati" (Južnič 1983, 30). To odkritje je seveda odprlo mnoga nova vprašanja, med njimi "ali je kdaj obstajalo ljudstvo, ki je uporabljalo ta jezik in kje je to ljudstvo živelo" (Herm 1983, 110).

Nujno se je postavilo tudi vprašanje o sorodstvu Evropejcev z Indijci čas, za tako vprašanje pa je bil, naj temu blago rečemo, neprimeren; evropocentrizem je bil v vzponu [...]. Evropska vzvišenost je bila tako prizadeta, da so šli nekateri tako daleč, da so zanikali obstoj sanskrta. Drugi so dokazovali, da so tekste v sanskrtu sestavili premeteni brahmani, [...] to pa naj bi storili iz grških in rimskih modelov, ki so jih nekako pretihotapili v Indijo (Južnič 1983, 30).

⁹ Prvi, ki je opazil podobnosti med sanskrtom in latinščino, je bil že leta 1600 Filippo Sassetti, vendar pa jih je tako on kot tudi drugi, ki so mu sledili, razlagal v okviru teorije degeneracije (Eliade in Adams 1993, 204).

¹⁰ Sanskrt, jezik staroindijske književnosti, ki je mrtev že od 6. st. pr. n. št. (Leksikon Cankarjeve založbe 1988, 927).

Kljub vsemu pa je Jonesovo odkritje botrovalo rojstvu ideje o indoevropski jezikovni družini (Eliade in Adams 1993, 205) ter nastanku nove znanstvene discipline, primerjalne slovnice indoevropskih jezikov (Dillon 1975, 4; Martinet 1987, 36). Za njenega utemeljitelja štejemo Franza Boppa oziroma njegovo delo iz leta 1816,¹¹ v katerem je primerjal sanskrt, grški, latinski, staroperzijski jezik ter germanske jezike, pri čemer je težil, da bi odkril prvobitno stanje. Kasneje je na podlagi primerjalne morfologije¹² v preučevanje vključil še druge jezike (Grković v Martinet 1987, 9) in tako postal prvi, ki je natančno dokazal sorodnost sanskrta z evropskimi kot tudi nekaterimi neevropskimi jeziki (Jacobi 1969, 292) ter na podlagi ujemanj v besednjaku in sklanjatvi pri obravnavanih jezikih potrdil njihov skupni izvor (Dillon 1975, 6). Ukvarjanje z novo disciplino je sicer kmalu zavrglo začetno mnenje, da obstaja identiteta (istost, enakost) med sanskrtom in praindоеvropskim jezikom iz daljne preteklosti, zato pa se je pojavila težnja po njegovi rekonstrukciji (Martinet 1986, 36), ki je med drugim rezultirala tudi v delitvi indoevropske družine v dve skupini. Praindоеvropski jezik naj bi "imel dvojno »nasledstvo«: v prvi skupini so tisti jeziki, ki so srednjenebne zapornike spremenili v »k« (h), v drugi tisti, ki jih izgovarjajo kot »s« (š). Ker je ta sprememba zaznana v besedi za »sto«, je zahodna skupina imenovana za kentumsko (lat. *centum*), vzhodna pa za satemsko" (Južnič 1983, 297). Na podlagi različnih študij primerjalne slovnice je bilo tako do sredine 19. stoletja v indoevropsko družino sprejetih osem članov, in sicer indoiranski, armenski, albanski in balto-slovanski jeziki na vzhodu ter grški, italški, germanski in keltski jeziki na zahodu. Začetek 20. stoletja pa zaznamuje odkritje in uvrstitev hetitščine in toharsčine med indoevropske jezike (Dillon 1975, 7), hkrati pa so se v preučevanje vključevali vedno novi jeziki (Grković v Martinet 1987, 9). Tako danes lahko govorimo o delitvi indoevropske jezikovne družine na anadolsko, baltsko, germansko, indoiransko, italško, iz katere so se prek latinščine razvili romanski jeziki, keltsko, slovansko, traško-ilirsko, traško-frigijsko in toharsko vejo, posebno mesto pa imajo grški, albanski in armenski jezik (Južnič 1983, 297). Na tej osnovi se je razvilo skoraj petdeset modernih jezikov (Herm 1983, 110).

¹¹ Originalni naslov Boppove knjige se glasi "Über das Konjugationssystem der Sanskritsprache in Vergleichung mit jedem der griechischen, lateinischen, persischen und germanischen Sprachen" (Dillon 1975, 2).

¹² Morfologija -e ž oblikoslovje, nauk o oblikah (besedo skoval Goethe), zlasti 1. nauk o oblikah in notranji zgradbi organizmov (biol.), 2. nauk o besednih vrstah (slovn.) (Verbinc 1991, 466).

Našteto implicira, da gre za veliko jezikovno družino, čeprav so bili njeni jeziki dolgo omejeni na območje od Atlantika do Bengalskega zaliva (Martinet 1987, 35), z evropskim kolonializmom in kolonizacijo pa so se razširili "v polnem pomenu te besede po vsem svetu" (Južnič 1983, 297). V tem procesu sta vsekakor prednjačila dva zahodna indoevropska dialekta, in sicer germanski ter italški, slednji se je skozi svoje kasnejše oblike, kot so španščina, portugalsčina in francoščina, razširil v južno in centralno Ameriko, Mehiko ter v provinco Quebec v Kanadi, hkrati pa francoščino govorijo tudi na Bližnjem vzhodu in v nekdanjih francoskih kolonijah v Afriki. Angleščina, ki sodi med germanske jezike, se je razširila v severno Ameriko, Avstralijo in Novo Zelandijo, nekje od sredine prejšnjega stoletja pa velja za mednarodni jezik (Dillon 1975, 8).

Kot je bilo že omenjeno, pa je odkritje indoevropske družine odprlo vprašanja o skupnem indoevropskem oziroma praindоеvropskem jeziku in s tem tudi težnjo po njegovi rekonstrukciji.

2.1.1 Indoevropski prajezik in Indoevropejci

Pod sintagmo¹³ praindоеvropski jezik razumemo "jezik, ki sam ni dokazan" (Martinet 1987, 36). Kljub temu da "zanj ni prav nobenih pisanih virov" (Južnič 1983, 112), pa ga je indoevropeistika¹⁴ na podlagi podobnosti med indoevropskimi jezikovnimi skupinami uspela rekonstruirati (Herm 1983, 110).¹⁵

Rekonstrukcija poteka na podlagi potrjenih in najbolj razširjenih skupnih potez v različnih jezikih (Martinet 1987, 36), s čimer je bil tako rekonstruiran domnevni glasovni sistem in slovnični sklad indoevropskega prajezika (Južnič 1983, 112), "[...] ni pa seveda nobenih dokazov, da rekonstrukcija odgovarja dejansko nekemu govorjenemu jeziku hipotetičnih pra-indoevropejcev" (Južnič 1983, 112), kajti "[...] obstoj Indoevropejcev ni podatek, ampak hipoteza druge stopnje. Prva hipoteza je tista o enem indoevropskem jeziku [...] ta hipoteza je edina, ki pojasnjuje številna ujemanja ter precizne skladnosti v slovnicah in besednjaku večine evropskih in nekaterih azijskih

¹³ Sintagma -e ž [gr. syntagma sestav; spis] pomenska zveza, skupina besed, ki se vežejo v pojem (Verbinc 1991, 657).

¹⁴ Indoevropeistika, znanost, ki preučuje indoevropske jezike (Veliki splošni leksikon 1997a, 1604). Poleg zgodovine indoevropskega jezikoslovja indoevropeistika preučuje tudi indoevropsko kulturo, družbo, mitologijo, religijo, pesništvo itd. (Kapović 2008, 16, 122).

¹⁵ Herm sicer uporabi termin indogermanistika. Takšno poimenovanje indoevropeistike večinoma uporabljajo znanstveniki, ki prihajajo iz nemško govorečih držav.

jezikov" (Benveniste v Haudry 1990, 12). Za obdobje prazgodovine se tako pod pridevnikom indoevropski razume jezik jezikovnih prednikov vseh tistih, ki so danes priznani člani indoevropske družine (Martinet 1987, 39). "Je pa bolj ali manj priznано, da indoevropski prajezik ne moremo šteti med razpoznavne popolne in celotne jezike. Prej bi o njem veljalo soditi kot o "sistemu korespondence", ki se verjetno veže na skupino ločenih govoric ali jezikov, ki niso bili nikoli en jezik" (Južnič 1983, 112). Obstaja tudi velika verjetnost, da so predniki govornih predstavnikov indoevropskega jezika govorili druge jezike (Martinet 1987, 39) oziroma da so obstajale "precejšnje lingvistične razlike znotraj same praindoevropske govoreče skupnosti" (Mallory 1996, 144).

Tako je tudi raziskovanje Indoevropejcev potekalo v dveh fazah: hipotezi o skupnem indoevropskem jeziku, iz katerega so se razvili vsi jeziki, je sledila hipoteza o dialektih, med katerimi so na začetku obstajale podobnosti oziroma so se le-te razvile sčasoma (Lévi-Strauss v Haudry 1990, 11). V zvezi s slednjo tako na primer Trubetzkoy predpostavlja, da so Indoevropejci rezultat stapljanja različnih populacij (Trubetzkoy v Martinet 1987, 41), ter posledično tudi zavrača koncept skupnega praindoevropskega jezika (Trubetzkoy v Bryant 2003, 36), kar pa po mnenju Haudryja izraža skrajni skepticizem ne le v obstoj etnične, pač pa tudi lingvistične skupnosti (Haudry 1990, 11–12).

Vseskozi so obstajali tudi poskusi vzpostavitve sorodstvenih vezi oziroma podobnosti z drugimi jezikovnimi družinami, predvsem uralsko, še posebej z ugrofinskimi jeziki, ki po mnenju Malloryja niso le rezultat jezikovnih stikov, pač pa obe jezikovni družini izhajata iz skupnega vira, in sicer tako imenovane protoindouralske družine, medtem ko za povezave s semitsko, kartvelsko in altajsko jezikovno družino avtor meni, da so le-te spornejše (Mallory 1996, 148–150). Martinet sicer ne izključuje možnosti stikov, meni pa, da zaenkrat še ni zanesljivih dokazov, ki bi implicirali enotnost porekla ali periodo simbioze, in zato takšne poskuse postavlja v domeno nedokazanih in celo nedokazljivih hipotez (Martinet 1987, 42–43).¹⁶

¹⁶ Teorije o povezanosti praindoevropejščine npr. s prauralsko, prasemitsko in drugimi skupinami slonijo na predpostavki, da vse izhajajo iz neke zgodnejše lingvistične skupnosti, v kateri je bila praindoevropejščina le ena izmed njenih vej, njeni govorci pa naj bi prišli na ozemlje, ki velja za "prvobitno domovino", od drugod (Bomhard in drugi v Gamkrelidze in Ivanov 1995, 763).

Praindoevropskemu jeziku se pogosto očita tudi odsotnost zloženih stavkov na podlagi dejstva, da so se podredni vezniki v vseh indoevropskih jezikih začeli uporabljati dokaj pozno, hkrati pa se mu odreka tudi sposobnost abstrakcije, kar Haudry smatra za neutemeljena domnevanja (Haudry 1990, 18–19). Pogosto je bil indoevropski jezik zamišljen kot popolnoma stabilen in homogen, vendar pa je tudi nanj potrebno gledati kot na jezik, ki se neprestano spreminja, s tem namreč tudi njegova rekonstrukcija postane rekonstrukcija razvojnega procesa, ki traja vse od pradavnine, kajti na časovni osi ni mogoče najti trenutka, pred katerim bi obstajal nespremenljiv jezik, po njem pa so se pojavili ločeni in različni jeziki (Martinet 1987, 36–37).

S tem ko sprejmemo, da so indoevropski jeziki izšli iz praindoevropskega jezika, sprejmemo tudi obstoj prazgodovinske skupnosti, ki je govorila ta jezik (Mallory 1996, 144), kajti obstoj enega jezika predpostavlja obstoj jezikovne skupnosti, čeprav seveda v primeru Indoevropcev ne moremo govoriti o skupnosti v smislu nekega cesarstva ali konfederacije. Po mnenju Benveniste lahko govorimo o jezikovni skupnosti enega *naroda*,¹⁷ ki se je selil, pri čemer ta *narod* ni mogel biti kratkotrajen zbor posameznikov, katerim je bila skupna le avantura, kajti to domnevo izključuje neizpodbiten obstoj pesniške frazeologije, v kateri se odraža njihova skupna ideologija (Benveniste v Haudry 1990, 12–13). Na ta način sprejemamo govorce praindoevropskega jezika, katerih obstoja ne moremo zanikati, saj so za seboj pustili tudi arheološke dokaze (Mallory 1996, 144), na podlagi katerih lahko skupaj z lingvističnimi podatki ugotovimo njihove migracije, s tem pa odpremo tudi vprašanje njihove prvobitne domovine (Haudry 1990, 16).

2.1.2 Prvotna domovina Indoevropcev in njihove migracije

Vprašanje lociranja pradamovine Indoevropcev, s katerim se znanost intenzivno ukvarja od konca 19. stoletja (Grković v Martinet 1987, 10), še danes predstavlja pravi vir kontroverznosti, zlasti pa je bilo temu tako na začetku, ko se je "nepopravljivo grešilo zaradi nacionalističnih predsodkov" (Martinet 1987, 39), saj se je "sleherni

¹⁷ V uvodu v Haudryjevo delo Garašanin napiše, da je Haudry protoindoevropsko skupnost (*communauté*) označil kot narod (Garašanin v Haudry 1990, 6). Haudry v opombi št. 4 nadaljuje: "V smislu kot ga razume É. Benveniste, *Problèmes de linguistique générale* str. 30: [...]" (Haudry 1990, 13). "S kulturo razumem *človeško okolje*, vse tisto, kar onkraj zadovoljevanja bioloških funkcij daje človeškemu življenju in aktivnostim obliko, smisel in vsebino" (Benveniste 1988, 40).

učenjaka potrudil, da je našel domovino tega »praljudstva« po možnosti čim bliže svoji domovini" (Herm 1983, 112).

Tako so na primer mnogi nemški znanstveniki v 20-ih in 30-ih letih 20. stoletja zagovarjali tako imenovano severno tezo in jo poudarjali tako močno, "da so premožni Indijci štel za svojo dolžnost potovati na Pomorjansko in južno Švedsko, da bi spoznali »pradomovino« svojih prednikov" (Herm 1983, 112), v času nacizma pa so Indoevropci začeli enačiti še s "plemenito nordijsko raso" (Herm 1983, 113). Nekateri so indoevropsko pradomovino našli na severnem tečaju (Tilak in Biedenkapp v Mallory 1996, 143), drugi v centralni in jugovzhodni Evropi (Trubachyov in drugi v Grković v Martinet 1987, 11–12), novejša teorije pa jo postavljajo južneje, v "Malo Azijo" (Renfrew v Makarovič 1996, 117), na "Kavkaz" (Gluhak v Makarovič 1996, 117) oziroma na področje "od Balkana do Bližnjega vzhoda in Transkavkazja, vse do iranske planote in južne Turkmenije" (Gamkrelidze in Ivanov 1995, 767).

Te teorije se po Makaroviču soočajo s problemi, saj gre za področja najstarejših etnosov,¹⁸ katerih jeziki so z gotovostjo prepoznani za neindoevropske, Indoevropci se tu pojavijo tudi dokaj pozno, poleg tega pa ta področja oblivajo morja, kar implicira, da bi morali vsaj tisti Indoevropci, ki so bivali v njihovi bližini, imeti izviren izraz za morje (Makarovič 1996, 117–118). "Dejansko pa imajo prav Grki, najbolj pomorski od vseh indoevropskih narodov, za morje neko izrazito *neindoevropsko* besedo, *thálassa*" (Makarovič 1996, 118), poleg tega pa se še posebej izključuje sredozemsko področje, kajti v indoevropskem besednjaku je njegova karakteristična vegetacija popolnoma odsotna (Haudry 1990, 121).

Nesmotno bi bilo še naprej naštevati domnevne prostorske lokacije praindoevropske domovine, ki jih ponujajo različni raziskovalci, čeprav je bil namen te kratke predstavitve nakazati, da to vprašanje še zdaleč ni rešeno, navkljub dokaj širokemu sprejetju tako imenovane stepske teorije Marije Gimbutas. Datiranje prvobitne domovine in skupnosti je namreč mogoče ugotoviti le z vzpostavitvijo povezave med lingvističnimi in arheološkimi raziskovanji, čeprav so bili mnogi komparativisti dolgo časa skeptični do podatkov izven svoje discipline (Martinet 1987, 37–39). Prav

¹⁸ Po mnenju avtorice se termin nanaša na pojem etnije, katerega na primer po Južničju vežemo na štiri kontinuitete, in sicer teritorialno (bivalno), biološko-genetično (skupnost porekla), kulturno in lingvistično (jezikovno), znotraj katerih nastane relativno homogena in kompaktna človeška skupnost (Južnič 1987, 223).

Gimbutasova, sicer arheologinja, pa je prva pristopila k problemu interdisciplinarno ter v svoji kurganski hipotezi združila dokaze obeh disciplin (Marler 2006).

Po Haudryju začetki najstarejše indoevropske skupnosti segajo nekje med konec neolitika¹⁹ in začetek eneolitika²⁰ (Garašanin v Haudry 1990, 9), pri čemer velja omeniti, da so na njeno oblikovanje vplivale nekatere "višje razvite" bližnjevzhodne civilizacije (Eliade 1996a, 126). Haudry se pri datiranju opira na podatke lingvistične paleontologije oziroma na izraza **ákmen-i* in **áyes* (Haudry 1990, 120), izraz **ákmen*, ki hkrati označuje „nakovalo“ in „kamen“, je izpeljanka na *-men* od korena **ak-* „oster“, „ostrina“, ta samostalni pa je lahko nastal le v civilizaciji, kjer je nakovalo „tisto, kar služi za ostrenje“, in kamen „tisto, kar se ostri“. Zagotovo gre za staro stopnjo neolitika, kjer se še ni delalo ostrenje kovine, drugače kamen ne bi mogel biti označen na ta način" (Haudry 1990, 120). Hkrati pa nam leksika kaže na poznavanje bakra **áyes* (Benveniste v Haudry 1990, 13), ki izhaja iz korena **ay*, pri čemer Haudry zavrača, da bi ta beseda označevala tudi bron (Haudry 1990, 120). "V bakreni dobi je torej indoevropska jezikovna skupnost očitno še enotna, v bronasti, ki se začne nekje sredi tretjega tisočletja, pa nič več" (Makarovič 1996, 120).

Takšna časovna umestitev se popolnoma ujema s sodobnimi arheološkimi koncepti (Grković v Haudry 1987, 9), med katerimi je, kot sem že omenila, "daleč najbolj sprejeta teorija Marije Gimbutas"²¹ (Eliade in Adams 1993, 199), kot tudi z lingvističnimi dognanji, po katerih naj bi se indoevropski jezik razcepil na različne jezike okrog 3000 pr. n. št., vendar pa ne prej kot okrog 4500 pr. n. št. (Encyclopædia Britannica Online, 2016a). Po Gimbutasovi za prvotne Indoevropejce štejemo nosilce kulture kurganov (Makarovič 1996, 117). Gre za serijo kultur, poimenovanih po zanje značilnih mortalnih praksah, in sicer pokopih v tumuluse (Mallory 1996, 183), ki se je razvila med 5. in 3. tisočletjem pr. n. št. (Eliade 1996a, 126) v južnih stepah Rusije, od Urala do ozemlja severno od Črnega morja (Eliade in Adams 1993, 199). Vdor stepskih ljudstev v Evropo je po mnenju Gimbutasove potekal v treh valovih, in sicer konec 5. tisočletja so iz predelov dolnjih tokov Dona in Dnjepra vdrli vse od ustja Donave do sedanje madžarske ravnice ter na jugu do Makedonije (Kurgan 1: 4400–4300 pr. n. št.,

¹⁹ Neolitik -a *m* [neo- + -lit (ik)] v arheol. mlajša kamena doba z brušenim kamnitim orodjem in začetki živinoreje ter poljedelstva (Verbinc 1991, 479).

²⁰ Po Makaroviču je namesto uporabe termina bakrena doba primerneje uporabljati izraz eneolitik oziroma halko-litik, se pravi bakreno-kamena doba (Makarovič 1996, 116).

²¹ Slednjo med drugimi navaja tudi Grand Dictionnaire Encyclopédique Larousse (Mallory 1996, 185).

nosilci t. i. stog-kvalinske kulture), drugi val, ki se je zgodil tisočletje kasneje z žariščem v predelu severnega Kavkaza, je vdrl v današnjo Ukrajino, Poljsko, Nemčijo vse do Elbe in čez njo ter se dotaknil tudi severne in centralne Italije in se na jugu zlil v Malo Azijo (Kurgan 2: 3500 pr. n. št. nosilci t. i. maikopske kulture), iz območja od Dnjestra do Urala pa je v začetku 3. tisočletja prišel tretji val stepskih osvajalcev in ponovno prekril centralno Evropo (Kurgan 3: 3000–2800 pr. n. št. vdor kurganskih ljudstev t. i. jamne kulture)²² (Gimbutas v Martinet 1987, 72–75; Gimbutas v Marler 2001). Kurganska ljudstva pa so se razširila tudi južno, in sicer skozi Kavkaz v Mezopotamijo, nekatera so se odpravila proti Indiji, medtem ko so druga ostala v stepah in se usmerila proti vzhodu v Centralno Azijo (Mallory 1996, 183).

Zanimivo je, da so ti podatki mnogokrat potrjeni s pisnimi ali ustnimi tradicijami, tako na primer Vede,²³ pa tudi Brahmane²⁴ omenjajo vdor Arijcev v Indijo, pa tudi mitska zgodovina Irske pozna sedem valov osvajalcev (Haudry 1990, 121). Kot posledico njihove invazije in migracij Gimbutasova navaja ekspanzijo indoevropskih jezikov, hkrati pa Gimbutasova vdor nomadskih živinorejcev, ki je trajal 2000 let, imenuje "trčenje kultur" (Gimbutas v Marler 2006).

Diskontinuiteta v kulturah civilizacije stare Evrope,²⁵ po mnenju Gimbutasove, ni mogla nastati kot posledica njenega avtohtonega razvoja, ampak kot posledica trčenja in postopne hibridizacije dveh diametralno nasprotnih družb in ideologij. Neposredni arheološki dokazi vdorov vojaških jezdecev v staro Evropo kažejo na prevlado pastoralne ekonomije, prisotnost konj in voza, znake nasilja in patriarhata, pojavijo se samostojnimi pokopi moških v tumuluse ter moška božanstva, ki so upodobljena kot bojevniki, religiozni simboli poudarjajo kult sonca. Vsi ti elementi, ki so vezani na socialno, ekonomsko in religiozno strukturo kurganskih ljudstev, pa so popolno diametralno nasprotje staroevropskemu kulturnemu bloku. Ta je bil poljedelski,

²² Ruski znanstveniki uporabljajo drugačno poimenovanje, in sicer za kurgan 1: zgodnja jamna kultura, kurgan 2: mikhailovka I ali maikopska kultura, za kurgan 3: pozna jamna kultura (Gimbutas 2016).

²³ Veda -e ž [skt. *veda* veda, znanje] štiri svete knjige indijskih brahmanov, pisane v sanskrtu, najstarejši indoevr. pisani spomeniki, vsebujejo himne, molitve, mite itd. (Rigveda, Samaveda, Jajurveda, Atharvaveda) (Verbinc 1991, 749).

²⁴ Zbirke komentarje na hvalnice v štirih Vedah. Vsebujejo navodila za opravljanje obredov, pojasnjujejo simboličen pomen ritualov, mitov, legend itd. v glavnih besedilih. Nastale so v obdobju 900–700 pr. n. št. (Encyclopædia Britannica Online, 2016a).

²⁵ S terminom civilizacija stare Evrope Gimbutasova poimenuje neidovropsko, predindovropske neolitske kulture v Evropi (Gimbutas v Marler 2006).

matricentričen, matrilinearen, matrifokalen, endogamen, egalitaren in miroljuben,²⁶ razvili so pismenstvo simbolnega tipa²⁷ ter druge civilizacijske lastnosti. Verski simbolizem je temeljil na boginji materi²⁸ (Gimbutas v Marler 2003; Gimbutas v Marler 2006; Gimbutas v Paliga 2009, 329).²⁹

Teorija Gimbutasove o veliki boginji materi, ki temelji na delu Johanna. J. Bachofena *Das Mutterrecht* (1861), je sicer doživela številne kritike. Bachofenovo teorijo o prazgodovinskem kultu plodnosti in matriarhatu pa so obudile tudi druge teorije v 60. in 70. letih prejšnjega stoletja, še posebej pa je zaživela v feminističnem gibanju (Greif 2005, 79, 81).

Propad jugovzhodnih evropskih eneolitskih kultur in njihovo posledično amalgamiranje v mešane kurganizirane družbe pa sta omogočila tudi nadaljnjo širitev kurganskih elementov proti severu in zahodu, kar je imelo za posledico "kurganizacijo" severne Evrope, v južni Kavkaz in Anatolijo ter proti vzhodu v južno Sibirijo (Mallory 1996, 185). "Hkrati pa vendar tudi sami vplivajo na vdiralce z vzhoda. Slehera vpadalaska skupina se navzame nekaj posebnosti tistih področij, katere si je izbrala. In tako polagoma razpada nekdanja skupnost. Začela so se oblikovati posamezna ljudstva" (Herm 1983, 120).

Reinterpretacija evropske predzgodovine na podlagi kurganske hipoteze Gimbutasove izziva tradicionalne poglede ne samo glede začetka evropske civilizacije, Gimbutasova staro Evropo namreč definira za njen temelj, ampak tudi glede koncepta patriarhata oziroma doktrine o univerzalni moški dominaciji, saj meni, da se patriarhat v Evropi ni pojavil kot »naravna evolucija« zgodnejših egalitarnih skupnosti, pa tudi moška

²⁶ Gimbutasova za navedene značilnosti uporabi enoten pojem *matrizem* (*matrism*) oziroma *matrističen* (*matristic*) ter zavrača apliciranje koncepta matriarhata na družbeni sistem stare Evrope (Gimbutas v Marler 2006).

²⁷ Civilizacija stare Evrope je po Gimbutasovi razvila avtohtono pisavo okrog 5300 pr. n. št., torej skoraj 2000 let pred Sumerci (Gimbutas v Eliade 1996a, 42; Gimbutas v Marler 2001).

²⁸ Na podlagi arheoloških najdb "prazgodovinske drobne plastike – miniaturnih kipcev, imenovanih tudi *boginje*, *Venere*, *boginje matere* ali *idoli* – ki naj bi upodabljala ženske" (Greif 2005, 79), je Gimbutasova razvila tudi teorijo o veliki boginji materi. Prav odkrita ženska plastika naj bi bila po Gimbutasovi dokaz panevropske boginje in monoteistične religije v kulturah stare evropske civilizacije pred prihodom Indoevropejcev (Gimbutas v Greif 2005, 81).

²⁹ To spominja na nasprotje med apolično in dionizično kulturno usmerjenostjo Indijancev ljudstev Zuñi in Kwakiutl, ki ga je opisala Ruth Benedict (Makarovič 1996, 115). "Prvi so mirni poljedelci, kjer skuša živeti vsak posameznik čimbolj »normalno« in neopazno življenje, drugi pa drzni lovci na kite, naravnost obsedeni s problemom prestiža in nagnjeni k nenavadnemu, grozljivemu, grotesknemu" (Benedict v Makarovič 1996, 115).

dominantnost po njenem mnenju ni bila univerzalna značilnost predzgodovinskih skupnosti (Gimbutas v Marler 2006).

Naj ta razdelek zaključim z vprašanjem, na katerega bi pravzaprav morala odgovoriti že na samem začetku, in sicer, kaj je gnalo pripadnike kurganov, da so sploh zapustili stepe. Po Gimbutasovi vzrok tiči v pomanjkanju pašne zemlje (Gimbutas v Mallory 1996, 184), medtem ko Haudry dodaja nekoliko drznejšo razlago. Meni namreč, da je vzrok migracij v njihovi mentaliteti, kajti "njihova nagnjenost k širokim prostorom, njihova volja po gospodarjenju in želja po številnem potomstvu so se lahko mirile samo, če je presežek ljudstva šel iskat slavo, moč in bogastvo drugam" (Haudry 1990, 128), saj kot menijo brahmani, morajo biti tisti, ki jedo, v manjšem številu od tistih, ki so pojedeni, to pa je zadosten razlog, da se osvajajo vedno nova ozemlja in novi podaniki (Haudry 1990, 128–129).

Tako je več tisočletij po zmagoslavju poljedelske ekonomije "*Weltanschauung*"³⁰ paleolitskega lovca ponovno vstopil v zgodovino. Člani indoevropskih "vojaških zvez" (*Männerbünde*), katerih vojaške iniciacije so vsebovale obredno transformacijo v volka, so s stalno naseljenimi poljedelci ravnali kot krvoloki (Eliade 1996a, 33), kajti "[v]dor Indoevropejcev v zgodovino zaznamujejo strahotna razdejanja" (Eliade 1996a, 126), prvotni ekspanziji med 5. in 3. tisočletjem pr. n. št. namreč sledijo nove (Makarovič 1996, 129).

Med ~ 2300 in 1900 ~ so oplenili in požgali mesta v Grčiji, Mali Aziji in Mezopotamiji; tako okrog ~2300 Trojo, Bejčesultan, Tarz in kakšnih tristo mest in naselij v Anatoliji. Viri omenjajo etnične skupine, ki so se imenovala Hetiti, Luvijci, Mitanci /.../ Okrog ~ 1200 so Ariji prodrli v indsko-gangeško ravnino, Iranci so se utrdili v Perziji, Grčija z otoki je bila indoeuropeizirana (Eliade 1996a, 126).

Grki se v 1. tisočletju pr. n. št. naselijo po skorajda vseh obalah Sredozemskega in Črnega morja. Okrog leta 1000 pr. n. št. pride do ekspanzije kulture žarnih grobišč, ki ima žarišče po Makaroviču morda nekje na severnem Balkanu in se nato širi proti zahodu. Na tej osnovi se pozneje izoblikujeta italaska in keltska kultura, med 3. in 6. stoletjem n. št. pride do ekspanzije Germanov, tej pa sledi še slovanska med 6. in 7. stoletjem n. št. (Makarovič 1996, 129).

³⁰ Svetovni nazor.

Dejansko pa se je ekspanzija Indoevropejcev, z značilnim obrazcem preseljevanja, osvajanja novih ozemelj, podjarmljanja in asimilacije prebivalstva, pravzaprav sklenila šele v 19. stoletju n. št. (Eliade 1996a, 126).

Na tem mestu zaključujem to kratko, a upam da nazorno predstavitev "splošne" indoevropske ekspanzije, na katero se bom še vrnila v tretjem poglavju v podrobnejši in natančnejši predstavitvi vsaj za to diplomsko delo relevantnejših dveh ekspanzij, se pravi indoarijske in keltske. V nadaljevanju pa bom skušala predstaviti nekatere znanstveno rekonstruirane značilnosti indoevropske skupnosti.

2.2 ZNAČILNOSTI INDOEVROPSKE SKUPNOSTI

Preden predstavim značilnosti indoevropske skupnosti, ki sem jo v prejšnjem razdelku vezala na tradicijo kurganskih ljudstev, se mi zdi potrebno najprej analizirati dejavnike, ki so vplivali na njen nastanek in s tem tudi na njene značilnosti.

2.2.1 Neolitska revolucija in neolitik v Evropi

Pred približno 10.000 leti je na Bližnjem vzhodu izbruhnila tako imenovana neolitska revolucija,³¹ katere najpomembnejši dosežek je bil gojitev rastlin in udomačitev živali, s čimer človek prvič v zgodovini sam postane pridelovalec hrane (Makarovič 1996, 96). "Ekonomska sprememba je imela za posledico preoblikovanje družbe, mišljenja, duhovnega in kulturnega življenja" (Badinter v Kavar-Vidmar 1989, 345).

Prehod na poljedelstvo in živinorejo neposredno povzroči tudi demografsko eksplozijo, ki rezultira v migracijah prednjeazijskih poljedelcev v Evropo (Makarovič 1996, 98–99), v katerih so pred približno 7500 pr. n. št. prišli v Bolgarijo in celinsko Grčijo, na tla nekdanje Jugoslavije ter v južno Italijo okrog 7000 pr. n. št., medtem ko v severno Evropo, vključno z Veliko Britanijo in deli Skandinavije, pa med 6. in 5. tisočletjem (Pfeiffer v Makarovič 1996, 101).

Z migracijami prednjeazijskih poljedelcev v Evropo je povezana že omenjena anatolska hipoteza Colina Renfrewa, ki predvideva njihovo širjenje tudi na vzhod proti

³¹ Izraz je prvi uporabil Gordone Childe, z njim tako poimenujemo "prvi sunek", ki je usmeril odločilna dogajanja v naslednjih tisočletjih, kajti revolucija v pridelavi hrane ni takoj pomenila tudi prihoda civilizacije (Makarovič 1996, 96).

severozahodnim obalam Črnega morja, kjer naj bi prevzeli nomadsko živinorejsko ekonomijo ter se od tod razširili čez stepe naprej v Iran in severno Indijo (Renfrew v Mallory 1996, 177).

Po tej hipotezi, ki temelji na tradicionalnem modelu širjenja neolitskega poljedelstva,³² naj bi bila prvotna domovina Indoevropcev Anatolija, od tod pa naj bi se skupaj s širjenjem poljedelske kulture širil tudi indoevropski jezik(i) (Renfrew v Mallory 1996, 177), pri čemer naj bi bili tako Indoevropejci le prvi poljedelci v Evropi, indoeuropeizacija pa le vidik neolitske revolucije. V nasprotju s kurgansko hipotezo indoeuropeizacija ni potekala nasilno, ampak kot difuzija (Vuga 2001). Ekipa mednarodnih raziskovalcev aucklandske univerze je leta 2012 v reviji *Science* objavila članek z izsledki raziskave, v kateri so na osnovi filogeografskih metod računalniško analizirali besednjak in geografsko razprostranjenost 103-eh živih in mrtvih indoevropskih jezikov ter na podlagi pridobljenih podatkov testirali obe hipotezi. Izsledki študije so tako v časovnem kot tudi geografskem okviru potrdili anatolsko hipotezo (Atkinson in drugi 2016).

Namen mojega diplomskega dela ni analizirati širjenja poljedelstva v Evropo, niti ovreči gornje trditve o migracijah azijskih poljedelcev v Evropo, za katere Gimbutasova sicer meni, da zanje ni mogoče najti nobenih arheoloških dokazov, in zato govori o izvornosti arhaičnih kultur stare Evrope, katerih počelo pa nam zaenkrat ni znano (Gimbutas v Eliade 1996a, 41). Za pričujoče delo ni namreč ključno vprašanje izvora te kulture, ampak njeno uničenje oziroma amalgamacija.

Po mnenju Sheratta je med 5. in 3. tisočletjem pr. n. št. za Evropo značilna "večja kulturna raznolikost kot v kateremkoli drugem prazgodovinskem obdobju" (Sheratt v Makarovič 1996, 114), kajti v tem času na njenih tleh zasledimo poljedelski način življenja na Balkanu in v srednji Evropi, lovsko nabiralniški na vzhodu, severu ter

³² Childov difuzionistični model sloni na predpostavki o "zamenjavi populacij". Domska difuzija - postopno širjenje poljedelstva (Childe v Szécsényi-Nagy 2015, 12) privede do "zamenjave domorodnih lovcev in nabiralcev s kmetovalci, ki so prišli iz Bližnjega vzhoda" (Ammerman in drugi v Mlekuž 2005, 12), pri čemer kolonizacija vpliva na oblikovanje modernega evropskega genskega zemljevida (Ammerman in Cavalli-Sforza v Mlekuž 2015, 12). Avtohtonistični model, ki izključuje množične migracije, temelji na predpostavki, da se je prehod na poljedelstvo in živinorejo na tleh Evrope zgodil neodvisno in je bil kot tak prej rezultat avtohtonega prebivalstva kot pa prišlekov (Barker v Mallory 1996, 177), tranzicija pa naj bi bila posledica kulturne difuzije (Barker in Drenth v Szécsényi-Nagy 2015, 14) oziroma ideoloških in družbenih sprememb (Thomas in Whittlev v Szécsényi-Nagy 2015, 14), predvsem v lovsko-nabiralniških skupnostih (Whittlev in Cummings v Szécsényi-Nagy 2015, 14).

severovzhodu, originalno kulturo megalitov na atlantskem obrobju ter nomadske živinorejce na vzhodnem obrobju Evrope (Makarovič 1996, 114).

Prav slednje, se pravi vzhodno obrobje Evrope oziroma stepsko področje pa "postane žarišče nemira, kjer se uveljavijo povsem drugačne vrednote kot v poljedelskih kulturah: potovanje namesto sesilnosti,³³ avantura namesto sigurnosti, individualizem namesto kolektivizma" (Makarovič 1996, 115). V stepsko področje pa, kot je bilo že omenjeno, Gimbutasova locira polnomadsko kulturo kurganov, ki jih identificira kot prvotne oziroma proto Indoevropejce.

Leta 2015 sta bila v reviji Nature sočasno objavljena članka z rezultati dveh genetskih raziskav, ki so jih naredili znanstveniki s harvardske univerze in Univerze v Kopenhagenu. Obe raziskavi, v katerih so analizirali vzorce DNK pridobljene iz 170 okostij starodavnih prebivalcev Evrope, sta potekali samostojno, ekipi pa sta uporabljali različne raziskovalne metode.³⁴ Rezultati obeh študij so med drugim potrdili migracije bližnjevzhodnih poljedelcev v Evropo v zgodnjem neolitiku ter migracije severnopontskih kurganskih ljudstev (jamne kulture) v Evropo okrog 4500 let pr. n. št. (Reich in drugi 2015; Willerslev in drugi 2015).

Izsledki harvardske študije so pokazali presenetljive razlike v genetskih zapisih med vzhodnimi in zahodni evropskimi populacijami v obdobju 8000–5000 pr. n. št. Na začetku neolitika med 8000 do 7000 leti pr. n. št. so na območju današnje Nemčije, Madžarske in Španije našli genetsko homogene bližnjevzhodne poljedelce, ki se izrazito razlikujejo od domorodnih lovcev in nabiralcev na tem območju, slednji pa se genetsko razlikujejo od lovcev in nabiralcev v ruskih stepah, pri katerih so ugotovili veliko stopnjo sorodnosti s t. i. starim severnoevroazijskim genetskim tipom, starim več kot 24000 let, katerega DNK najdemo tudi med domorodnimi Američani (Reich in drugi 2015).

Med 6000 do 5000 let pr. n. št. so poljedelci v velikem delu Evrope imeli več genetskega nasledstva od lovcev in nabiralcev kot njihovi predhodniki. V Rusiji pa

³³ Sesilen -lna -o [lat. *sessilis* sedeč] pritrjen; prirasel (biol.) (Verbinc 1991, 647).

³⁴ Harvardska ekipa je analizirala vzorce DNK, pridobljene iz 69 okostij starih 8000–3000 let iz Rusije, Švedske, Madžarske, Španije, Italije in Luksemburga. V raziskavo pa je vključila tudi podatke 25-ih že analiziranih genomov iz prejšnjih raziskav. Kopenhagenska ekipa pa je analizirala DNK vzorce 101–enega posameznika, ki so živeli v Evraziji do leta 5400 pr. n. št. (Reich in drugi 2015; Willerslev in drugi 2015).

genetsko nasledstvo stepskih pastirjev izkazuje ne le potomstvo prejšnjih vzhodnoevropskih lovcev in nabiralcev, ampak tudi potomstvo iz populacije bližnjevzhodnih poljedelcev. Genetski vzorci, vzeti iz skeletov pripadnikov pozno neolitske, t. i. kulture vrvičaste keramike,³⁵ pa so vsebovali kar 75 odstotkov genetskega nasledstva pripadnikov jamne kulture, kar po mnenju raziskovalcev dokazuje obsežne migracije v centralno in severno Evropo iz vzhodnega stepskega območja. Genetsko nasledstvo jamne kulture je skupaj z nasledstvom zahodnoevropskih lovcev in nabiralcev ter bližnjevzhodnih poljedelcev ostalo prisotno v genetskih zapisih sodobnih Evropejcev, pri čemer je nasledstvo jamne kulture višje med prebivalci v centralni in severni Evropi kot pa na jugu (Reich in drugi 2015).

Izsledki kopenhagenske raziskave pa so med drugim pokazali tudi širjenje jamne kulture na vzhod v centralno Azijo, kajti DNK pripadnikov iz t. i. kulture Afanasevo³⁶ se namreč genetsko skoraj niso razlikovali od nosilcev jamne kulture. Za razliko od širjenja jamne kulture v Evropo, kjer je prišlo do genetskega mešanja med populacijami, pa v Aziji rezultati kažejo na zamenjavo genetskih struktur, do katere je prišlo, po mnenju avtorjev, zaradi razmeroma majhne poseljenosti teh območij s strani domorodnih prebivalcev. Do zamenjave afanasovske genetske strukture pride s prihodom t. i. Sintašta kulture, ki se je razvila okrog 2000 let pr. n. št. na Uralu. Hkrati pa so rezultati raziskave pokazali tudi na genetsko ujemanje pripadnikov kulture Sintašta s pripadniki kulture vrvičaste keramike, kar po mnenju raziskovalcev dokazuje migracije pripadnikov vrvičaste keramike na vzhod (Willerslev in drugi 2015).

Ta ugotovitev dopušča tudi možnost, da se je kultura Sintašta neposredno razvila iz kulture vrvičaste keramike, kar pa je v nasprotju s hipotezami, ki izvor Sintašta kulture umeščajo v Azijo oziroma na Srednji vzhod. Sintašta kultura se razvije v t. i. kulturo

³⁵ Vrvíčasta kultura, poimenovana po značilni keramiki, izkazuje številne kurganske elemente. Razvila se je v času 3200–2300 pr. n. št. na širokem geografskem območju severne in centralne Evrope, in sicer od Nizozemske do Švice, južne Skandinavije preko centralne Evrope, vse do zgornje Volge in srednjega Dnjepa v Ukrajini. Na osnovi geografske razširjenosti in arheoloških najdb so se oblikovale hipoteze o prvotni domovini Indoevropejcev v severni oziroma centralni Evropi. Predstavnik vrvičaste kulture pa so posledično označevali kot prvotne Indoevropejce. Je pa splošno sprejeto, da pripadniki te kulture veljajo za prednike Keltoev, Germanov, Baltov in Slovanov (Mallory v Mallory in Adams 1997, 127).

³⁶ Kultura se je razvila 3500–2500 pr. n. št. na območju minusinskega bazena ob Jeniseju in Altajskim gorovjem. Tudi arheološke najdbe kažejo sorodnosti s kulturami črnomoško-kaspijske regije, kar seveda posledično ne izključuje možnosti migracij evropskih stepskih kultur na to območje, hkrati pa glede na geografsko lokacijo obstaja možnost, da so pripadniki afanasovske kulture lingvistični predniki toharsko govorečih ljudstev (Mallory v Mallory in Adams 1997, 4–5).

Andronovo,³⁷ do zamenjave genetske strukture v tej kulturi pa pride na koncu bronaste oziroma na začetku železne dobe s prihodom vzhodnoazijskih ljudstev, ki vplivajo na genetsko strukturo današnjih prebivalcev v centralni Aziji (Willerslev in drugi 2015).

Izsledki obeh raziskav po mnenju njunih avtorjev govorijo v prid stepski teoriji ter hkrati ponujajo nove podatke k vprašanju izvora in širitvi vsaj nekaterih indoevropskih jezikov (Reich in drugi 2015; Willerslev in drugi 2015). Vsekakor se mi zdi potrebno na tem mestu opozoriti, da raziskavi nista zajeli vseh migracij oziroma vpliva kurganskih ljudstev, ampak se v večini nanašata na severno in centralno Evropo ter severno evroazijsko področje. Tako na primer manjkajo izsledki oziroma podatki za nekatere predele Sredozemlja, popolnoma pa je izvzeto področje jugovzhodne Evrope³⁸ ter ostali predeli v Aziji. Kljub vsemu pa genetski rezultati obeh raziskav podpirajo stepsko teorijo in s tem posledično implicirajo na kurganska ljudstva kot prvotne nosilce praindоеvropskega jezika, za katere pa obstajajo tudi arheološki in lingvistični dokazi. Slednje bom analizirala v nadaljevanju.

2.2.2 Elementi kurganskih kultur

V podpoglavjih, ki sledijo, bom na osnovi arheoloških, lingvističnih in drugih evidenc obravnavala družbeno, socialno, ekonomsko, religiozno in ideološko strukturo kurganskih ljudstev, njihovo mentaliteto kot tudi fizični tip, pri čemer obravnavo začenjam z analizo njihove materialne kulture.

2.2.2.1 Materialna kultura

Do 4. tisočletja pr. n. št. prav stepsko območje južne Ukrajine in južne Rusije dokazuje vse attribute domnevne indoevropske družbe, rekonstruirane na podlagi lingvističnih dokazov, vključujoč tudi značilnosti, kot sta udomačen konj in voz (Mallory 1996, 183).

³⁷ Kultura Andronovo (2000–900 pr. n. št.) vključuje serijo kulturnih skupin, ki se je razvila na širokem geografskem območju gozdne stepe in stepe od Urala do Jeniseja ter od severne meje gozdne stepe na jug do Pamirja v Tadžikistanu. V pripadnikih te kulture oziroma kulturnega kompleksa mnogi arheologi kot tudi lingvisti prepoznavajo proto Indoirance. Mallory sicer dopušča več scenarijev njihovega prihoda na zgoraj navedeno področje, ne zanika pa njihovega pontsko-kaspijskega izvora (Mallory 1996, 227–231; Mallory v Mallory in Adams 1997, 20–21).

³⁸ Glede na to, da raziskavi ne vključujeta genetskih podatkov za jugovzhodno Evropo, kamor pa, kot je bilo že večkrat omenjeno Gimbutasova umešča kulturni kompleks stare Evrope, na tem mestu povzemam mnenje Eliadeja, da se je slednja razvijala v samostojno smer in se zato posledično razlikuje od kultur Bližnjega vzhoda kot tudi kultur v srednji in severni Evropi (Eliade 1996, 41).

Že najzgodnejši kurgani namreč izpričujejo ostanke konj, ki jih v prvi polovici 4. tisočletja začno uporabljati za ježo, medtem ko se vozovi, ki jih vlečejo voli, pojavijo v drugi polovici istega tisočletja (Makarovič 1996, 117). "Opravka imamo z najbolj mobilnim tipom ekonomije, kar jih je ustvaril človek v predindustrijskem obdobju. V tej ekonomiji dobijo domače živali novo funkcijo. Niso več pomembne samo kot vir hrane in obleke, temveč tudi kot jezdne in vprežne živali, ki omogočajo naglo premikanje človeka in njegovega imetja" (Makarovič 1996, 102). Omenjeno je že bilo, da so na oblikovanje indoevropske kulture vplivale bližnjevzhodne civilizacije, tako vemo, da jih je z rabo voza in kovin³⁹ seznanila anatolska kultura, imenovana kuro-arakseška (Eliade 1996a, 126–127). Toda "[n]a Bližnjem vzhodu so sicer iznašli kolo, vendar niso prišli sami od sebe dlje od okornega polnega lesenega kolesa. Šele nomadski živinorejci so iznašli lahko kolo s prečkami, ki je omogočilo hitro premagovanje velikih razdalj" (Makarovič 1996, 102).

Indoevropci so se ukvarjali tudi z lončarstvom (Haudry 1990, 117). Značilna za kurgane je neobdelana lončarija, ki ni barvana, je pa zato okrašena z vrezi, prikazuje religiozne elemente boga Neba/Sonca, boga Groma, žrtvovanje konja in kult ognja (Gimbutas v Haudry 1990, 124). Mest niso poznali, tako so živeli v vaseh, ki so bile ograjene s plotom, najverjetneje v hišah, narejenih iz lesenih kolov, ki so bili zabiti v zemljo, pri čemer so bile razpoke med njimi zapolnjene z ilovico (Haudry 1990, 118).

Skupni besednjak kaže na to, da so se Indoevropci ukvarjali tudi s poljedelstvom (Eliade 1996a, 127), čeprav se je dolgo verjelo, da so se ukvarjali le z živinorejo, kajti zdi se, da poljedelsko terminologijo poznajo le evropski jeziki (Haudry 1990, 117). V njih sicer najdemo večji skupni poljedelski besednjak⁴⁰ v primerjavi z indoiranskimi jeziki (Mallory 1996, 119), kar seveda implicira, da je bilo ukvarjanje z njim omejeno (Haudry 1990, 117; Mallory 1996, 119). Vendar pa Haudry kot primer navaja koren, ki je pomenil sejati, in sicer **seH₁-*, katerega osnovni pomen je 'vtisniti' (od tod 'sejati zrno za zrnem in saditi'). Slednjega pa najdemo tudi v indijskem poimenovanju pluga *śīra-* in brazde *śītā-* (Haudry 1990, 117; Mallory 1996, 119), kar kaže na to, da se je poljedelstvo vsaj do neke mere prakticiralo že v proto-indoevropski skupnosti (Mallory

³⁹ Izraza za baker in sekiro sta sumerska, vendar pa sta bila sposojena pred delitvijo indoevropske družine na posamezne jezikovne veje (Eliade 1996a, 126).

⁴⁰ Nazoren primer je beseda za polje, **agros*, ki se v evropskih jezikih nanaša na kultivirano, obdelano površino, v indoiranskih pa na pašnik (Mallory 1996, 119–120). Po mnenju znanstvenikov je različnost terminologije za poljedelstvo med evropskimi in indoiranskimi jeziki predvsem posledica tega, da je ekonomija pri Indoirancih temeljila predvsem na nomadskem pastirstvu (Bryant 2003, 90).

1996, 120), ostaja pa dejstvo, da jim je bila pastirska ekonomija vendarle bolj pri srcu (Eliade 1996a, 127).

Tako tumulusi poleg ostankov konj razkrivajo tudi ostanke živine ter ovac in koz (Mallory 1996, 183). Indoevropejci pa so redili tudi svinje, kar je dokazal Benveniste. Na podlagi mišljenja, da vedška Indija ni poznala domače svinje in da se je izraz *sū* nanašal le na vepra, so dolgo časa namreč menili, da jih Indoevropejci niso poznali, toda omenjeni avtor je dokazal, da izraz označuje obe vrste živali in izhaja iz skupnega obdobja (Benveniste v Haudry 1990, 115).

2.2.2.2 Družbena struktura in ideologija

Prav pastirska ekonomija, naraščajoče črede živali, jahanje in s tem povezana potreba po moški moči za obvladovanje živali so po mnenju Gimbutasove prispevali, da se je najkasneje okoli 5000 let pr. n. št. na omenjenem področju južne Rusije zgodil prehod iz matrizma v patrizem (Gimbutas 2016), kar je vodilo v "[p]atriarhalno družbo, sistem razredov, obstoj majhnih rodovnih enot, ki jih upravljajo močni vladarji [...]" (Gimbutas v Haudry 1990, 124). Ostanki v tumulusih kažejo tudi druge značilnosti stepskih ljudstev. Kamnite bojne sekire v moških grobovih implicirajo, da gre za kulturo, kjer je glavna vrednota boj in ne delo (Sheratt v Makarovič 1996, 115), poleg tega pa tumulusi vsebujejo tudi druga orožja, puščice, sulice in nože, kar kaže, da imamo opravka z bojovito pastirsko družbo (Mallory 1996, 183–184). "Poleg bojnih sekir, ki so jih obvezno polagali moškim v grob, so značilna tudi zoomorfna⁴¹ »žezla«, predvsem s konjsko glavo, kot izrazit simbol družbenega statusa" (Sheratt v Makarovič 1996, 115) oziroma "simbol moči" (Mallory 1996, 184). Hkrati pa je v nekaterih grobovih izpričan obred, ki spominja na indijski *sati*⁴² (Mallory 1996, 184), saj nekateri tumulusi, za katere se predpostavlja, da so bili grobovi močnih vladarjev, poleg materialnega bogastva razkrivajo tudi posmrtno ostanke slug in konkubin, ki so jih spremljale v smrt (Martinet 1987, 69).

Prav nasprotje med tumulusi na eni strani in veliko revnejšimi grobišči na drugi strani pa kaže tudi na zelo močno družbeno razslojenost (Eliade 1996a, 127), tako da lahko

⁴¹ Zoomorfizem -zma *m* [zoo- + gr. *morphe* oblika] 1. upodabljanje ali predstavljanje bogov v živalski podobi, 2. uporabljanje živalskih oblik, npr. za okraske (Verbinc 1991, 768).

⁴² *Sāti neskl. ž* [= skt. čista, čednostna žena] 1. v Indiji žena, ki se je ob moževi smrti dala z njim vred sežgati na grmadi, 2. sežiganje vdov (Verbinc 1991, 635).

govorimo o visoko hierarhizirani družbi. Še več, materialno bogastvo v tumulusih namreč priča tudi o tem, da najdene dobrine niso mogle biti proizvod lokalne obrti, ampak so bile po mnenju Martineta prej kot s trgovino pridobljene z ropom (Martinet 1987, 70), kar implicira še eno njihovo značilnost, to je "nagnjenje k ropanju in vojaški organizaciji v osvajalne namene" (Eliade 1996a, 127).

Dumézilove raziskave so razkrile temeljne strukture indoevropske družbe in ideologije, ki se kaže v razslojenosti družbe na tri razrede: svečenike, vojščake ter živinorejce oziroma poljedelce (Dumézil v Eliade 1996a, 129), kar implicira, "da je pri Indoevropcih pojmovanje družbene strukture temeljilo na razločevanju in hierarhiziranju treh funkcij" (Dumézil 1987, 22). Dumézil pod pojmom funkcije razume tri temeljne dejavnosti, ki jih morajo opravljati omenjene skupine, da se družbena skupnost obdrži in uspeva, ter dodaja, da se funkcije ne omejujejo le na družbene aktivnosti (Dumézil 1987, 22), kajti številni dokazi kažejo tudi na porazdelitev božanskih, kozmičnih in človeških aktivnosti v okviru omenjenih funkcij (Haudry 1990, 28–29). Prva funkcija predstavlja sveto in odnose ljudi do svetega (kult, magijo). Nanaša se tudi na pravo in upravo ter na suvereno oblast, ki jo izvršuje kralj ali njegovi zastopniki v skladu z voljo in naklonjenostjo bogov, bolj splošno pa se ta funkcija veže tudi na znanost in razum. Druga funkcija pokriva predvsem telesno, surovo bojevniško moč in njeno uporabo. Bistvo tretje funkcije pa obsega številna področja, ki se vežejo na proizvodnjo (hrana) in reprodukcijo (plodnost ljudi, živali in rastlin), poleg tega tudi na bogastvo, zdravje, mir, poželenje, lepoto ter na "pomembno idejo »velikega števila«, ki pa se ne nanaša le na dobrine (obilje), ampak tudi na ljudi, ki sestavljajo družbeno telo (množico)" (Dumézil 1987, 23).

Enotnost družbenega telesa je poosebljena s kraljem, ki praviloma izhaja iz razreda vojaške aristokracije (Haudry 1990, 66–65), vendar pa je, kot poudarja Dumézil, prav razmerje med kraljem in omenjenimi tremi družbenimi funkcijami eno najmanj pojasnjenih vprašanj (Dumézil 1987, 37), kajti

kralj je enkrat nad trifunkcijsko strukturo, ali vsaj izven nje in je tedaj prva funkcija bolj zbrana zgolj v upravljanju s svetim, v svečeniku, kakor v oblasti, v vladarju in njegovih agensih; drugič je kralj – ki je vsaj toliko in še bolj kralj-duhoven kakor kralj-oblastnik – narobe, najodličnejši predstavnik te funkcije; tretjič spet kaže spremenljivo mešanico elementov iz vseh treh funkcij, zlasti pa

iz druge, iz bojevniške funkcije in nemara tudi iz bojevniškega razreda, iz katerega je največkrat tudi izšel [...] (Dumézil 1987, 37).

Dumézil obenem poudarja, da vse omenjeno "samo na sebi ne omogoča, da bi predstavili dejansko družbeno stanje, institucije [...] »skupnih Indoevropcev«" (Dumézil 1987, 37), ter v zvezi s tridelno razslojenostjo indoevropske družbe dodaja, da ni znano, ali je ta praksa veljala za celotno razdelitev družbe. Avtor dopušča, da je to razločevanje doseglo zgolj specializacijo na posamezne klane ali družine, od katerih naj bi ene skrbele za skrivnosti kulta, druge za vojaške iniciacije in tehnike, tretje pa za uspešnost živinoreje, medtem ko glavnina ljudstva ni bila diferencirana, možne pa so bile tudi vmesne oblike (Dumézil 1987, 22).

Kljub vsemu o Indoevropejcih vsekakor ne moremo govoriti kot o nediferencirani množici posameznikov, kajti po mnenju Benveniste gre za oblikovano skupnost, ki obsega horizontalno artikulacijo v okviru omenjenih treh funkcij ter vertikalno v okviru štirih krogov socialne pripadnosti, ki se kaže v družbeni pripadnosti do družine, rodu, plemena in naroda (Benveniste v Haudry 1990, 49, 56).⁴³ Haudry dodaja, da ne glede na to, kakšno je bilo prvotno razslojevanje, lahko za socialno mobilnost z gotovostjo trdimo, da je bila vseskozi omejena, ne pa tudi neprehodna.⁴⁴ Socialna mobilnost v praindoevropskih skupnostih se je najverjetneje vezala na princip treh generacij,⁴⁵ kljub vsemu pa je bila povsod zabeležena tendenca višjih razredov po endogamiji, ki je svoj višek vsekakor doživela z indijskim kastnim sistemom (Haudry 1990, 54–55; Pearson v Haudry 1990, 54–55).

Glede na vse omenjeno bi vizijo sveta, ki jo izražajo indoevropske tradicije, lahko opisali z eno samo besedo in to je politika (Haudry 1990, 20), kajti "vse, kar se nanaša na vesolje in njegovo zgodovino, naravo in usodo človeka, je tu nejasno, negotovo, včasih celo protislovno, vse, kar se nanaša na družbo, ali natančneje na razne skupnosti v njihovih medsebojnih odnosih, je tu jasno, stabilno in urejeno. Celo se vidi, kako se na

⁴³ Model štirih krogov socialne mobilnosti je v celoti potrjen samo v Avesti (Benveniste v Haudry 1990, 56), vendar fragmente modela zasledimo pri Keltih in vedskih Indijcih ter tudi drugod (Haudry 1990, 55–57).

⁴⁴ Po zapisih Julija Cezarja tako na primer pri Keltih sin druida lahko postane vojak in obratno (Cezar v Haudry 1990, 55).

⁴⁵ Kot primer Haudry navaja, da so pri Germanih osvobojeni sužnji prišli do popolne vključitve v razred svobodnih ljudi šele s tretjo generacijo. Ta princip je izpričan tudi pri drugih Indoevropejcih ter hkrati tudi na nivoju prehoda iz razreda svobodnih ljudi v razred plemičev (Haudry 1990, 54).

svet in na posameznika dodajajo tipične sheme družbenega reda [...]" (Haudry 1990, 20).

Številne paralelizme in zrcaljenja omenjenih treh funkcij pri različnih indoevropskih ljudstvih, in še posebej pri keltskih in indijskih družbenih strukturah, o čemer bo beseda podrobneje tekla v naslednjem poglavju, na tem mestu ponazarjam s primeroma, ki nazorno kažeta, kako močno je bila trifunkcijska shema ukoreninjena v življenje Indoevropcejev.

Tako je Haudry pokazal prisotnost treh funkcij v tako imenovanih ustanoviteljskih mitih Indoevropcejev (Garašanin v Haudry 1990, 7), v katerih je avtor zasledil enako osnovo: dve sovražni skupini, od katerih manjša razpolaga z magijsko-religiozno in bojevniško superiornostjo, druga pa je številčnejša z bogastvom in ljudmi, se bojujeta v neodločeni bitki. Nato skleneta mir z namenom, da bi ustvarili samo en narod (Haudry 1990, 23), kar po mnenju Garašanina med drugim kaže tudi na proces indoevropceizacije, kot ga potrjuje arheologija, po katerem so manjše skupine bojevnikov s patriarhalno ureditvijo v nizu migracij podredile neolitske poljedelce, simbioza staroselcev s prišleki, pa je vodila do oblikovanja novih skupnosti in posledično oblikovanja različnih indoevropskih narodov (Garašanin v Haudry 1990, 7). "Po vsem videzu je diferenciranje razreda vojščakov z njegovim posebnim »moralnim statusom«, ki jih je nekakšna prožna vez povezovala z enako diferenciranim razredom svečnikov, bilo izvirnost, novost Indoevropcejev in ob podpori konja in voza razlog in sredstvo za njihovo ekspanzijo [...]" (Dumézil 1987, 21).

Konec koncev pa zakoreninjenost trifunkcijske ideološke strukture izpričuje tudi dejstvo, da se slednja pojavi po razpadu rimskega cesarstva v organizaciji srednjeveške družbe, in sicer v *oratores* (svečeništvo), *bellatores* (plemstvo), *laboratores* (delavci)⁴⁶ (Benveniste v Haudry 1990, 15).

Dumézil v zvezi z indoevropsko tridelno funkcijsko strukturo in na enakem principu grajeno ideologijo meni, da gre za filozofski podvig, ki je v starem svetu uspel le indoevropskim ljudstvom, da le-ta "ni mogel biti opravljen in vnovič opravljen neodvisno v sleherni indoevropski provinci po razpršitvi, da je do njega prišlo pred razpršitvijo, da so ga opravili misleci, katerih dediči so morebiti deloma brahmani, druidi [...]" (Dumézil 1987, 27–28). Poleg tega tudi ne obstajajo dokazi, da bi

⁴⁶ Benveniste *laboratores* označi s terminom tretji stan (Benveniste v Haudry 1990, 15).

neindoevropske kulture oziroma družbe neodvisno same ustvarile tovrstne sheme. So pa jih mnoge prevzele bodisi kot posledico vdorov na njihovo ozemlje oziroma drugih stikov z Indoevropejci, ki pa jih je mogoče prostorsko in časovno določiti (Dumézil 1987, 15, 21).

Kljub vsemu pa znanost, kot že rečeno, ne more z gotovostjo določiti resnične organizacije prvotne skupnosti, ampak lahko spoznavamo le splošno strukturo značilnega indoevropskega tridelnega sistema, ki se odraža v družbi in ideologiji. Med preseljevanji, v katerih je prihajalo do različnih kulturnih stikov, se je seveda ideologija spreminjala, predelovala oziroma so jo nadomeščala druga pojmovanja. Preko splošne indoevropske strukture tako tudi ne moremo spoznati religiozne misli in opravi prvotne skupnosti. Nobeno religijsko izročilo namreč ne ostane nespremenjeno bodisi zaradi novih duhovnih stvaritev, sposojanja, sožitja ali izločanja, pri čemer se je ta razločevalni in inovacijski proces po Eliadejevem mnenju začel že v protozgodovini. Vendar pa nam poznavanje te strukture omogoča, da spoznavamo značilne elemente indoevropske religije (Eliade 1996a, 128, 130, 131, 133), katere bom skušala predstaviti v naslednjem podpoglavju.

2.2.2.3 Religija

Že od skupne protozgodovine naprej so torej različna indoevropska ljudstva kazala težnjo po rekonstrukciji svojih religijskih idej, samo preseljevanje pa je ta proces še okrepilo. Zaradi tega skupna dediščina v mnogih primerih ni vselej razpoznavna, posledica omenjenega procesa pa se med drugim kaže že v samem besednjaku. Tako na primer v skupnem indoevropskem jeziku ne najdemo posebnega izraza za sveto, medtem ko imajo nekateri indoevropski jeziki zanj kar dva izraza (Eliade 1996a, 128–129).⁴⁷ To "[...] vodi k podmeni, da je v prazgodovini obstajal pojem, ki je imel dve pomenski plati: pozitivno, 'to, kar je prežeto z božansko navzočnostjo', in negativno, 'to, s čimer je ljudem prepovedano stopiti v stik'«" (Benveniste v Eliade 1996a, 128). Od tod izvira tudi dvojnost indoevropskega religioznega odnosa, na eni strani strah pred užalitvijo katerega od bogov, tudi nehote in na drugi strani zaupanje ter domačnost do bogov, vsaj do nekaterih (Benveniste v Haudry 1990, 79).

⁴⁷ Av. *spanta/jaoždata*, got. *hails/weih*, lat. *sacer/sanctus*, gr. *hiéros /hágios* (Eliade 1996a, 128).

Po Benvenisti prav tako niso imeli skupnega izraza za žrtvovanje,⁴⁸ pa tudi terminologija za molitev⁴⁹ se je razvila iz dveh različnih korenov (Benveniste v Eliade 1996a, 128–129). Kljub temu pa je znanost na podlagi skupnega religijskega besednjaka uspela rekonstruirati nekatere strukture prvotnega panteona (Eliade 1996a, 127), čeprav tudi na področju religije "[...] Indoevropejci niso imeli izraza zanjo, saj te vsepričujoče realnosti niso imeli za ločeno institucijo" (Benveniste v Eliade 1996a, 128).

Pri rekonstrukciji izvirnih indoevropskih religijskih pojmovanj predstavljajo poleg lingvističnih podatkov pomemben vir tudi fragmenti različnih indoevropskih mitologij, ki sicer izvirajo iz različnih obdobj in so se ohranili v himnah, ritualnih besedilih, epski poeziji, teoloških komentarjih, ljudskih legendah, historiografiji ter kasnejših izročilih, ki jih najdemo v zapisih krščanskih avtorjev po pokristjanjevanju (Eliade 1996a, 129).

Indoevropsko religijo lahko predvsem opredelimo kot religijo resnice, saj je slednja v indoevropskem svetu predstavljala največjo vrednost in je pomenila več kot zgolj moralni pojem (Haudry 1990, 70), kajti gre za verovanje v resnico kot najvišji princip stvarjenja in vzdrževalno silo sveta (Dillon 1975, 133). Benveniste meni, da gre za pluralno, naravno tolerantno religijo, ki vsebuje mite in simbole, ne pozna pa dogem. Označuje jo kot ezoterično in kot tako namenjeno posvečenim. V osnovi je to religija dela in ne vere, kajti bistveno je izvrševanje tradicionalnih obredov in dolžnosti, ki jih narekuje družbeni položaj (Benveniste v Haudry 1990, 78). Kot politična religija ni usmerjena k posamezniku, pač pa k skupini, kar implicira izvajanje religijskih obredov na štirih ravneh, in sicer na ravni družine, rodu, plemena in naroda (Haudry 1990, 83).

Indoevropejci so bogove smatrali kot osebnosti, katerih narava sicer ni več določljiva, je pa bolj ali manj podobna človeški (Benveniste v Haudry 1990, 78).

Zabeleženi so štirje tipi poimenovanj: a) splošna imena pojavov (ogelj, zora), nebesnih teles (sonce, mesec) ali abstraktnih imen, zlasti družbenih del (pogodba, zakletva), b) splošna izvedena ali zložena imena posesivnih vrednosti, ki označujejo „gospodarja” pojava, bitja ali odgovarjajočega družbenega dela (lat. Silvā-nus „gospodar gozda” ved. Bṛhaspati, „gospodar”br̥ha” (moči), c)

⁴⁸ V nasprotju z Benvenistovo trditvijo je Ericu Hampu uspelo rekonstruirati skupni izraz za žrtvovanje (Hamp v Eliade 1996a, 129).

⁴⁹ "Izvirna hetitsko-slovansko-baltsko-armenska (- germanska?) dialektna skupina izpričuje oblike, sorodnemu hetitskemu *maltāi-* »moliti«, medtem ko najdemo v iranščini, keltščini in grščini izraze, ki izhajajo iz korena **ghwedh-*, »moliti, hrepeneti« (Benveniste v Eliade 1996a, 129).

imena oseb z nemotiviranim (ved. Indra-)⁵⁰ ali motiviranim pomenom, najpogosteje gibalne sile ([...] „ki lomi odpor”), d) sintagme, ki označujejo družinsko vez („hči sonca”) (Benveniste v Haudry 1990, 78–79).

Po MacBainu je bil za indoevropsko religijo značilen zelo izrazit henoteizem,⁵¹ hkrati pa se je mesto vrhovnega božanstva skozi obdobja spreminjalo, pri čemer avtor kot primer navaja vedske himne, ki po njegovem mnenju predstavljajo najstarejšo obliko religiozne misli Indoevropelcev in v kateri je mesto vrhovnega božanstva nekaj časa pripadalo Indri, kasneje ga je prevzel Varuna⁵² in za njim Agni⁵³ (MacBain 1989, 30). Benveniste pa indoevropsko religijo označuje kot politeistično⁵⁴ (Benveniste v Haudry 1990, 78).

Eliade v zvezi z MacBainovo domnevo meni, da himne ne prikazujejo niti najstarejše oblike vedske religije, saj je indoevropski bog neba Djaus že izginil iz kulta. Na podlagi religijskega besednjaka je bil namreč prepoznan koren *deiws*, ki pomeni nebo v izrazih za boga in v imenih glavnih bogov. V ožjem smislu se je ideja boga tako navezovala na nebeško svetost kot svetlobo in "transcendenco" (višino), v širšem pa na vrhovno oblast v smislu kozmogonije⁵⁵ in očetovstva. V vedskih himnah pa Djausovo ime označuje le nebo ali dan, torej naravni pojav, čeprav avtor ne zanika možnosti, da so že v indoevropskem času boga neba kot stvarnika in kozmokrata spodrivali bogovi nevihte, kajti prav nebeške in zračne hierofanije so v tej religiji imele glavno vlogo, zato je veliko bogov poimenovanih z izrazom za grom (na primer keltski bog Taranis, germanski Thor, baltski Pekunas itd.) (Eliade 1996a, 127, 133).

⁵⁰ Indra Δ (sansk. 'močan, mogočen'): 1) ved. *bog nevihte*, darovalec dežja, *bog plodnosti*, tudi *kralj bogov* (→deve); →Djavsov in →Prithivijin sin. Z bratoma →Agnijem in →Surjo sestavlja zgodnjo božjo trojico [...] 2) brahm. bog vojne ter *glavni bog* razreda vojščakov in vladarjev; →Kajšapov in →Aditijin sin ter eden od →aditjev. Njegovi spremljevalci so →maruti [...] (Bellinger 1997, 197–198).

⁵¹ Henoteizem -zma *m* [gr. *hen* eden + *teizem*] vera v enega, najvišjega boga, hkrati s čaščenjem drugih bogov (v naspr. z monoteizmom, ki uči, da obstaja en sam bog) (Verbinc 1991, 259).

⁵² Varuna Δ (sansk. 'vseobsežni'): 1) ved. *bog neba* in vsevedni vzdrževalec sveta; 2) brahm. *bog zaščitnik* resnice, prava in reda (rita), najpomembnejši →aditja; [...] (Bellinger 1997, 476).

⁵³ Agni Δ (sansk. 'ogelj'): 1) ved. *bog ognja*, tako domačega ognjišča kot tudi žrtvene grmade, pa tudi *bog sel*, ki žrtvene darove nosi bogovom; →Djavsov in →Prithivijin sin. Z bratoma →Indro in →Surjo sestavlja zgodnjo božjo trojico; 2) brahm. zaveznik svečeniškega razreda in →Brihapsatijev sin [...] (Bellinger 1997, 17).

⁵⁴ MacBain sicer ne izključuje možnosti politeistične narave indoevropske religije (MacBain 1989, 30).

⁵⁵ Kozmogoničen -čna -o [gr. *kosmogonia* nastanek sveta], ki se tiče kozmogonije; kozmogonija -e, ž 1. znanstvene teorije o nastanku sveta in vesoljstva (Kant-Laplaceova ~), 2. bajke ali bajeslovje o tem (antična ~) (Verbinc 1990, 384).

"Ravno tako lahko domnevamo, da je že od protozgodovine zavzemal prevladujoče mesto sončni bog [...]" (Eliade 1996a, 127), kar kaže, da je bilo sonce, skupaj z dnevnim nebom, veliki bog najstarejše religije Indoevropcev. V tradicionalnem formularju se je namreč ohranilo pet izrazov, ki se nanašajo nanj ali na njegove lastnosti, poleg tega pa je ikonografija arheoloških mest indoevropskih ljudstev polna sončnih znamenj (Haudry 1990, 81). Dodati pa je treba, da so "imeli sončni bogovi pri različnih indoevropskih ljudstvih precej razgibano zgodovino [...]" (Eliade 1996a, 127).

Med značilne prvine indoevropske religije sodi tudi kult ognja (Eliade 1996a, 127), ki prav tako predstavlja enega najstarejših bogov Indoevropcev (Haudry 1990, 81). Ogenj v vseh oblikah je predstavljal poseben predmet oboževanja, kot dokaz za to MacBain navaja primer, da se ime vedskega boga Agnija pojavlja v latinskem *ignis*, v gelskem *ain*, ki pomeni toploto (MacBain 1989, 30; Eliade 1996a, 127). Poleg tega so Indoevropejci posvečali prostor ter "kozmirali"⁵⁶ ozemlje, na katerem so se naseljevali, vendar pa niso postavljali svetišč in so obrede izvajali na prostem. Verjeli so, da se praznovanj skupaj z ljudmi udeležujejo tudi bogovi, opravljali so žrtvovanja in pripravljali žgalne daritve. Poznali so magično-religiozno vrednost besede in petja, vztrajali na ustnem prenašanju izročila ter ob srečanju z bližnjevzhodnimi civilizacijami uvedli prepoved pisave (Eliade 1996a, 128).

Glavna značilnost indoevropskega panteona pa je vsekakor tudi delitev bogov v okviru treh kozmičnih in družbenih funkcij (Eliade 1996a, 86), kar vodi k religijski ideologiji treh funkcij: funkcije magične in pravosodne vrhovne oblasti, funkcije bogov vojaške moči in funkcijo božanstev plodnosti in gospodarskega uspeha (Dumézil v Eliade 1996a, 129). O njih bo beseda podrobneje tekla v tretjem poglavju, ko bom te ugotovitve aplicirala na obravnavani dve kulturi.

2.2.2.4 Mentaliteta, izbor civilizacije in fizični tip

Dumézil pravi, da je indoevropska civilizacija civilizacija duha, Indoevropejci pa niso bili nič bolj ljudje brez refleksije in domišljije v primerjavi z vedskimi Indijci, kakršne nam kažejo njihove himne (Dumézil 1987, 9), čeprav, kot je bilo že omenjeno, nekateri

⁵⁶ Gre za mitično-ritualni scenarij, ritualnega boja med dvema skupinama praznovalcev, ki je vezan na periodično obnavljanje sveta. Izpričan je v stari Indiji, Rimu in pri Keltih, sledovi tega rituala so še danes prisotni v Indiji in Iranu (Eliade 1996a, 128).

očitajo indoevropskemu jeziku nepoznavanje podrednih veznikov in s tem zloženih stavkov, pa tudi sposobnost za abstraktnost, kar naj bi torej impliciralo njihovo rudimentarno misel (Haudry 1990, 17–18). Vendar "nič ne govori v prid temu, da so bili nesposobni da izgovore en govor, da sledijo eni misli" (Haudry 1990, 18). Vsekakor je težko opisati moralni portret, karakter oziroma mentaliteto prvotnih Indoevropejcev, lahko pa zato spoznavamo njihove ideale (Haudry 1990, 18). Znanost je uspela rekonstruirati skupno epsko formulo, ki jo izpričujejo številne stare indoevropske književnosti, v kateri se slavi uspeh in vrlino, diskvalificira pa slabost, nesposobnost in neuspeh. Na to kažejo tudi rekonstruirana indoevropska osebna imena, med katerimi je bilo tako rekonstruirano tudi eno od osnovnih imen najstarejših Indoevropejcev **vesu-cleves* - katerega krasi dobra slava (Garašanin v Haudry 1990, 6–7).

Raziskovanje tradicionalnega pesniškega obrazca pa potrjuje in tako natančno kaže sliko ponosne bojevniške aristokracije, ki ji je bil karakter (**ménos*), še posebej bojvniški, najpomembnejša vrlina človeka in ki ljubi življenje, široka prostranstva, dobrote tega sveta, predvsem in nadvse pa slavo (**kléwos*). Slednja se pojavlja v številnih formulah in se kaže kot glavna skrb ter vrhunski cilj življenja elite (*kléwos nér*ōm* – slava gospodarjev) (Haudry 1990, 24–25).

Vse to se po Haudryjevem mnenju kaže tudi v samem izboru civilizacije, pri čemer avtor zanika mnenja, da je odločilen dejavnik za indoevropske migracije treba iskati v poslabšanju klimatskih razmer (Haudry 1990, 128). Dolgotrajna sušna obdobja naj bi namreč povzročila povečevanje demografskega pritiska oziroma demografsko ekspanzijo (Makarovič 1996, 129). Haudry namreč meni, da se ni potrebno sklicevati na klimatske razmere pri razlogih za selitve Indoevropejcev (Haudry 1990, 128): "Nič ni prisililo „staro Evropo“, da daje prvenstvo poljedelstvu, nič ni prepovedovalo ljudstvu kurganov, da se mu popolnoma posveti; tla Ukrajine so za to primerna [...]. Lahko bi ostali doma ali omejili populacijo; to so rešitve, s katerimi se njihov karakter gospodarjev (**ménos nérōm*) ni zadovoljil" (Haudry 1990, 128–129).

Študije fizičnih tipov so pokazale, da kurganske bojne skupine niso bile številčne in niso izkoreninile lokalnega prebivalstva, pač pa so pripadniki kurganskih ljudstev prišli v manjših skupinah in s silo postali maloštevilna elita (Gimbutas, 2016). Gimbutasova tudi domneva, da je šlo za načrtno in dobro pripravljeno osvajanje (Gimbutas v Herm 1983, 119). "Drugače bi namreč komaj lahko razložili, kako so domače kulture

nenadoma prenehale obstajati in se skoraj popolnoma prilagodile življenjskemu slogu novih vladarjev" (Herm 1983, 119).

V zvezi s tem pa se postavlja novo, kontroverzno vprašanje, in sicer ali lahko poleg lingvistične in arheološke identifikacije ugotovimo tudi antropološko identifikacijo v smislu umestitve prvotnih Indoevropejcev v "rasno" klasifikacijo, ki jo obravnava fizična antropologija. Morfologija kosti, najdenih v krajih, ki jih znanost pripisuje prvotnim Indoevropejcem, oziroma preučevanja kosti, najdenih v kurganih, so pokazala na "prevlado dolihocfalnega visokega stasa z ozkimi kljukastimi nosovi in ozkim obrazom, finejšim in veliko ožjim kot pri masivnih ljudeh Cro-Magnona iz izliva Dnjepra" (Kumar v Haudry 1990, 131).

Podobno izpričujejo tudi stari teksti in še posebej likovni dokumenti, ki vsi kažejo na nordijsko raso⁵⁷ (Haudry 1990, 16, 129), čeprav obstaja po mnenju Haudryja velika verjetnost, da je bil povprečni fizični tip prvotnih Indoevropejcev drugačen, kar implicira, da je bil nordijski tip večinoma smatran kot fizični ideal predvsem zato, ker je bil to tip višjega sloja ljudstva (Faure v Haudry 1990, 130). Slednjo ugotovitev pa potrjujejo tudi najnovejši izsledki že omenjenih genetskih raziskav kopenhagenske univerze, ki kažejo, da je bil pri nosilcih jamne kulture poleg genov za svetlejšo pigmentacijo prisoten tudi gen za rjave oči (Reich in drugi 2015). Indoevropska ekspanzija je namreč skoraj vedno vključevala zaslužnjevanje lokalnega prebivalstva s strani vladajoče aristokracije (Martinet 1987, 59). Tako se na primer pri Keltih samo "redko naleti na klasičen ideal visokega in močnega Kelta svetlih las in kože bele kot mleko" (Le Roux in Guyonvarc'h v Haudry 1990, 130), to pa zato, "ker so Kelti v svojih državah vedno bili samo aristokratska in bojovniška manjšina" (Faure v Haudry 1990, 130).

Kako pomemben je bil družbeni značaj fizičnega tipa pri Indoevropejcih konec koncev izpričuje tudi dejstvo, da so fizične značilnosti, kot so modre oči in lasje, ponavadi pripisovali tudi svojim herojem (Martinet 1987, 60), še več, v vedski Indiji svetli bog Indra daje zmago arijskim bojovníkom nad njihovimi nasprotniki temne kože, imenovanih *dāsá*- 'brez nosu', ki so jo imeli za demonsko raso. Podobno pojmovanje

⁵⁷ Nordijska rasa predstavlja enega od številnih podtipov evropske bele oziroma kavkaške rase, imenovane tudi levkodermična, za katero je precej ustaljena delitev na severno svetlo skupino - nordide, na srednjo kratkoglavo skupino - alpide, dinaride, nekatere klasifikacije v ta podtip vključujejo še druge variante, ter na južnejšo in bolj dolgoglavo skupino - mediteranide (Južnič 1987, 210–211).

zasledimo tudi za ljudstvo Fomore⁵⁸ v irski legendi (Faure v Haudry 1990, 130), katere pripadnike uvrščajo med otoške staroselce (Dumézil in de Vries v Eliade 1996b, 89).

2.3 SINTEZA

Ko je Jones konec 18. stoletja spoznal sorodnost med sanskrtom in nekaterimi evropskimi jeziki ter jo potrdil mimo hipoteze o degeneraciji, se je v znanosti o jeziku porodila ideja o skupni indoevropski jezikovni družini. Indoeuropeistika je na osnovi preučevanj skupnih potez v indoevropskih jezikih uspela rekonstruirati glasovni sistem in slovnični sklad praindoevropskega prajezika, jezika jezikovnih prednikov indoevropske družine. Zanj velja ustaljena delitev na kentumsko skupino, v katero sodijo grški, anatolski, toharski, keltski, italški in germanski jeziki, ter satemsko, ki jo sestavljajo slovanski, baltski, albanski, armenski in indoiranski jeziki. Disciplina je kmalu ovrgla, da obstaja identiteta med sanskrtom in praindoevropskim jezikom, hkrati pa ni dokazano, da njegova rekonstrukcija dejansko ustreza govorjenemu jeziku praindoevropejcev, kajti zanj ne obstajajo nobeni pisni viri. Ujemanja in skladnosti v slovnici med indoevropskimi jeziki pa kažejo, da je ta hipoteza edina, ki zaenkrat to potrjuje, čeprav obstaja tudi možnost, da velja o praindoevropskem jeziku govoriti kot o sistemu korespondence, ki se veže na skupino ločenih govoric ali jezikov.

Če sprejmemo hipotezo, da so indoevropski jeziki izšli iz praindoevropskega jezika, s tem priznamo tudi govorce tega jezika in njihovo skupnost, katere značilnosti so bile ugotovljene z vzpostavitvijo povezave med različnimi znanstvenimi disciplinami. Pomemben vir pa predstavljajo tudi fragmenti različnih indoevropskih mitologij, ki so se ohranili v ritualnih besedilih, himnah, epski poeziji, ljudskih legendah itd. V nalogi sem navkljub nekaterim kontroverznostim in kritikam izhajala iz t. i. stepske oziroma kurganske teorije Marije Gimbutas, po kateri za prvotne Indoevropejce štejemo nosilce kulture kurganov, ki so poimenovani po zanje značilnih pokopih v tumuluse. Serija kultur je živela med 5. in 3. tisočletjem v južnih stepah Rusije, od Urala do ozemlja severno od Črnega morja. Te kulture so v treh migracijskih valovih vdrle v tako imenovani kompleks "stare Evrope", pod katerim razumemo poljedelske,

⁵⁸ V irskem mitu grozljivi razbojniki, potomci Hama, prekletega sina Noaha. Zaradi svojega prekletstva naj bi imeli le eno roko in eno nogo. Napadali in zatirali so koloniste Irske, vendar pa jih je pri drugi bitki pri Magh Tuiredhu dokončno premagalo ljudstvo Tuatha Dé Danann (The Hutchinson Dictionary of World Myth 1996, 78).

matricentrične, matrilinearne, endogamne, egalitarne in miroljubne neolitske kulture v Evropi pred indoevropskimi vdori, hkrati pa so se nomadski živinorejci z diametralno različnimi lastnostmi razširili tudi na Kavkaz, v Mezopotamijo, Centralno Azijo in Indijo. Posledica teh vdorov je propad staroevropskih kultur in njihova amalgamacija v mešane kurganizirane družbe, s čimer je bila omogočena ekspanzija indoevropskih jezikov in v kasnejšem obdobju tudi formiranje različnih indoevropskih narodov v Evropi. Pri tem se je dejanski vzorec z značilnim obrazcem preseljevanja, osvajanja novih ozemelj, podjarmljanja in asimilacije prebivalstva sklenil šele v 19. st. n. št., hkrati pa je bilo omogočeno tudi širjenje drugih elementov kurganskih skupnosti.

Čeprav se ne da z gotovostjo določiti dejanske organizacije prvotne indoevropske družbe, so raziskave Dúmezila pokazale delitev družbe na tri razrede: razred svečnikov, ki je imel v rokah kult in magijo ter pravo in upravo, razred vojščakov ter razred živinorejcev oziroma poljedelcev. Delitev družbe je po Dúmezilu temeljila na hierarhiziranju treh funkcij. Izraz funkcije razumemo kot tri temeljne dejavnosti omenjenih skupin, na čelu katerih je bil kralj, ki je najpogosteje izšel iz razreda vojščakov. Prisotnost te trifunkcijske sheme je mnogokrat potrjena s pisnimi ali ustnimi tradicijami, tako je na primer izpričana v t. i. ustanoviteljskih mitih Indoevropcev, ki med drugim kažejo tudi proces indoeuropeizacije, kot ga potrjuje arheologija. Arheološke kot tudi lingvistične evidence izkazujejo bojovito mobilno pastirsko družbo, ki že od prve polovice 4. tisočletja dalje uporablja konje za ježo. Vozovi s kolesi s prečkami, ki jih vlečejo voli, pa se pojavijo v drugi polovici istega tisočletja. Prav udomačitev konja in izum kolesa s prečkami sta inovaciji, ki kurganskim ljudstvom omogočita mobilnost, zato tudi niso poznali mest. Grobni material poleg ostankov konj izkazuje ostanke živine in ovac, skupni besednjak pa kaže, da so se ukvarjali tudi s poljedelstvom. V grobovih je najdena z vrezi okrašena lončarija, ki ni barvana, hkrati pa so v grobovih prisotne dobrine, ki niso mogle biti proizvod lokalne obrti oziroma pridobljene s trgovino. Slednje implicira, da so bile pridobljene z ropom, in kaže na osvajalno vojaško organizacijo družbe. Tumulusi poleg različnega orožja razkrivajo tudi značilne kamnite bojne sekire in zoomorfna žezla s konjsko glavo kot izrazit simbol družbenega statusa. Nasprotje med tumulusi in revnejšimi grobišči izpričuje zelo močno družbeno razslojenost in hierarhizirano družbo ter implicira patriarhalno družbeno ureditev skupnosti.

Poleg t. i. horizontalne artikulacije v okviru omenjenih treh funkcij je bila razpoznavna tudi t. i. vertikalna artikulacija v smislu štirih krogov socialne pripadnosti, ki se je kazala v pripadnosti družini, rodu, plemenu in "narodu". Kar pa se tiče socialne mobilnosti, je bila slednja omejena, ne pa tudi neprehodna, čeprav je povsod zabeležena tendenca višjih razredov po endogamiji.

Trifunkcijsko shemo pa poleg na družbene in človeške aktivnosti lahko apliciramo tudi na kozmične in božanske aktivnosti, saj je osnovna značilnost indoevropskega panteona tudi delitev bogov v okviru treh funkcij. Indoevropski panteon obvladujejo moška božanstva. Glavno vlogo so imele nebeške in zračne hierofanije. Že od proto zgodovine naprej ima v indoevropski religiji skupaj z bogom neba prevladujoče mesto sončni bog. To med drugim dokazujejo tudi arheološki dokazi, najdeni na mestih, ki jih lahko pripišemo indoevropskim ljudstvom. Ti kažejo enega boga sonca, enega boga groma ter kult ognja. Izpričano je tudi žrtvovanje konj in drugih živali, pa tudi ljudi. Indoevropejci so posvečali oziroma "kozmirali" ozemlje, na katerem so se naseljevali, niso postavljali svetišč, obrede so opravljali na prostem. Poznali so magično-religiozno vrednost besede in petja, vztrajali so na ustnem izročilu ter uvedli prepoved pisave. Indoevropsko religijo lahko opredelimo še kot politeistično, ezoterično in kot tako namenjeno posvečenim. Bistveno v tej religiji je izvrševanje tradicionalnih obredov in dolžnosti, ki jih narekuje družbeni položaj, zato jo lahko opredelimo kot religijo dela in ne vere. Predvsem pa jo lahko opredelimo kot religijo resnice. Resnica je v indoevropskem svetu predstavljala najvišji princip stvarjenja in vzdrževalno silo sveta, nasploh pa lahko rečemo, da je resnica veljala za največjo vrednoto in je pomenila več kot zgolj moralni pojem.

Raziskave rekonstruirane skupne epske formule in tradicionalnega pesniškega obrazca, v katerih se slavi uspeh in vrlino, diskvalificira pa slabost, nesposobnost in neuspeh, so tudi pokazale, da so imeli Indoevropejci za največjo človekovo vrlino karakter (**menos*), še zlasti bojevniški, vrhunski cilj življenja indoevropski aristokraciji, ki je v svojih migracijah svoj nordijski fizični tip vedno vzpostavljala kot elita nad podjarmljenimi, pa je pomenila slava (**klewos nér*ōm* – slava gospodarjev). Velja pa opozoriti, da kljub pomembnosti družbenega značaja nordijskega fizičnega tipa, ki so ga zato pogosto pripisovali tudi svojim herojem in bogovom, obstaja verjetnost, da je bil povprečni tip drugačen. To so potrdili tudi najnovejši izsledki genetske raziskave kopenhagenske univerze, ki so med drugim pokazale, da je bil pri pripadnikih jamne

kulture, za katere menim, da bi lahko bili govorci praindoevropskega jezika, poleg genov za svetlejšo pigmentacijo prisoten tudi gen za rjave oči.

3 ARIJSKI INDIJCI IN KELTI

3.1 INDOARIJCI

Že v prejšnjem poglavju sem skušala na kratko predstaviti problematiko povezano z izvorom indoevropske jezikovne družine, iskanjem prvotne domovine oziroma prvotnih Indoevropejcev ter njihovega širjenja, za katero evropska znanstvena paradigma po več kot dveh stoletjih preučevanja ne najde skupnega konsenza. Diskrepanca, nesoglasja in nasprotja v izsledkih preučevanj se kažejo ne le med različnimi znanstvenimi disciplinami, pač pa tudi znotraj posameznih znanstvenih disciplin. Veliko bolj poenotena mnenja v zvezi z omenjeno problematiko pa prihajajo s strani indijske znanstvene paradigme. Bryant slednjo poimenuje "avtohtoni arijanizem". Ta izhaja iz zavračanja teorij o vdoru in migracijah na indijsko podcelino ter s tem tudi zavrača eksterni izvor indoarijsko govorečih ljudstev v Indiji. Ideja o Indiji kot izvorni pradomovini in avtohtonih indijskih Arijih kot prvotnih govorcih in nosilcih širjenja indoevropskega jezika iz Indije v zahodno Azijo in Evropo sicer izhaja iz domnev evropskih raziskovalcev iz konca 18. in prve polovice 19. stoletja,⁵⁹ pri čemer že od konca 19. stoletja dalje evropska znanstvena paradigma ta koncept izključi iz svojih nadaljnjih preučevanj (Bryant 2003).

Na tem mestu ne bom nadaljevala z analizo preučevanj tematike, kot jo je obravnavala evropska znanstvena paradigma v 19. in 20. stoletju, niti se ne bom spuščala v različna pojmovanja oziroma ugotovitve o "*arijskem mitu*", "*Arijih*" in "*arijski rasi*" ter njihove posledične aplikacije v različne evropske nacionalizme, ki so vrhunec dosegli v nemškem nacionalsocializmu. Je pa potrebno dodati, da so orientalistični portret starodavne Indije v svoje politične agende sprejeli tudi indijski nacionalizmi. Predvsem hinduistični nacionalizem je znotraj slednjih iskal zlasti dokaz za svojo enakost oziroma vsaj svojo moralno superiornost nasproti evropskim kolonizatorjem. Posledica odkritja, da južni indijski jeziki (dravidski) niso izšli iz sanskrta, pa je sprožila tudi dihotomijo

⁵⁹ Gre za različne znanstvene konstrukte t. i. orientalistov, v katerih na primer na Indijo gledajo kot "*zibelko civilizacije človeške rase*" (Sonnerat v Bryant 2003, 18), "*maternico sveta*" (Michelet v Bryant 2003, 18) "*mati Indijo*" (Herder v Bryant 2003, 19) itd.

med indijskim severom in jugom, ki je vodila k degradaciji dravidske kulture. Od druge polovice 19. stoletja dalje, ko evropska znanstvena paradigma zavrne indijski izvor Indoevropcev, evropske teorije o zunanji invaziji oziroma migracijah Indoarijcev v Indijo dobe svoj antipod v nacionalističnem, religijskem, političnem in znanstvenem diskurzu, ki je v Indiji prisoten še danes (Bryant 2003). Naj ponazorim s primerom: "Tisoče let je hindujska družba dojemala Vede kot izvor vsega znanja [...] in za temelj hindujske kulture [...]. V naših zgodovinskih ali religioznih zapisih se v to dejstvo ni nikoli dvomilo. In zdaj, kar naenkrat, v zadnjem stoletju se razglša, da Vede ne pripadajo Hindujcem in da so jih ustvarile barbarske horde nomadskih plemen, ki so se spuščale iz severa Indije in uničile napredno avtohtono civilizacijo" (Agrawal v Bryant 2003, 53). Namen tega kratkega prikaza indijske pozicije v zvezi z indoevropsko problematiko je bil predvsem opozoriti na še en aspekt v njenem preučevanju, katerih izsledkov pa v nadaljevanju ne bom navajala kot argumentacijo proti za migracije Indoarijcev v Indijo, ki sledi v nadaljevanju.

3.1.1 Migracije v Azijo v kontekstu stepske teorije in migracijskega modela

Mnogi znanstveniki praindoiransko lingvistično skupnost⁶⁰ kot vzhodno vejo govorcev praindoevropskega jezika, ki se je v kontekstu stepske teorije razvil nekje med 5. in 4. tisočletjem v pontsko-kaspijskem področju,⁶¹ identificirajo s t. i. Sintašta kulturo oziroma natančneje Sintašta Petrovka kulturo. Kultura, katere nastanek je datiran okrog 2300 let pr. n. št., se je razvila na območju severnih in zahodnih step južnega Urala in Kazahstana, predstavlja zgodnejšo fazo kulturnega kompleksa Andronovo (okrog 2000–900 pr. n. št.). Ta se je razvil na širokem geografskem območju gozdne stepe in stepe od Urala do Jeniseja ter od severne meje gozdne stepe na jug do Pamirja v Tadžikistanu. Kulturni kompleks je vključeval serijo kulturnih skupin bronaste dobe, in sicer t. i. kulturo Alakul (okrog 2100–1400 pr. n. št.), kulturo Fedorovo (okrog 1400–1200 pr. n. št. in kulturo Aleksejevko (okrog 1200–1000 pr. n. št.). Po Malloryju lahko pozno praindoiransko lingvistično skupnost povežemo z zgodnejšo fazo kompleksa

⁶⁰ Nekateri jezikoslovci so mnenja, da so se iz praindoiranščine razvili tudi t. i. nuristanski jeziki, ki se danes govorijo na področju severovzhodnega Afganistana in v Pakistanu, drugi so mnenja, da gre za mešanico iranskih in indijskih jezikov, zato je njihova umestitev v indoiransko jezikovno vejo sporna (Klemenčič 2011, 126, 145).

⁶¹ Nosilce praindoevropskega jezika sem v drugem poglavju povezala z jamno kulturo, kjer so bile njene širitve na zahod in vzhod predstavljene skozi izsledke genetskih raziskav harvardske in kopenhagenske študije.

Andronovo, medtem ko kasnejše faze avtor poveže z iransko lingvistično vejo, kar sovпада z ocenami zgodovinskih lingvistov, po katerih naj bi do cepitve znotraj praindoiranske skupnosti prišlo najkasneje okrog 2000 let pr. n. št. (Mallory 1996; Mallory v Mallory in Adams 1997, 20–21).

Po Kuzmini arheološke najdbe v Sintašta kulturi kažejo naslednje lastnosti indoiranske skupnosti; mešano pastirsko in poljedelsko ekonomijo (Kuzmina v Lamberg-Karlovsky 2002, 67) oziroma postopno transformacijo v tip mobilne pastirske živinoreje (Kuzmina v Bryant 2003, 366), ročno izdelano keramiko, vozove, ki jih vlečejo konji, ter visok status voznikov vozov, kult konja, ognja in prednikov (Kuzmina v Lamberg-Karlovsky 2002, 67). V grobovih, ki izpričujejo socialno razslojenost, so našli bojne sekire, nože, bodala, ostanke bojnih vozov ter druge materialne artefakte, sledi žrtvovanja konj in drugih živalih ter ostanke ritualnih ognjišč in oltarjev. Izpričano pa je tudi intenzivno ukvarjanje z metalurgijo (Lamberg-Karlovsky 2002, 67–68).

Na kulturni kompleks Andronovo se veže t. i. model "severne poti", po katerem naj bi migracije potekale v smeri iz severovzhodnega območja Kaspijskega morja, preko step centralne Azije, do Afganistana in naprej v Indijo. Ta model lahko po Bryantu v arheološkem kontekstu prepoznamo predvsem po načinu pokopov, ki kažejo tipično kurganske elemente, zlasti v zgodnjih fazah. S širitvijo proti podkontinentu pa arheološke najdbe izpričujejo upepeljevanje in kasnejše prakticiranje žarnih pokopov (Bryant 2003, 202, 204–205).

Na južni meji andronovskega kompleksa se razvijeta t. i. kultura Tazabagyab⁶² (okrog 1500 pr. n. št. južno od aralskega morja ob spodnjem toku Amur Darje) in t. i. kulturi Bishkent in Vakhsh,⁶³ (v južnem Tadžikistanu, okrog 1700–1500 pr. n. št.), ki naj bi po Malloryju lahko imele izvor v andronovski kulturi. V zvezi z izvorom Tazabagyab

⁶² Kultura je pogosto obravnavana kot rezultat širjenja stepskih nomadov iz severa v centralno Azijo. Najdišča kažejo spolno dihotomijo v pogrebnih praksah oziroma pokopih (moški so pozicionirani desno, ženske levo), prisotno tudi v kulturah Bishkent, Vakhsh, Swāt idr. Najdeni so ostanke konj in figur, na katerih so upodobljeni konji. Živel so v vaseh ter se v manjši meri ukvarjali tudi z namakalnim poljedelstvom. Najdeni kovinski predmeti kažejo na sorodnost z zgodnjimi andronovskimi predmeti v Kazahstanu in Srubno kulturo v regiji reke Volge (Mallory v Mallory in Adams 1997, 68, 566–567).

⁶³ Obe kulturi sta znani predvsem po svojih pokopih, ki kažejo tipične kurganske značilnosti (Bryant 2003, 207). Poleg sicer pogostejših pokopov v jame se v kulturi Bishkent prakticira tudi upepeljevanje. V grobovih so poleg značilnih kurganskih grobnih predmetov našli ostanke ritualnih ognjišč, in sicer pravokotnih oblik v moških grobovih in okroglih oblik v ženskih grobovih. Pravokotna spominjajo na (*āhavanīya*) t. i. ognjene oltarje, ki so jih uporabljali indoarijski duhovniki, okrogla pa (*gārhapatya*) na ognjišča v indoarijskih hišah. Kultura Vakhsh izkazuje grobove v obliki katakomb ter ritualno uporabo ognja v grobnicah (Mallory v Mallory in Adams 1997, 68, 617).

kulture dopušča Mallory možnost vpliva na njen nastanek tudi s strani t. i. kulture Srubna⁶⁴ (okrog 1600–1200 pr. n. št., stepsko in gozdno stepsko območje severno od Črnega in Kaspijskega morja), ki je koeksistirala z andronovskim kompleksom in prav tako nadaljuje stepsko tradicijo Jamne kulture (3600–2200 pr. n. št.) (Mallory v Mallory in Adams 1997, 20–21, 68, 541, 566, 617, 651).

Gimbutasova izvor indoarijsko govorečih ljudstev sicer veže prav na kulturo Tazabagyab (Gimbutas v Bryant 2003, 203), vendar Bryant opozarja na dejstvo, da je bila Gimbutasova v svojem delu veliko bolj fokusirana na izvor evropske civilizacije in se ni veliko posvečala iskanju arheoloških sledi Indoarijcev, kar pa velja tudi za večino zahodnih raziskovalcev (Bryant 2003, 203).

Mallory dopušča možnost vpliva predvsem Bishkent in Vakhsh kultur na t. i. Swāt kulturo, ki se je med 1800–400 pr. n. št. razvila v istoimenski dolini severnega Pakistana. Prav to kulturo mnogi povezujejo z zgodnjimi indoarijskimi migracijami v severozahodno Indijo. Najdišča v več kot tridesetih pokopališčih, ki so vsa postavljena ob rekah, kažejo na podobno spolno dihotomijo izkazano v pogrebnih praksah Bishkent in Vakhsh kultur ter kulturo Tazabagyab. Poleg prakticiranja upepeljevanja pa se pojavijo tudi žarna grobišča, kjer je na nekaterih žarah upodobljen obraz. Najdeni so ostanki konjskih kosti in konjeniške opreme, izkazana pa sta tudi pokopa dveh celih konj. V grobovih so najdeni tudi drugi različni artefakti izdelani iz brona, zlata, srebra in kasneje železa. Polovica keramike, v sivi barvi in okrašena z vrezi, je izdelana ročno in kaže podobnost s keramiko najdeno v južni centralni Aziji in severnem Iranu. Po mnenju nekaterih znanstvenikov pa tudi s keramiko najdeno v severozahodni Indiji. Mallory v zvezi s to paralelo meni, da se keramika, najdena na arheoloških najdiščih v Indiji, razlikuje predvsem po obliki, vendar hkrati dopušča možnost sorodnosti (Mallory 1996, 47–48; Mallory v Mallory in Adams 1997, 20–21, 68, 558–560, 617).

V zvezi s širjenjem mobilnih pastirskih nomadov iz stepskega pontsko-kaspijskega področja preko kompleksa Andronovo in z njimi povezanimi kulturami proti Indiji, arheologija sicer ponuja dokaze o ujemanju oziroma podobnostih v pogrebnih praksah, keramiki, arhitekturi, ekonomiji in drugih materialnih artefaktih. Vendar Mallory hkrati poudarja, da je na sicer identificirane kulture zaenkrat potrebno gledati bolj kot na

⁶⁴ Iz jamne kulture se namreč razvijeta t. i. kultura katakomb (3000–2200 pr. n. št.) in t. i. Poltavka kultura (2700–2100 pr. n. št.), ki predstavlja zgodnjo fazo kulture Srubna (Mallory v Mallory in Adams 1997, 92, 439).

konstrukte moderne arheologije, čeprav le redki arheologi dvomijo v povezavo kompleksa Andronovo z indoiransko skupnostjo ter njegovo genetsko sorodnostjo s stepskimi kulturami pontsko-kaspijske regije (Mallory 1996, 24, 27–28).

Med modernimi raziskovalci pa tudi vlada konsenz, da so v svojih migracijah pripadniki andronovskega kompleksa v času 2. tisočletja pr. n. št. prihajali v stike s kulturami v gorovju Tien Shana v današnjem kitajskem Xinjangu, staroselskimi gorskimi plemeni Altaja, Tuve in Pamirja ter Baktrijsko-margijanskim arheološkim kompleksom⁶⁵ v centralni Aziji (Lamberg-Karlovsky 2002, 67). Prav Baktrijsko-margijanski kompleks pa odpira novo problematiko v zvezi z arheološko identifikacijo Indoirancev oziroma posledično tudi Indoarijcev.

Sočasen (okrog 2100–1750 pr. n. št., Lamberg-Karlovsky v Bryant 2003, 337) kulturno drugačen kompleks stalno naseljenih kmetov v Centralni Aziji je bil namreč s strani nekaterih ruskih in azijskih znanstvenikov prav tako identificiran kot indoiranski. Poleg hipotez o avtohtonem izvoru oziroma hipoteze o indoiranskem izvoru BMAK pa obstajajo tudi hipoteze o dravidskem izvoru, altajskem izvoru ter hipoteze, ki vsebujejo kombinacijo vseh treh (Lamberg-Karlovsky 2002, 70, 72–74).

BMAK, ki se je razprostiral ob območju reke Amur Darje,⁶⁶ je prvi odkril in poimenoval ruski arheolog Viktor Sarianidi. Sarianidi je oba kompleksa Andronovo in BMAK, identificiral kot nosilca proto-zoroastrianizma, pri čemer je kulturni kompleks Andronovo označil kot indoiranskega, BMAK pa kot indoarijskega. Oba kompleksa naj bi nastala kot posledica migracij iz sirijsko-anatolske regije. Kot najbolj konkluziven in neizpodbiten dokaz, med ostalimi dokazi, Sarianidi navaja najdbe pečatov z religioznimi motivi, ki kažejo podobnosti s pečati, najdenimi v severni Siriji v času indoarijskega mitanskega kraljestva (Sarianidi v Lamberg-Karlovsky 2002, 69–72; Sarianidi v Bryant 2003, 212).

Prve pisne vire o indoarijskem jeziku namreč najdemo v huritski kraljevini Mitani, ki je v obdobju 1500–1400 pr. n. št. obsegala ozemlje od Mediteranskega morja do gorovja Zagros. Huritski jezik sicer spada med neindoevropske jezike, vendar pa mitanski dokumenti izpričujejo tudi uporabo indoarijskega besednjaka. V diplomatski pogodbi

⁶⁵ V nadaljevanju BMAK.

⁶⁶ Območje sedanjega severnega Afganistana, zahodnega Tadžikistana, južnega Uzbekistana in vzhodnega Turkmenistana.

med hetitskim in mitanskim kraljem, ki datira okrog 1500 pr. n. št., se mitanski kralj poleg na hurijska božanstva zaklinja tudi na indoarijske bogove, *Mi-it-ra* (Mitra), *Aruana* (Varuna), *In-da-ra* (Indra) in *Na-sa-at-tiya* (Nasatja). Indoarijski besednjak zasledimo tudi v dokumentu poimenovanem po njegovem piscu Kikuli, kjer so v indoarijsščini opisani postopki treninga konjev za dirke s kočijami, postopki konjske nege, uporabljeni pa so tudi indoarijski števnik *aika* (ena), *tera* (tri), *panza* (pet), *satta* (sedem) *na* (devet). V enem od dokumentov so zapisane tudi barve konj, medtem ko v številnih drugih najdemo indoarijske zapise imen kraljev, princev oziroma drugih pomembnejšev. Beseda *marya* (vojak) pa je v obeh jezikih identična.⁶⁷ Vse navedeno tako implicira, da so se Indoarijci v mitanskem kraljestvu vzpostavili kot vladajoča elita, kar je tudi dokaj splošno sprejeto (Mallory 1996, 37–38; Bryant 2003, 135–136, 327; Klemenčič 2011, 137). Da gre za staroindoarijski in ne staroiranski jezik se kaže tudi v omembi božanstva Varune, ki ga Avesta ne omenja, poleg drugih lingvističnih razlik pa v indoarijskih jezikih v Indiji ne najdemo izposojenk iz hurijskega jezika oziroma ostalih bližnjevzhodnih jezikov, kar dokazuje, da Indoarijci v mitanskem kraljestvu niso mogli biti predniki Indoarijcev v Indiji (Kapović 2008, 29–30).

V zvezi s Sarianidijevo hipotezo o domnevnih velikih migracijah iz sirijsko-anatolske regije v BMAK Lamberg-Karlovsky tudi opozarja, da zanje obstaja zelo malo arheoloških dokazov (Lamberg-Karlovsky 2002, 71), poleg tega pa večina pečatov, ki se jih pripisuje BMAK-u, za razliko od Sarianidijeve trditve, kaže različnosti v materialu, motivih in slogu (Baghestani v Lamberg-Karlovsky 2002, 72). To implicira na njihovo avtohtonost oziroma nastanek znotraj in ne izven BMAK-a. Hkrati pa po avtorjevem mnenju tudi ni skoraj nobenih dokazov o vplivu BMAK-a na kompleks Andronovo, na prisotnost slednjega v BMAK-u pa kažejo le maloštevilni arheološki dokazi, zato je težko pripisati skupen izvor. Močne utrdbene naselbine v reprezentativnih kulturah obeh kompleksov sicer nakazujejo na morebitne konfliktnosti med kompleksoma, katere obseg pa je težko določiti (Lamberg-Karlovsky 2002, 72, 74). Gubaev, Koshelenko in Tosi interakcije med kompleksoma opisujejo kot "namerno izogibanje" (Gubaev in drugi v Lamberg-Karlovsky 2002, 70), ko pa sredi 2. tisočletja naselbine v BMAK-u nenadoma postanejo opuščene, Kuzmina in Lapin menita, da je

⁶⁷ Nekaj sledov o indoarijskih božanstvih je mogoče zaslediti tudi v kasitskih dokumentih babilonske dinastije (Mallory 1996, 38; Bryant 2003, 136).

bil vzrok za to prav vdor stepskih ljudstev iz kompleksa Andronovo (Kuzmina in Lapin v Lamberg-Karlovsky 2002, 70).

Mallory, ki Indoirancem pripisuje andronovsko nasledstvo, ne dvomi o prisotnosti stepskih ljudstev v BMAK-u, v zvezi z morebitno identifikacijo BMAK-a kot indoarijskega pa meni, da mora slednja temeljiti na predpostavki o dominaciji stepskih ljudstev nad BMAK-om (Mallory v Bryant 2003, 216) oziroma vsaj na predpostavki o lingvistični dominaciji (Mallory v Mallory in Adams 1997, 20). Hkrati pa tudi dodaja, da zaenkrat ni mogoče dokazati morebitnega sprejetja indoiranskega jezika s strani populacije BMAK-a (Mallory v Bryant 2003, 216). Mallory tudi meni, da prav pisni viri v dokumentih iz bronaste dobe poleg migracijskih gibanj kažejo na procese lingvističnih sprememb oziroma lingvističnih zamenjav, ki nastanejo s širitvijo ne le pri indoiranskih, pač pa tudi drugih nosilcih indoevropskih jezikov v Aziji (Mallory 1996, 63).⁶⁸

Morebitna nekonsistentnost arheoloških dokazov v Aziji in Indiji, ki se kaže predvsem v pomanjkanju materialnih ostankov, je po mnenju večine zahodnih znanstvenikov, ki zagovarjajo t. i. migracijski model ter s tem povezano severno-vzhodno smer migracij iz pontsko-stepskega območja proti Indijskemu podkontinentu, posledica dejstva, da je šlo za mobilna nomadska pastirska ljudstva, ki so se selila. Zagovorniki tudi ne izključujejo možnosti, da so med svojim približevanjem proti južni centralni Aziji prevzemali elemente drugih kultur, med njimi morda tudi Baktrijsko-margijanskega arheološkega kompleksa. Okrog 1600 pr. n. št. ali pa že prej se na področju severnega Irana ali v centralni Aziji glavnina Indoarijcev, ki so že ločeni od Indoirancev, usmeri proti Indiji, medtem ko se manjši del Indoarijcev loči od glavnine in se usmeri proti Bližnjemu vzhodu, kjer v obdobju 1500–1400 pr. n. št. postane vladajoča elita v Mitanskem kraljestvu. Nekje v tem obdobju ali pa dva do tri stoletja prej Indoarijci prispejo na Indijski podkontinent. Njihove migracije izkazujejo tudi lingvistični dokazi. Na njihovo prisotnost severno od Kaspijskega morja kažejo izposojenke v finsko-ugrijskih jezikih, prisotnost v centralni Aziji, poimenovanja hidronimov, prisotnost na Bližnjem vzhodu, hetitsko-mitanska pogodba in drugi dokumenti, v Indiji pa Rigveda (Bryant 2003, 135–136, 202, 298–299).

⁶⁸ Med drugimi primeri Mallory navaja primer indoevropskega hetitskega jezika, ki nadomesti neindoevropski hatski jezik v Mali Aziji (Mallory 1996, 63).

Preko zapisov o Indoarijcih v Rigvedi ter drugih nekoliko kasnejših vedskih tekstih, skupaj z arheološkimi dognanji, pa bom skušala v naslednjem poglavju predstaviti posledice prihoda Indoarijcev na Indijsko podcelino ter s tem povezano problematiko.

3.1.2 Indoarijci v Indiji

Čeprav ne obstaja natančna kronologija o prodiranju Indoarijcev v severozahodni del Indijske podceline, prevladuje splošen konsenz, da se je to začelo nekje v začetku 2. tisočletja pr. n. št. Od tod so se širili naprej proti pokrajini ob zgornjem Indu in Pandžabu, ki so jo zasedli štiri ali pet stoletij kasneje, nekje v tem časovnem okviru pa dosežejo tudi prevlado nad celotnim severnim delom Indije. Njihovo nadaljnje širjenje v centralno, vzhodno in predvsem južno Indijo pa je manj prodorno (Eliade 1996a, 131; Bryant 2003, 299). Indoarijsko osvajanje Indijske podceline bom v nadaljevanju skušala prikazati preko lingvističnih in arheoloških dokazov.

3.1.2.1 Indoarijski jeziki in njihovo širjenje po Indijski podcelini

Indoarijske jezike v Indiji delimo na staroindijske, srednjeindijske in novooindijske jezike. Med staroindijske uvrščamo vedski jezik, imenovan tudi stara vedska indijsščina in sanskrt, imenovan tudi klasična stara indijsščina (Kapović 2008, 31; Klemenčič 2011, 135, 137). Ker pa za pričujoče delo ni bistvenega pomena podrobna klasifikacija modernih indijskih jezikov, na tem mestu dodajam le naslednji podatek. "V Indiji, ki ima trenutno nekaj čez milijardo prebivalcev, govorijo več kot 400 jezikov, od tega približno tri četrtine prebivalcev govori kak indoarijski jezik"(Klemenčič 2011, 140).

Prav tako se ne bom podrobneje spuščala v analizo srednjeindijskih jezikov. Je pa potrebno v zvezi z njimi navesti, da so najstarejši zapisi indoarijskega jezika na Indijski podcelini napisani v srednjeindijskem jeziku, t. i. starem prakrtu.⁶⁹ Gre za napise kralja Aške iz 3. stoletja pr. n. št., pri čemer pa je potrebno poudariti, da ti zapisi ne odražajo kronološkega razvoja jezikov Indiji, kot tudi niso najstarejši teksti (Kapović 2008, 33; Klemenčič 2011, 137–138).

⁶⁹ Različni prakrti (*prākṛta* "navaden, preprost"), so se razvijali iz staroindijskega jezika sanskrta (*saṃskṛtā vāk* "dodelan izbran jezik") kot tudi drug iz drugega (Klemenčič 2011, 137–138).

Najstarejši staroindijski vedski jezik je namreč jezik Ved (*Vedā* pomeni "znanje"), svetih, teoloških in bogoslužnih besedil, ki so se stoletja skoraj nespremenjena prenašala preko ustnega izročila (Kapović 2008, 31; Klemenčič 2011, 137). Bryant nastanek najstarejše Rigvede datira okrog 1500 pr. n. št. (Bryant 2003, 195), medtem ko Kapović njen nastanek postavlja v okvir okrog 1500 pr. n. št. do najkasneje 1200 let pr. n. št. Zbirka desetih knjig vsebuje 1028 himen posvečenim bogovom Indri, Agniju, Varuni, Mitri in drugim božanstvom. Poleg Rigvede obstajata še Samaveda, zbirka obrednih napevov, in Jadžurveda, ki opisuje žrtvene obrede. Obe sta spesnjeni na osnovi Rigvede, najmlajša, Atharvaveda, pa vsebuje svečeniške izreke in prisega (Kapović 2008, 31–32). Vse štiri zbirke spremljajo Brahmane, ki vsebujejo navodila za opravljanje obredov, pojasnjujejo simboličen pomen ritualov, mitov, legend itd. v glavnih besedilih. Nastale so v obdobju 900–700 pr. n. št. (Encyclopædia Britannica Online, 2016b). Še kasnejše, t. i. Upanišade, pa vsebujejo teološke in filozofske spise in so nastale na koncu vedskega obdobja.⁷⁰ Vedska besedila so se prenašala ustno vse do 11. stoletja n. št., ko nastanejo najstarejši ohranjeni vedski zapisi (Klemenčič 2011, 137–138).

Mlajši staroindijski sanskrt, ki je vedskemu jeziku zelo podoben, a manj arhaičen, je postal jezik klasične indijske književnosti in kulture. Klasični sanskrt, ki je nastal okrog sredine 1. tisočletja pr. n. št., je prvi v obdobju med 5. in 4. stoletjem pr. n. št. opisal slovničar Panini (Kapović 2008, 34), pri čemer pa so se tako Paninijeva slovnica kot tudi ostala sanskrtska besedila prenašala z ustnim izročilom (Klemenčič 2011, 137).

Pred prihodom Indoarijcev je bila skoraj po celem Indijskem podkontinentu razširjena dravidska jezikovna skupina, v predelih centralne Indiji do reke Ganges na severu pa je bila v tem obdobju prisotna tudi mundska jezikovna skupina. Jeziki obeh neindoevropskih jezikovnih družin se govore še danes, dravidski predvsem na jugu, medtem ko se mundske jezike govore v centralnem delu podkontinenta (Mallory 1996, 44), kar implicira na že uvodoma naveden potek širitve indoarijskih jezikov po podcelini, ki je bil predvsem v smeri proti jugu oziroma vzhodu manj prodoren.

Indoarijska lingvistična dominanca na severozahodu pa je šla tako daleč, da so skovali celo nova poimenovanja za imena večino rek kot tudi za ostalo topografijo. Slednjo namreč izpričujejo tako vedska kot sanskrtska besedila, oboji pa hkrati kažejo tudi

⁷⁰ Klemenčičeva vedsko obdobje datira med 1500 in 500 pr. n. št. (Klemenčič 2011, 137).

izposojajo staroselskega besednjaka, predvsem za floro in favno, katera je bila Indoarijcem nepoznana (Bryant 2003, 90, 299). Poleg tega pa vedski sanskrt vsebuje tudi številne druge nearijske besede ter hkrati izkazuje niz fonemov, predvsem cerebralne soglasnike, ki jih ni moč zaslediti v drugih indoevropskih jezikih, ti soglasniki pa po mnenju Eliadeja "[...] najverjetneje odsevajo izgovorjavo staroselcev, ki se trudijo naučiti jezika svojih gospodarjev" (Eliade 1996a, 131). Ob prihodu v Indijo se namreč Indoarijci srečajo z indsko civilizacijo.

3.1.2.2 Indska civilizacija

Indska civilizacija, imenovana tudi harapska, velja za prvo urbano civilizacijo v Indiji, čeprav vse od njenega arheološkega odkritja oziroma natančnejše odkritja dveh reprezentativnih trdnjavijskih mest v današnjem Pakistanu, Harape in Mohendža Dara, v 20-ih letih 20. stoletja ostaja vse do danes nerešeno vprašanje njenega izvora, sporna pa je tudi kronologija. Nadaljnja arheološka izkopavanja so pokazala, da je civilizacija segala čez Indsko dolino oziroma se je razprostirala na geografskem območju velikem več kot 2,5 milijona kvadratnih kilometrov (Eliade 1996a, 87–88; Bryant 2003, 157–158).

V nadaljevanju ne bom navajala protiargumentov na domneve o Indoarijcih kot morebitnih tvorcih harapske civilizacije v kontekstu različnih hipotez indijske "avtohtone arianistične" paradigme, hkrati pa se ne bom spuščala tudi v podrobno analizo kronologije nastanka in razvoja te civilizacije, kajti za pričujoče delo slednje ni relevantno, pomembnejši je namreč njen propad oziroma zaton, do katerega pride neke v začetku 2. tisočletja pr. n. št.

Po mnenju Eliadeja je bila okrog 1750 pr. n. št. harapska trgovska mestna, urbana civilizacija že v zatonu. Indska civilizacija naj bi bila utemeljena na religijski avtoriteti. Arheološko najdbe so namreč pokazale na enoličnost, uniformiranost in nespremenjenost v njeni tisočletni kulturni kontinuiteti (Eliade 1996a, 87–89), pri čemer avtor izhaja tudi iz dognanj Wheatleyja, ki je dokazal, da so prva mesta v drugih civilizacijah imela religijski namen in funkcijo (Wheatley v Eliade, 1996, 88). Arheološke evidence nadalje kažejo, da je religija temeljila na kultu boginje matere, hkrati pa implicirajo tudi njeno domnevno hinduistično naravo, pri čemer Eliade meni,

da "[o] zgodovinskem procesu, s katerim se je del harapske dediščine prenesel in prelil v hinduizem, vemo za zdaj še premalo" (Eliade 1996a, 89).

Glede izvora indske civilizacije Eliade navaja Fairservisa, po katerem naj bi bili njeni tvorci predarijski poljedelci iz Irana (Fairservis v Eliade 1996a, 88). Mallory pa se sklicuje na izsledke McAlpina, po katerih naj bi tvorci oziroma govorci in s tem tudi pisci indske pisave, ki do danes še ni dešifrirana, izšli iz t. i. proto elamitsko-dravidske jezikovne skupine, ki se je razvila na področju današnjega Irana in se razcepila nekje okrog 5. tisočletja pr. n. št. Po tej hipotezi naj bi se dravidska jezikova veja razširila južno proti in v Indijo, pri čemer naj bi vezni člen med obema jezikovnima skupina tako v lingvističnem kot geografskem kontekstu predstavljal t. i. jezik Brahu, ki se sicer tradicionalno uvršča med severno dravidsko jezikovno podskupino (McAlpin v Mallory 1996, 44–45).

Po Malloryju naj bi tako prav male vaške poljedelske ekonomije, ki so jih ustvarili govorci elamitsko-dravidskih jezikov, predstavljale osnovo za nastanek harapske civilizacije. Avtor s tem tudi zavrača že omenjeno anatolsko hipotezo Renfrewja, po kateri naj bi bila indska civilizacija indoarijskega izvora, Indoarijci pa naj bi posledično s seboj prinesli oziroma uvedli poljedelstvo na Indijskem podkontinentu (Mallory 1996, 45).

Vse od začetka arheoloških izkopavanj in preučevanj indske civilizacije se med raziskovalci seveda pojavlja tudi iskanje odgovorov v zvezi z njenim zatonom. Novejše hipoteze pripisujejo razlog za njen propad notranjemu ustroju same civilizacije oziroma različnim ekološkim, okoljskim, klimatskim vzrokom, kot so suše, poplave, potresi itd., ter nazadnje tudi vdorom Indoarijcev, ki pa jih novejše hipoteze sicer časovno vežejo na postharapsko obdobje (Allchin in drugi v Eliade 1996a, 89; Mallory 1996, 45; Allchin in Possehl v Bryant 2003, 160).

Eliade v zvezi s tem dodaja, da je na propad indske civilizacije najverjetneje vplivalo več vzrokov ter dopušča možnost, da so Indoarijci uničili nekatera harapska mesta, ki so bila v obdobju arijskega osvajanja Indije, kot že omenjeno, v zatonu. Poleg tega je osvajanje potekalo več stoletij, pri čemer pa se je asimilacija s staroselskim prebivalstvom začela že zelo zgodaj ter se hkrati krepila z arijskim prodiranjem po podkontinentu. Ta proces je rezultiral v ustvarjanju kulturnih, religioznih in drugih

sintez, ki pa so jih po mnenju Eliadeja oblikovali "pesniki filozofi in ritualisti vedske dobe" (Eliade 1996a, 86, 89–90, 131–133).

Potrebno je še dodati, da niti najstarejša vedska besedila ne omenjajo arijskih migracij, kot tudi ne opisujejo urbanih središč harapske civilizacije (Bryant 2003, 299), je pa v njih moč zaslediti že omenjene jezikovne modifikacije, kot tudi dokaze o procesu arizacije Indijske podceline, katere bom skupaj z ostalimi navedbami o Indoarijcih v vedskih himnah, predstavila v naslednjem podpoglavju.

3.1.2.3 Identifikacija vedskih Arijev

Zgodnje vedske himne sicer v geografskem kontekstu opisujejo pokrajino ob reki Ind in njenih pritokih v Pandžabu, a reflektirajo družbo, ki ne kaže zanimanja za plovbo, ne za trgovino, ne pozna mest in ne pisave. Gospodarstvo je temeljilo na pastirski ekonomiji, čeprav so prakticirali tudi poljedelstvo. Kot plačilno sredstvo so uporabljali živino oziroma konkretneje krave (Eliade 1996a, 132; Mallory 1996, 45).

V delu je bilo že omenjeno, da vedski teksti opisujejo boje z *dāsi*, "v katerih lahko prepoznamo nadaljevalce ali preživele člane indske civilizacije. Opisani so kot črnokožci »brez nosu«, ki govorijo barbarski jezik in gojijo kult falusa (*śiśna deva*). Bogati so s čredami in živijo v utrjenih naseljih (*pur*)" (Eliade 1996a, 131). Nasilno zavojevanje s strani vojaških arijskih elit na bojnih kočijah, v katere so bili vpreženi konji, se konča z opustošenjem z ognjem. Ariji v boju zmagajo (Lyonnet v Bryant 2003, 200). Beseda *dāsa* se sicer v kasnejših knjigah Rigvede uporablja kot izraz za sužnjo, kar po Eliadeju implicira na njihovo usodo, vendar pa avtor dodaja, da teksti hkrati izpričujejo tudi procese njihove integracije, ter kot primer navaja himno iz osme knjige Rigvede, v kateri poglavarja *Dāsov* hvalijo, ker varuje brahmane (Eliade 1996a, 131).

Arheološki dokazi kažejo, da se konji na Indijskem podkontinentu pojavijo s prihodom Arijev nekje v prvi polovici 2. tisočletja pr. n. št. (Bryant 2003, 299). Po mnenju Eliadeja so Ariji konje uporabljali "izključno za vojskovanje, roparske pohode in kraljevski ritual" žrtvovanja konja (Eliade 1996a, 132),⁷¹ imenovan *aśvamedha*, ki je

⁷¹ Eliade je tudi mnenja, da rigvedska in brahmanska besedila poudarjajo zvezo med konjem in vodovjem, ki v Indiji po avtorju velja za izrazito kozmogonično stvarino (Eliade 1996a, 145).

veljal za najpomembnejši in najslovitejši vedski ritual (Eliade 1996a, 145). Ašvamedha je bila po mnenju Lyonnetove sicer prakticirana zelo poredko, hkrati pa rigvedske himne omenjajo tudi žrtvovanja drugih živali in celo ljudi (Lyonnet v Bryant 2003, 200). "Poleg živalskih žrtev so žrtvovali tudi brahmana ali *kšatrijo* [kṣatriya], kupljenega za ceno tisoč krav in sto konj" (Eliade 1996a, 145), pri čemer pa Eliade v zvezi z ritualom žrtvovanja človeka, imenovanim *purušamedha* dvomi o tem, da so ga dejansko tudi opravljali, ter dopušča možnost, da so med izvajanjem rituala v zadnjem trenutku namesto človeka žrtvovali žival (Eliade 1996a, 145–146). Skupaj z drugimi pogrebnimi praksami so vedski Ariji prakticirali tudi upepeljevanje (Bryant 2003, 200), njihova religija pa je bila po Lyonnetovi utemeljena na kultu ognja (Lyonnet v Bryant 2003, 200).

Vedski panteon so obvladovala moška božanstva, teksti pa hkrati odsevajo religijski sistem svečeniške elite, ki je služila vojaški aristokraciji, zato Eliade meni, da "[h]imne, ne obsegajo celotne vedske religije; zložene so bile za občinstvo, ki so ga zanimale predvsem zemeljske dobrine: zdravje, dolgoživost, veliko sinov, obilica živine, bogastvo" (Eliade 1996a, 133).

Vedski teksti opisujejo tudi spore med različnimi arijskimi plemeni, vendar so po mnenju Eliadeja zgodovinski podatki o slednjih v Rigvedi skopi. Tudi v kasnejših delih so ti spopadi tako kot spopadi z nearijskimi prebivalci močno mitologizirani, kljub vsemu pa izpričujejo geografsko širjenje Arijev čez Ganges (Eliade 1996a, 132). Osvojena ozemlja s strani Arijev so dobila svojo legitimnost s tem ko so na njih postavili žrtvenik (*garhapatja*) Agniju (Coomaraswamy v Eliade 1996a, 132). "»Pravijo, da postaneš nekje naseljen (*avasjati* [āvasyati]), ko postaviš *garhapatjo*, in vsi, ki postavijo žrtvenik ognju, so ustaljeni« (*Śapatha br.* VII,1,1, 1–4)" (Eliade 1996a, 132).

V vedski Indiji je bila družba razdeljena na tri razrede, razred brahmanov, svečnikov, sledil jim je razred kšatrijev, vojščakov ter razred vaišijev, ki so se ukvarjali s produkcijo materialnih dobrin (Dumézil 1987, 11). Na tem mestu se ne bom spuščala v podrobnejšo analizo vedske družbene strukture, ki je izšla iz tridelne razslojenosti indoevropske družbe in kot taka odseva del skupne indoevropske dediščine ugotovljene tako pri arijskih Indijcih kot tudi pri Keltih. Pred podrobnejšo analizo oziroma navedbo argumentov, ki pričajo o vzporednostih med obravnavanima kulturama, pa bom v

podpoglavju, ki sledi, predstavila še keltski fenomen oziroma z njim povezano problematiko.

3.2 KELTI

Na začetku obravnave keltskega fenomena je potrebno opozoriti, da tudi v zvezi s slednjim, tako kot v nalogi že analiziranih Indoevropejcev in indijskih Arijev, znanost prav tako ne najde skupnega konsenza ne o njihovem izvoru ne o kronologiji oziroma njihovih migracijah. V zvezi s keltskim fenomenom pa se pojavlja še dodatna problematika. Zaradi obredne prepovedi pisave ne obstajajo izvirni teksti o religiji kontinentalnih Keltov, katero lahko spoznavamo namreč preko zapisov klasičnih grških in rimskih piscev. Kljub vsemu pa na starost keltske kulture po mnenju Eliadeja kaže kontinuiteta arheoloških evidenc, ki pri analizi dopušča tudi uporabo poznejših virov, zlasti irskih besedil ter druge otoške epske literature, spisane po pokristjanjevanju, kot tudi ljudskega izročila in folklora, ki so ohranila predkrščansko tradicijo, podedovano od indoevropskih prednikov (Eliade 1996b, 88–89).

Kar se tiče keltske arheološke zapuščine oziroma materialnih evidenc, pripisanih Keltom, ki jo izkazuje arheologija, Dillon meni, da je nanjo potrebno gledati z določeno mero zadržanosti, še posebej takrat, ko gre za materialne artefakte iz predzgodovine, ki datirajo v čas pred uvedbo pisave. Po mnenju Dillona se za to obdobje ne more z gotovostjo dokazati, da so izdelovalci artefaktov tudi dejansko govorili katerega od keltskih jezikov oziroma dialektov. Kelte, kot najbolj zahodne predstavnike indoevropske jezikovne družine, je po avtorju prvenstveno potrebno obravnavati iz lingvistične perspektive, torej v prvi vrsti kot govorce, ki so oziroma še govorijo katerega od keltskih jezikov (Dillon 1975, 19).

3.2.1 Keltski jeziki in njihova geografska razpršenost nekoč in danes

Najnovejše teorije klasificirajo keltske jezike v tri skupine: keltibersko, kontinentalno keltsko in otoško keltsko (McCone v Kapović 2008, 62). Po teh teorijah se je od prakeltščine prva odcepila keltibersčina, ki se je nato razvijala po svoje. Keltiberski jezik so govorili Kelti, ki so se okrog 7. st. pr. n. št. naselili na Iberskem polotoku. (Kapović 2008, 62–63). O keltski naselitvi v Španiji pričajo zapisi antičnih avtorjev,

ohranjeno pa je tudi okrog 200 keltiberskih napisov iz 2. in 1. stoletja pr. n. št. (krajevna imena, napisi na kovancih itd.). Najobsežnejše besedilo je napisano na treh bronastih ploščah, ki so jih leta 1970 našli v kraju Botorrita (Klemenčič 2011, 86). Keltiberski jezik je sicer zapisan v zlogovno-abecedni pisavi⁷² Iberov, neindoevropskega ljudstva, ki je živelo na španski vzhodni obali. Po mnenju Kapovića pa iberska pisava, ki so jo Keltiberi⁷³ prevzeli ob Iberov, ni dobro prilagojena keltiberskemu jeziku (Kapović 2008, 63).

Po ločitvi keltiberščine je v keltščini prišlo do prehoda indoevropskega **kʷ* oziroma prakeltskega **kw* v *p*, zato keltske jezike delimo na P-keltske in Q-keltske jezike. Med P-keltske jezike sodijo kontinentalni keltski jeziki (lepontski, galski, galačanski, noriški) ter otoški britonski jeziki (valižanski, kumbrijski, kornijski, bretonski). Med Q-keltske jezike, ki pa so ohranili *kw*, sodijo keltiberščina ter otoški gojdeljski jeziki (irski gelski, škotski gelski, manski), v katerih pa je **kw*, kasneje prešel v *k* (Klemenčič 2011, 85). V zvezi s keltiberščino oziroma kontinentalnimi keltskimi jeziki je potrebno na tem mestu dodati, da gre za mrtve jezike (Klemenčič 2011, 85).

Po mnenju Kapovića je lepontski jezik najstarejši keltski jezik. Govoril se je na območju današnje severozahodne Italije in Švice, o čemer pričajo lepontski napisi zapisani v t. i. luganski pisavi, ki je izšla iz etruščanske pisave, in katerih nastanek je datiran okrog 6. stoletja pr. n. št. Nekateri lingvisti pa so mnenja, da gre zgolj za dialekt galščine, ki je izpričana v rimski Galiji. V narbonski rimski provinci (južna Francija) so najdeni galski napisi zapisani v grškem alfabetu, v cisalpski rimski provinci (severozahodna Italija) so zapisani v luganski pisavi, po Cezarjevi osvojitvi Galije pa so galski napisi zapisani v latinščini (Kapović 2008, 64–65). Po mnenju Klemenčičeve je galščino, ki se je govorila vsaj do 3. stoletja n. št., preko galskih izposojenk v latinščini, glos⁷⁴ v antičnih besedilih ter poimenovanjih krajevnih in osebnih imen, mogoče slediti vse od 5. stoletja pr. n. št. (Klemenčič 2008, 86–87). Med kontinentalne keltske jezike Klemenčičeva uvršča norijski jezik, ki se je govoril v rimski provinci Norik, na ozemlju današnje Avstrije, Bavarske in Slovenije (Klemenčič 2011, 87), medtem ko Kapović meni, da gre tudi v tem primeru zgolj za vzhodni galski dialekt (Kapović 2008, 65). V zvezi s Kelti v Anatoliji, t. i. Galati, pa zadnje poročilo o njih oziroma o tem, da govore

⁷² Nekaj napisov keltiberščine je napisanih tudi v latinski pisavi (Klemenčič 2011, 86).

⁷³ Ime Keltiberi izhaja iz domnev antičnih piscev, da so Keltiberi mešanica Keltov in Iberov (Kapović 2008, 63).

⁷⁴ Glose so kratki komentarji, ki so najpogostejše zapisani ob robu latinskih tekstov (Kapović 2008, 66).

svoj jezik, datira iz začetka 5. stoletja n. št. (Klemenčič 2011, 87), ni pa ohranjenih nobenih napisov v galačansčini (Kapović 2008, 65).

Od otoških keltskih jezikov v britonski skupini sta izumrla kornijski in kumbrijski jezik,⁷⁵ pri čemer se za slednjega ne ve natančno, ali je bil samostojen jezik oziroma zgolj dialekt starovelškega jezika. Kornijski jezik, ki se je govoril na jugovzhodu Anglije (Cornwall), delimo na starokornijski⁷⁶ (do 12. stoletja n. št.), srednekornijski (12.-15. stoletje n. št.) in novokornijski (15.-18. stoletje n. št.). Izumrl je leta 1777, ko je preminula njegova zadnja govorka. Danes poskušajo jezik oživiti, ocenjuje se, da ima med 1000 in 2000 govorcev (Kapović 2008, 70–72). Valižanski, imenovan tudi kimrijski jezik⁷⁷ danes govori okrog 750.000 govorcev. Ti svoj jezik imenujejo *Cymraeg* ali *y Gymraeg*. Najstarejša besedila, ki so tako kot v kornijskem in bretonskem jeziku pisana v latinici, pa izhajajo iz 8. st. n. št. Bretonski jezik sicer spada med otoške keltske jezike, vendar pa se danes govori v francoski Bretaniji, kamor so se v 5. stoletju n. št., morda celo prej, pred vdori Sasov v južno Britanijo umaknili ter naselili britonski Kelti. Obstaja verjetnost, da so se tam srečali z Galci. Od 8. do 14. stoletja n. št. so ohranjena predvsem lastna in zemljepisna imena ter glose, nato pa bretonščino izpričujejo različna druga besedila. Na bretonščino sta v veliki meri vplivala latinščina in francoščina (Klemenčič 2011, 87). Bretonski jezik je danes edini živi keltski jezik, ki ni uradno priznan, še več, uporaba bretonskega jezika v uradnih dokumentih, javnosti in celo na plakatih je po francoskih zakonih prepovedana (Kapović 2008, 72).

Med goidelske jezike,⁷⁸ imenovane tudi gelske, sodi irščina, katero zgodovinsko delimo na tri obdobja: staroirsko (do 10. stoletja n. št.), srednjeirsko (10.–12. stoletje n. št.) in novoirsko obdobje (od 12. stoletja n. št. dalje). V goidelsko skupino poleg irščine spadata tudi škotski in manski jezik, ki sta se prav tako razvila iz staroirščine, zato so si goidelski jeziki med seboj zelo podobni. Manski jezik je nastal s prihodom Ircev na otok Man pred nastankom zgodovinskih dokumentov. Izumrl je leta 1974 skupaj s svojim poslednjim govorcem. Manski jezik danes skušajo ponovno oživiti. V 5. stoletju n. št. so Irci pokorili keltske Brite in neindoevropske Pikte v zahodni Škotski,⁷⁹ vendar

⁷⁵ Jezik je izumrl okrog 11. stoletja n. št. (Klemenčič 2011, 87).

⁷⁶ Najstarejši podatki o jeziku datirajo v 9. stoletje n. št. (Klemenčič 2011, 87).

⁷⁷ Valižanski jezik je skupaj z angleščino uradni jezik Walesa (Kapović 2008, 71).

⁷⁸ Poimenovanje goidelskih jezikov izhaja iz staroirske besede *Goidel*, ki se uporablja kot eno izmed poimenovanj za Irce (Kapović 2008, 65).

⁷⁹ Pri tem je potrebno opozoriti, da je na vzhodnem delu Škotske živelo ljudstvo prav tako imenovano Pikti, vendar so bili slednji keltskega izvora (Kapović 2008, 69).

pa je bila po mnenju Kapovića Škotska večjezična že od samega začetka. Ob škotski gelščini, jeziku irskih priseljencev, se je govoril tudi angleški jezik – današnji škotski dialekt *scots*, ki pa ga po avtorjevem mnenju lahko štejemo tudi kot samostojni jezik (Kapović 2008, 65, 68–70). Od 13. stoletja dalje se zaradi širitve germanskih Sasov ozemlje škotske gelščine začne krčiti (Klemenčič 2011, 88). Prva knjižna besedila v škotščini iz 15. stoletja so napisana v irskem knjižnem jeziku, razlike med škotsko in irsko različico postanejo opaznejše od 17. stoletja dalje (Kapović 2008, 69). V 19. stoletju je večina govorcev škotske gelščine postala dvojezičnih, danes pa naj bi jo govorilo okrog 60.000 govorcev (Klemenčič 2011, 88).

Ker bodo v nadaljevanju naloge predstavljene podobnosti med irščino in sanskrtom, na tem mestu ne bom podrobneje analizirala gelske irščine. Namen zgoraj navedenega pregleda keltskih jezikov je bil predstaviti njihovo geografsko razširjenost in razpršenost v preteklosti, izkazano preko lingvističnih evidenc, predvsem zaradi tega, ker obstajajo številne kontroverznosti oziroma različne interpretacije v zvezi z izvorom Keltov oziroma njihovimi migracijami na zgoraj omenjena geografska območja. Keltsko govoreči, katere danes najdemo le še na atlantski periferiji Evrope, so v železni dobi dominirali domala po vsej Evropi, kolonizirali pa so tudi osrednjo Anatolijo (Mallory 1996, 95).

3.2.2 Izvor Keltov in njihove migracije

Prve omembe Keltov (*Keltoi*) najdemo v delih grških klasičnih avtorjev iz 6. in 5. stoletja pr. n. št., ki Kelte geografsko locirajo v srednji Evropi, Franciji in delih Španije (Burton 1979, 18). Dela grških piscev iz 4. stoletja pr. n. št. pa dokazujejo njihove zgodovinsko potrjene migracije v jugovzhodno Evropo (Mallory 1996, 105).

Prisotnost Keltov v Galiji in na Britanskem otočju izpričujejo teksti rimskih avtorjev, ki so nastali v času rimskega osvajanja omenjenih geografskih področij v 1. stoletju pr. n. št. in 1. stoletju n. št. Teksti klasičnih avtorjev po mnenju Burtonove dajejo pomembne informacije o Keltih oziroma o njihovem jeziku, običajih in družbi (Burton 1979, 18).

"Učinek Keltov je bilo v starejši zgodovini čutiti manj kot dve stoletji: Od osvojitve severne Italije v 5. stoletju pr. n. št. (Rim so napadli ~ 390) do plenitve Apolonovega svetišča v Delfih leta ~ 279" (Eliade 1996b, 87), od koder so Kelti svojo osvajalno pot

nadaljevali v Makedonijo in Trakijo. Keltska vojska 20 tisočih mož pa je prodrla in osvojila osrednjo Anatolijo (Dillon 1975, 27). "Malo zatem pa je bila zgodovinska usoda Keltov zapečaten; ukleščeni med širjenje germanskih plemen in pritisk Rima so nezadržno izgubljali svojo moč" (Eliade 1996b, 87).

3.2.2.1 Identifikacija proto Keltov

Nekateri znanstveniki proto Kelte v centralni Evropi identificirajo s pozno bronasto kulturo imenovano kultura žarnih grobišč, za katero je značilno upepeljevanje pokojnih, katerih pepel so dajali v žare ter jih pokopavali na poljih, po čemer je kultura tudi dobila ime - *Urnfield* (Dillon 1975, 20). Zgodovinske Kelte pa na kontinentu prepoznajo v t. i. halštatski kulturi (800–500 pr. n. št.), ki je izšla iz kulture žarnih grobišč (1200–800 pr. n. št.), oziroma t. i. latenski kulturi, ki je sledila halštatski (Mallory 1996, 106; Mallory v Mallory in Adams 1997, 253–254). Halštatska kultura se je razvila v srednji Evropi in poleg uporabe železa izkazuje tudi spremembo v načinu pokopov. Čeprav je še prisotno upepeljevanje, pa vsaj pomembnejše osebnosti začno pokopavati v grobove prekrite z gomilo. Grobni material izkazuje orožje, dragocene predmete ter ostanke vozov, ki so jih pokopavali skupaj s trupli, kar po Eliadeju implicira na socialno razslojenost družbe, v tem času pa naj bi po avtorjevem mnenju nastala tudi keltska vojaška aristokracija (Eliade 1996b, 87).

Halštatska kultura sukcesivno evolvirala v latensko kulturo, ki je v vzhodni Evropi cvetela v zadnji petih stoletjih pr. n. št. (Mallory 1996, 96) in v kateri po mnenju Eliadeja "doseže umetniška ustvarjalnost keltskega genija svoj vrhunec" (Eliade 1996b, 87). Mallory sicer ne zanika keltske narave latenske kulture oziroma njenih dveh predhodnic (Mallory 1996, 96, 105, 107), vendar dodaja, da izkazujejo zgolj kasnejšo keltsko ekspanzijo in ne reflektirajo izvirnega geografskega področja oziroma distribucije najzgodnejših proto keltskih govorcev (Mallory v Mallory in Adams 1997, 100–101).

Proto indoevropska lingvistična skupnost se je začela cepiti med 4500 in 2500 pr. n. št. (Mallory 1996, 108, 127).⁸⁰ Po Malloryju je skupne prednike kasnejših Keltov,

⁸⁰ Na tem mestu ponovno poudarjam, da sem nosilce praindoevropskega jezika v drugem poglavju vezala na jamno kulturo, kjer so bile njene širitve na zahod deloma predstavljene skozi izsledke genetskih raziskav harvardske in kopenhagenske študije.

Germanov, Baltov in Slovanov moč prepoznati v pripadnikih t. i. kulture vrvičaste keramike. Kultura se je razvila v času med 3200–2300 pr. n. št. na širokem geografskem območju severne in centralne Evrope, od Nizozemske do Švice, južne Skandinavije preko centralne Evrope, vse do zgornje Volge in srednjega Dnjepra v Ukrajini, in izkazuje številne kurganske elemente (Mallory v Mallory in Adams 1997, 127).

Kultura izkazuje pokope v plitke jame in v tumuluse (enojne, redkeje dvojne in skupinske pokope). Spolni dimorfizem izkazan v smeri in poziciji pokopanih kaže na očitne podobnosti s stepskimi kulturami (med drugimi na primer s kulturo Tazabagyab). Majhno število arheoloških najdb stalnih naselbin, prisotnost kamnitih bojnih sekir in ostalega orožja, ostanke konj in drugih živali, vozov ter drugih kurganskih grobnih materialov, skupaj z geografsko razprostranjenostjo kulture, implicirajo na vojaško mobilno pastirsko družbo. Mallory ne zanika podobnosti med jamno kulturo in kulturo vrvičaste keramike, pri čemer pa poudarja, da sam izvor kulture vrvičaste keramike zaenkrat še ni razrešen (teorije o invaziji stepskih kultur oziroma teorije o avtohtonem izvoru vrvičaste kulture), hkrati pa tudi ne oporeka mnenjem o veliki vlogi oziroma vplivu stepskih kultur na kulturo vrvičaste keramike (Mallory 1996, 244–247).

Mallory tudi v zvezi s Kelti zavrača anatolsko hipotezo, ki predvideva širjenje indoevropskih jezikov iz področja Anatolije skupaj s širjenjem neolitskega poljedelstva (Mallory 1996, 177) in po kateri naj bi se prakeltščina razvila iz jezikov neolitskih prebivalcev zahodne Evrope v času med 5000 in 4000 let pr. n. št. Mallory meni, da se podobnosti med keltskimi jeziki ter paralelni lingvistični razvoj keltskih jezikov na območju Irske in zahodne Evrope ne bi mogli obdržati v tako dolgem časovnem obdobju, se pravi od začetka neolitika pa do zgodovinskega obdobja, ko sta slednja tudi izkazana v lingvističnih evidencah (Mallory v Mallory in Adams 1997, 101).

Tudi po Piggottu kultura vrvičaste keramike kaže na sorodnosti in povezave s kulturami, ki so se razvile v regijah severno od Črnega morja, pri čemer avtor meni, da o že ločeni keltsko govoreči skupnosti v centralni Evropi lahko govorimo od začetka 2. tisočletja pr. n. št. (Piggott v Dillon 1975, 20–21). Keltsko govorečo skupnost v tem obdobju Dillon geografsko umesti na področje današnje Češke in Bavarske, od koder naj bi tudi potekale njihove nadaljnje migracije. Prihod zgodnjih Keltov na Britansko otočje oziroma Irsko pa avtor povezuje s t. i. kulturo zvončastih čaš, ki se na otoku pojavi okrog 1800 pr. n. št. (Dillon 1975, 21, 26), kar pa odpira novo problematiko.

3.2.2.2 Otoški Kelti in Kelti na Irskem

Teorije o prihodu Keltov na Britansko otočje oziroma na Irsko umeščajo njihov prihod v časovni okvir vse od 5000 let pr. n. št. pa do 100 let pr. n. št., pri čemer prvi irski zgodovinski viri izpričujejo gelsko irščino šele v 5. stoletju n. št. (Burton 1979, 16). Prvi napisi v arhaični irščini iz tega obdobja so pisani v t. i. ogamski pisavi, za katero Klemenčičeva meni, da genetično ni povezana z nobeno drugo znano pisavo. Napise, ki vsebujejo kratke nagrobne formule, so večinoma našli na Irskem, nekaj pa tudi v Walesu, na Škotskem in na otoku Man (Klemenčič 2011, 88).

Eriksen teorije v zvezi s preučevanjem otoških Keltov deli na tri kategorije. Prve teorije temeljijo na informacijah klasičnih virov in njihovi primerjavi zlasti z irsko srednjeveško literaturo. Te teorije Eriksen označi kot skupen poskus lingvistike in arheologije za vzpostavitev osnove za idejo o otoških Keltih (gre predvsem za t. i. teorije invazije oz. teorije velikih migracijah). V drugo kategorijo uvršča teorije, ki prav tako slonijo na arheologiji in lingvistiki, vendar ne upoštevajo pričevanj klasičnih virov kot dejanskih oziroma resničnih informacij o Keltih. V tretjo pa uvršča teorije, ki govore o tem, da Kelti niso nikoli prišli na Otok. Avtor dodaja, da se prva in tretja kategorija teorij fokusirata predvsem na posamična področja preučevanja otoških Keltov (Eriksen 2009, 10–11).

Različnost pristopov v preučevanjih pa se posledično odraža tudi v kronologiji. Poleg že v prejšnjem poglavju omenjene anatolske hipoteze obstajajo hipoteze o keltskih invazijah na otok s strani halštatske oziroma latenske kulture v času železne dobe. Arheološke evidence sicer izpričujejo prisotnost obeh kultur na otoku, vendar je arheološki material, predvsem halštatske kulture, še posebej na Irskem zelo redek. V zvezi z ostanki arheološkega materiala halštatske kulture na otoku obstajajo domneve, da je bil slednji pridobljen preko različnih oblik menjave (trgovina, darila idr.), glede na obalno lokacijo arheoloških najdišč, ki izkazujejo predvsem vojaške artefakte, pa obstajajo tudi domneve o kratkotrajnih vojaških vdorih oziroma vpadih iz kontinenta. Burtonova na podlagi arheoloških ostankov halštatske kulture na Irskem, ki se kaže predvsem v najdbah bronastih mečev, dodaja, da gre za otoške kopije kontinentalnih prototipov. Po mnenju Burtonove je tako masovne migracije oziroma invazije pripadnikov halštatske kulture na Irsko v 7. stoletju pr. n. št. težko utemeljiti (Burton 1979, 18–19).

V zvezi z latenskim arheološkim materialom Burtonova zavrača mnenje Rynneja o morebitni invaziji Irske v 2. in 1. stoletju pr. n. št. s strani latenskih Keltov iz Galije in Britanije, kajti kljub temu da je najdeni latenski arheološki material sicer številčnejši od halštatskega, avtorica meni, da "[v]endarle na Irskem karakteristike kontinentalnih latenskih Keltov opazno manjkajo [...]" (Burton 1979, 19). Po mnenje Rafteryja pa latenski irski material nedvomno izkazuje otoški in ne kontinentalni izvor (Raftery v Burton 1979, 20). Burtonova sicer dopušča možnost prihoda manjših skupin latenskih Keltov na Irsko oziroma dopušča razlage ostankov irskih arheoloških evidenc latenske kulture preko hipotez o trgovanju oziroma manjših vdorih, vendar pa poudarja, da ne halštatska, ne latenska kultura, nista mogli vpeljati Q-keltskega jezika na Irsko. Q-keltski jeziki v primerjavi s P-keltskimi jeziki lingvistično veljajo za bolj arhaične in konservativne, poleg tega pa je dokazano, da sta bili tako kontinentalna latenska kot britanska latenska kultura v 2. in 1. stoletju pr. n. št. P-keltsko govoreči (Burton 1979, 16, 19–20). Po mnenju Burtonove je zato mogoče trditi tako iz arheološke kot tudi lingvistične perspektive, da je prav kultura zvončastih čaš prinesla zgodnjo obliko Q-keltščine na Irsko (Burton 1979, 22).

Kultura zvončastih čaš⁸¹ je pozno neolitski oziroma zgodnje bronasti arheološki kulturni fenomen, ki se je v obdobju med 2600 pr. n. št. do 1900 pr. n. št. pretrgano oziroma v presledkih pojavljal od Irske do Madžarske na vzhodu ter od Danske južno vse do Sicilije. Kultura, ki po Malloryju izpričuje tudi druge materialne artefakte, je znana predvsem po izdelavi značilnih zvončastih čaš. Kultura izvira iz predhodne kulture vrvičaste keramike oziroma njene geografske distribucije v današnji Nizozemski in območjih ob reki Ren,⁸² izkazuje veliko stopnjo mobilnosti, sončni simbolizem, bojno orožje ter poznavanje metalurgije, povezujejo pa jo tudi s širitvijo udomačenega konja na primer na delih Iberskem polotoka in na Irskem. V okviru teorij zagovornikov migracij kultura zvončastih čaš predstavlja prvi dokaz Keltov na britanskem otočju (Mallory v Mallory in Adams 1997, 54–53).

V primerjavi z Britanijo Irska sicer izkazuje manjše število arheoloških evidenc kulture zvončastih čaš, tako so na primer na Irskem enojni pokopi pod tumulusi, ki so ena od značilnosti kulture, dokaj redki (Burton 1979, 20–21). Vendar pa je Chase dokazal, da

⁸¹ Umestitev kulture zvončastih čaš med arheološke kulture oziroma njena oznaka kot etno-lingvistične skupine ni splošno sprejeta (Mallory v Mallory in Adams 1997, 53).

⁸² Gimbutasova izvor kulture zvončastih čaš opiše kot amalgam vučedolske kulture in pozno jamne kulture (Gimbutas 2016, 390).

se je prakticiranje bakrene in kositrno-bronaste metalurgije na Irskem začelo prav z njihovim prihodom (Chase v Burton 1979, 20–21). Različni tipi zvončastih čaš, pojav novih pogrebnih praks ter uvedba metalurgije, po mnenju Burtonove, dokazujejo migracije iz kontinenta v Britanijo in od tod naprej na Irsko. V zvezi z migracijami pa avtorica dodaja, da so potekale postopoma in v daljšo časovno periodo. Vključevale so procese menjave in asimilacije med avtohtonimi prebivalci in prišleki. Kontinuiteto zgodnje bronastih tradicij je mogoče slediti vse do 1400 pr. n. št., ko slednja izgine iz arheoloških evidenc. To prekinitev v obdobju srednje in pozne bronaste dobe je po Burtonovi mogoče razložiti "z zunanjimi vplivi oziroma notranjim družbenim razvojem" in ne s teorijami o novih migracijah oziroma invazijah, za katere po mnenju avtorice ne obstajajo nobeni arheološki dokazi, in zaključuje, da tako lingvistični kot tudi arheološki dokazi implicirajo, da so prav pripadniki kulture zvončastih čaš s seboj na Irsko prinesli tudi zgodnjo obliko Q-keltsčine. Avtohtoni neolitski naseljenci so bili po mnenju avtorice prisiljeni prevzeti jezik priseljencev predvsem zaradi ekonomskih razlogov oziroma zato, da bi zaščitili svoje ekonomske, socialne in zakonske pravice. Pripadniki kulture zvončastih čaš so najverjetneje imeli pod nadzorom proizvodnjo in distribucijo metalurških izdelkov in so bili zato ekonomsko superiornejši. Hkrati pa študije migracij in naselji pripadnikov kulture zvončastih čaš kažejo na miroljubno poseljevanje oziroma znatno kulturno izmenjavo, sposojanje in deljenje med njimi in avtohtonimi prebivalci. Burtonova tako tudi zavrača sprejetje jezika s strani avtohtonih prebivalcev, kot ga razlagajo teorije oziroma hipoteze o invaziji (Burton 1979, 21–22). Po mnenju Binchyja pa plemensko, ruralno, hierarhično in družinsko Irsko, kot jo opisujejo najzgodnejša besedila, apliciramo na celotno kulturo Keltov pred prihodom Rimljanov (Binchy v Piggott 1975, 88).

Ne glede na različnost pristopov v preučevanju, ki jih v nadaljevanju ne bom več podrobneje analizirala, ter navkljub morebitni zastarelosti preučevanja otoških Keltov s strani znanstvenikov, ki jih Eriksen umešča v prvo kategorijo, bom v naslednjem poglavju, zaradi specifičnosti obravnavane tematike naloge, kot glavno avtoriteto pri iskanju indoevropske dediščine v kulturi arijskih Indijcev in kulturi Keltov navajala predvsem dognanja avtorja Mylesa Dillona.

3.3 INDOEVROPSKA DEDIŠČINA

Pri iskanju ostankov indoevropske dediščine tako v kulturi stare Indije oziroma keltski kulturi kot tudi pri ostalih indoevropskih narodih je bilo že opozorjeno, da je ta marsikdaj nerazpoznavna. Pa vendar obstajajo številne podobnosti, ki zrcalijo indoevropsko dediščino pri obravnavanih dveh kulturah in ki odsevajo v družbenih institucijah, religiji in mitologiji, literaturi, jeziku, pravu in tudi drugje. Prva vzporednost pa se nanaša na že omenjeno tridelno razslojenost indoevropske družbe, ki je bila ugotovljena tako v indijski kot tudi v keltski družbi.

3.3.1 Družbena struktura

V stari Indiji je bila družba razdeljena na tri razrede, ki so opredeljevale različne dolžnosti: razred brahmanov, svečnikov, ki so proučevali in učili sveto vedo ter opravljali žrtvovanja; sledil jim je razred kšatrijev, vojščakov, katerih naloga je bila varovati ljudstvo s silo in orožjem, ter razred vaišijev, ki so se ukvarjali s produkcijo materialnih dobrin. Na čelu tako hierarhično razdeljene družbe je bil kralj, ki je ponavadi izhajal iz razreda kšatrijev (Dumézil 1987, 11).

Cezar v svojem opisu galske družbe navaja tri družbene razrede: duhovnike (*druide*), vojake (*equites*) in navadno ljudstvo (*plebs*) (Cezar v Dillon 1975, 24, 95), irska besedila, ki so nastala takoj po spreobrnitvi v krščanstvo, pa kažejo, da se pod vladavino **rig-* (fonetični ustreznik sanskr. *rāj*, lat. *rēg-*) pokažejo naslednji družbeni razredi: razred druidov, vojaške aristokracije (*flaith*; *moč*, semantična ustreznica sanskr. *kṣatráṣ*) ter živinorejcev (*bó airig*), svobodnih ljudi (*airig*), ki so zgolj lastniki krav (*bó*) (Dumézil 1987, 15–16). Hkrati Dumézil zavrača domneve, da je beseda *aire* (gen. *airech*, mn. *airig*), ki se nanaša na prav vsakega člana izmed svobodnih ljudi, katerega varuje zakon in sodeluje pri volitvah kralja ter se udeležuje skupščin (*airecht*), izpeljanka na -k-, ki je sorodna indoiranski besedi **ārya* (sanskr. *arya*, *aryā*, avest. *airya*) (Dumézil 1987, 16), ta pa je v skupnem obdobju Indoirancev pomenila izraz za plemenitost (Eliade 1996a, 131). Kljub temu pa Dumézil meni, da se tridelna keltska razslojenost natančno ujema z razslojenostjo pri indoiranskih družbah (Dumézil 1987, 16).

Kasnejša irska besedila sicer navajajo naslednja poimenovanja razredov: *fili*, *flaith* in *aithech*. Na Irskem so bili druidi po pokristjanjevanju namreč primorani svoje duhovniške funkcije prepustiti krščanskim duhovnikom, pri čemer je posledično tudi beseda *druí* dobila nov pomen oziroma je postala oznaka za čarovnika (Dillon 1975, 96–97). Del nasledstva razreda druidov, ki jih zgodnja irska besedila opisujejo kot razred "»[z]elo modrih«, svečenikov pravnikov, varuhov izročila, ki obvladuje vse, ki je močnejši od meja in je malone enako nadnacionalen kakor razred brahmanov [...]" (Dumézil 1987, 16), se je na Irskem prenesel na razred *filijev*, ki so bili prvotno preroki in vedeževalci, kasneje pa so postali profesionalni pesniki. Dillon meni, da so filiji na Irskem kljub vsemu podedovali velik del statusa in privilegijev druidov ter da so tako kot njihovi predhodniki uživali strahospoštovanje s strani vladarjev in ljudstva (Dillon 1975, 26, 96–97).

Dumézil ugotavlja, da indoevropski tridelni družbeni vzorec med drugim odseva tudi v simbolizmu. V Indiji se družbene skupine oziroma razredi vežejo na sanskrtsko besedo *varna*, ki pomeni barvo. Tako je bela barva značilna za brahmane, rdeča za kšatrije, rumena za vaišije in črna za šudre. Kasnejša vzpostavitev nižje kaste šudr in njeno enačenje s črno barvo po Dumézilu pomeni spremembo indoevropskega izročila, pri čemer avtor izhaja iz besedila v Rigvedi, v katerem je v zvezi z Agnijem, ki velja za najbolj trifunkcijskega izmed vedskih bogov, zapisano: "[č]rna, bela in rdeča je njegova pot" (Dumézil 1987, 30). Črna včasih tudi temno modra barva, je bila barva vaišijev. Enako barvno simboliko je avtor zasledil tudi pri Keltih, kjer je bila za druide značilna bela barva, medtem ko je v irskih besedilih barva vojakov rdeča (Dumézil 1987, 30–31).

Glede na že v drugem poglavju naloge omenjene tri funkcije, ki se vežejo na tri dejavnosti treh skupin ljudi v indoevropskem izročilu, Dumézil v zvezi s tridelnim vzorcem indoevropske dediščine ugotavlja tudi naslednji ujemanji med Indijci in Kelti. Prvo se nanaša na tisto, kar Dumézil imenuje "triade nadlog in triade prestopkov" (Dumézil 1987, 24). Avtor prikaže ujemanje med vedskim ceremonialom ob polni luni in mlajem oziroma z njim povezano molitvijo posvečeno Agniju in pa uvodno izjavo v glavni pravni irski kompilaciji *Sencus Mor* v smislu, da se tri nesreče, ki so navedene v obeh zapisih, nanašajo na tri področja, na področje zdravja ali hrane, nasilne moči ter na področje prava. Poleg tega Dumézil na podlagi besedila *Cyvranc LLudd Lleveis*, ugotavlja enak vzorec tudi za zatiranja in dodaja, da se tudi pojmovanje prestopkov, ki

se kažejo kot zloraba magične moči, nasilen napad in tatvina hrane, dogaja na istih področjih (Dumézil 1987, 24–25).

Nadalje Dumézil ugotavlja prisotnost indoevropskega tridelnega vzorca tudi pri hvalnicah in kot primer navaja indijske pesmi, v katerih si ime oče podložnikov zasluži kralj Dilapa, in sicer zato, "»ker zagotavlja, da se prav obnašajo, jih varuje in jih hrani«" (Dumézil 1987, 26). Hkrati pa kot primer v zvezi z irsko epopejo avtor navaja ugotovitve Meyerja, ki meni, da podobne razčlenitve lahko najdemo v enem izmed besedil iz cikla o Ulatih, ki hvali vladavino kralja Conchobora⁸³ z besedami: "»mir, spokojnost in prijazno pozdravljanje«, "»želod in maščoba in morski ulov«, "»nadzor in pravo in dobro vladanje«" (Meyer v Dumézil, 1987, 26–27). Navedeno pa implicira tudi osnovne funkcije kralja v obravnavanih kulturah. Pomen in vlogo kralja v obeh družbah bom podrobneje analizirala v nadaljevanju.

3.3.1.1 Kralj

Tako v vedski Indiji kot pri Keltih je izkazana plemenska ureditev, na čelu katere je v obeh družbah kralj, pri čemer tudi Dillon poudarja etimološko identičnost besede za kralja, ki je izkazana zgolj še v latinski besedi *rēx* (Dillon 1975, 98, 113). Gonda, ki je raziskoval pomen besede *rāj-* oziroma njegovo izvorno obliko **reg-*, je ugotovil, da slednja pomeni 'raztezati se'. Vedski teksti kralja pogosto imenujejo *ḍīrgha bāhu* ali *mahā-bāhu*, oboje pomeni 'dolgoroki' (Gonda v Dillon 1975, 100).

Meillet meni, da je bila beseda za roko pri Indoevropejcih tabuizirana, kajti indoevropski besednjak ne pozna skupne besede zanjo (Meillet v Dillon 1975, 140). Dillon pa je *ḍīrgha bāhu* in *mahā-bāhu* vezal tudi na poimenovanje nekaterih vedskih in keltskih bogov, in sicer velškega *Llue Llaw Gyffles* 'od spretne roke' in irskega *Lug Lámfota* 'od dolge roke', predvsem slednji naj bi po avtorju predstavljal ekvivalent vedskemu bogu Savitarju 'od široke roke' (Dillon 1975, 100, 139–141).

MacBain navaja, da keltski običaj *deiseil*, 'premikanje na desno', s katerim se izkazuje spoštovanje človeku, lahko tudi stvari in se kaže v iztegnjeni desni roki, izvedeni iz smeri premikanja sonca, kaže podobnosti z indijskim običajem *dakshiman kri*, 'v smeri

⁸³ Ulsterski kralj, glavni lik epa Táin Bó Cualinge. Bil je nezakonski sin ulsterske kraljice Nesse in druida Cathbhadha, ki ga je tudi vzgojil (The Hutchinson Dictionary of World Myth 1995, 49).

desne roke'. V zvezi s tem običajem avtor med drugim poudarja tudi pomen sončnega simbolizma (MacBain 1987, 93). Vedske teksti pa kralja omenjajo tudi kot *danda-dhāra*,⁸⁴ ki po Dillonu pomeni 'nositi palico'. Dillon v zvezi s tem opozarja na pomen kraljevskih palic ne le v Indiji ampak tudi na vzporednost s t. i. belo kraljevsko palico, emblemom suverenosti, ki se je uporabljala v pri ustoličenju irskih kraljev, izpričan pa je tudi v Grčiji (Dillon 1975, 100).

Dokumenti iz 5. stoletja n. št. pričajo, da je bila Irska razdeljena na male ruralne kraljevine s po nekaj tisoč prebivalcev, ki so se imenovali *tuath* (mn. *tuatha*), hkrati pa opisujejo tudi teritorije, ki združujejo po več kraljevin. Vsaki *tuath* vlada samostojni *rí* (kralj), nad celoto *tuatha* pa kraljuje superiornejši *ruire* (nadkralj). Po Dillonu *ruire* lahko predstavlja ekvivalent besedi *samrāt* (superiorni kralj), ki se pojavlja v različnih vedskih besedilih in ki kaže razliko med navadnim kraljem *rāyā* in *samrātom*. Irski pravni traktati sicer za poimenovanje statusa najvišjega kralja izkazujejo tudi besedo *rí ruirech*⁸⁵ (kralj superiornejših kraljev), kateremu so kralji dolžni plačevati davščine in mu dajati talce (Dillon 1975, 100, 103, 105).

Srednjeveška regionalna delitev Irske na pet provinc (*cóiceda*), *Ulaid* (Ulster) na severu, *Laigin* na jugu-vzhodu, *Connachta* na zahodu, *Cashel* (*Munster*) na jugu ter v centru Meath (Dillon 1975, 103–104), ima po mnenju Gonde enak izvor kot regionalna delitev v Indiji, ki se veže na strani neba ter center oziroma zenit in jo izkazujejo Brahmane (Gonda v Dillon 1975, 103). Ta delitev je izpričana tudi pri obredu *rāja-sūja*, ki so ga izvajali ob posvetitvi kralja (Dillon 1975, 101). "Nazadnje je kralj napravil po en korak proti vsaki od štirih strani sveta in se simbolično povzpел v zenit" (Heesterman v Eliade 1996a, 148). Opisi ustoličenja irskih kraljev, sicer iz postnormanskega obdobja, pa izkazujejo, da se je ceremonial končal, ko se je kralj trikrat obrnil naprej in trikrat nazaj zato, da bi videl svoje ljudstvo in teritorij iz vseh strani, kar po mnenju O'Donovana kaže na podobnosti izkazane v *rāja-sūji* (O'Donovan v Dillon 1975, 111). Gonda v zvezi s centralnostjo oziroma centrom poudarja tudi pomembnost kulta osrednjega oziroma centralnega svetega prostora izpričanega ne samo na otoku, pač pa tudi pri kontinentalnih Keltih, ter ga poveže z vedsko predstavo o tem, da kraljeva krona predstavlja center, preko katere prehaja *axis mundi* (Gonda v Dillon 1975, 103–104).

⁸⁴ Po Gondi naj bi beseda pomenila 'deliti pravico' (Gonda v Dillon 1975, 100).

⁸⁵ Dillon sicer v opombi navaja ekvivalentno sanskrito besedo *mahārājadhirāja* (Dillon 1975, 105), vendar nikjer v delu ne poda nadaljnje obrazložitve oziroma analize.

Hkrati pa je irska beseda *mide*, 'centralen' identična sanskrtski besedi *madhya* 'sredina' (Dillon 1975, 104).

Po Malloryju sta bili osnovni funkciji kralja pri arijskih Indijcih predvsem skrb za vojskovanje ter izpolnjevanje ritualov (Mallory 1996, 45), pri čemer je kralj v mirnem času prevzel vlogo zakonodajalca in sodnika, vendar pa ni bil absolutni monarh. Njegova moč je bila omejena s strani brahmanov oziroma svetom imenovanim (*sabhā*), obstajala pa je tudi ljudska skupščina (Gonda v Dillon 1975, 103). Tudi na Irskem kralj ni bil absolutni morah ter za razliko od Indije v zgodnji zgodovini tudi ne zakonodajalec ali sodnik⁸⁶ in je bil kot tak tudi sam pravni subjekt. V miru sicer ni imel posebnih funkcij, je pa utelešal blagostanje svojega ljudstva. V vojni je bil glavni poveljnik in če je bil v boju ubit, je bila bitka končana. V obeh kulturah kralj ni smel imeti ne telesne in ne moralne hibe,⁸⁷ kajti slednje naj bi prineslo nesrečo nad kraljestvo. Je pa v obeh kulturah veljal za svetega in je bil kot tak izpostavljen različnim tabujem,⁸⁸ hkrati pa je protežiral dejanja, ki so prinesla blagostanje v kraljevino. Tako irski kot indijski kralj sta bila zavezana magično–religiozni vrednosti resnice kot najvišjemu principu stvarjenja (Dillon 1975, 102, 112–113, 127–128).

Dinastično nasledstvo je bilo na Irskem utemeljeno na sistemu družinske strukture imenovane *derbfine* (Dillon 1975, 105) To štirigeneracijsko družinsko strukturo najdemo tudi v indijskih *sapindah*, sistem pa je izkazan tudi pri nekaterih drugih pripadnikih Indoevropcev (Dillon 1975, 95; Binchy v Dillon 1975, 95). Člani irske družine *derbfine* so bili upravičeni do delitve dediščine ter hkrati obvezani tudi do delitve nekaterih pravnih obveznosti. Dediščina in obveznosti so segale v četrto generacijo, torej vključujoč stopnjo pravnuka (Dillon 1975, 95; Thurneysen in drugi v Dillon 1975, 114).

Binchy v zvezi s kraljevim nasledstvom meni, da je bil naslednik (*tánaise*) določen s soglasjem novega kralja ter vseh do nasledstva upravičenih članov *derbfine*. Naslednika pa je ratificirala skupščina svobodnih (*airecht*) (Binchy v Dillon 1975, 105), kar tudi pomeni, da nadaljnje volitve ob nasledstvu niso bile potrebne. Vendar pa se je pogosto zgodilo, da je bil kralj ubit s strani svojih sovražnikov, ki so prevzeli prestol s silo. V

⁸⁶ Ti dve kraljevi funkciji v zgodnjeirskem obdobju sicer omenjajo nekatere legende (Dillon 1975, 113).

⁸⁷ Na primer kralj Cormac je izgubil kraljestvo, ko je oslepel. Tudi Dhṛta-rāṣṭra v Mahabharati ni mogel postati kralj, ker je bil slep (Dillon 1975, 102, 113)

⁸⁸ Irski dokumenti iz 8. stoletja tako na primer opisujejo, da bi bil tabu za kralja Tare, če bi bil v postelji po sončnem vzhodu, da bi udaril katerega od svojih konj v torek, itd. (PRIA LIV C v Dillon 1975, 112).

zvezi z izvolitvijo kraljev v Indiji, za katere se ne ve natančno, kako so bili izbrani, kajti obstajajo številne različne evidence, od prenosa nasledstva iz očeta na sina do procesa volitev s strani ljudstva (*parisad, samiti*) oziroma s strani manjših skupin volivcev, v Jātakah pa je na primer omenjeno, da naj bi kralj izšel tudi izven določenega kraljevskega rodu. Dillon dopušča možnost aplikacije sistema *derbfine* oziroma *sapinde* za razlago metode kraljevega nasledstva tudi v Indiji, hkrati pa meni, da lahko rituali ob inavguraciji indijskih kraljev osvetlijo prakso ustoličevanja irskih kraljev v zgodnjih zgodovinskih obdobjih, o katerih razen kasnejšega opisa Giraldusa Cambrensisa iz 13. stoletja ni ostalih evidenc (Dillon 1975, 100, 105, 107, 114).

Cambrensis je opisal, da se kralj pred svojimi podaniki združi s belo kobilo, katero kasneje ubijejo, njeno skuhanu meso pa razdelijo med kralja in njegove podanike, pri čemer je Schröder prvi povezal obred z vedskim obredom ašvamedho (Cambrensis in Schröder v Eliade 1996b, 93), pri katerem so ceremonialne slovesnosti trajale celo leto. Bojnega in na koncu žrtvovanega konja so v tem času skupaj s stotimi drugimi konji puščali na prostosti, pri čemer mu je morebitni stik s kobilami branilo štiristo mladeničev. Sam obred ašvamedhe pa je trajal tri dni. Po različnih uvodnih ceremonijah prvega dne, ko so konju pokazali kobile, ga vpregli v voz, ki ga je vozil bodoči kralj itd., so ga skupaj z drugimi živalmi kot zadnjega zadavili drugi dan. Okrog njegovega trupla so krožile štiri kraljice s svojimi družicami, prva žena je nato legla h konju in pokrita s plaščem posnemala spolni akt, ko je kraljica vstala, so konja in druge žrtve razkosali. Tretji dan so poleg izvajanja nadaljnjih ritualov svečeniki, družice in kraljice prejeli plačilo (*dakšino*) (Eliade 1996a, 145).

Čeprav sta si rituala nasprotna, v Indiji si z združitvijo zagotovi plodnost kraljica, na Irskem pa kralj in njegovi podaniki, po mnenju Dillona ne gre dvomiti, da sta oba izšla iz skupnega vira in kažeta na "presenetljivo povezavo med Kelti in Indoarijci" (Dillon 1975, 108), pri čemer Eliade dodaja, da je konj predstavljal kraljevsko moč, žrtvovanje konja, ki je po Eliadeju tudi indoevropskega izvora, pa je pomenilo tudi obnovitev kozmosa in družbenih razredov (Eliade 1996a, 145).

Irska literatura izpričuje, da se je simbolično religiozna poroka kralja, ki je bil smatran kot inkarnacija plemenskega božanstva (boga) z boginjo blaginje in plodnosti, kasneje

sicer asimilirala v idejo poroke kralja z boginjo suverenosti.⁸⁹ V zvezi s to idejo Dillon najde vzporednost v indijskem bogu Šivi oziroma njegovi spremljevalki boginji Šakti, ki Šivi daje vir moči (Dillon 1975, 106).

3.3.1.2 Običajno pravo

Vendryes je prvi uspel dokazati, da se besednjak prava, uprave in religije v indoiranskih jezikih ter italških in keltskih jezikih ter zgolj v njih pogosto ujema (Vendryes v Dumézil 1987, 15). Najstarejši irski pravni traktati so pisani v verzih, kar po mnenju Dillona implicira, da so se, predno so jih zapisali, prenašali ustno dolga stoletja (Dillon 1975, 114), hkrati pa stare irske in hindujske pravne listine kažejo podobnosti v obliki in tehniki ter pogosto tudi v dikciji⁹⁰ (Binchy v Dillon 1975, 114), kar lahko ponazorim z naslednjim primerom. Nanaša se na opis sicer podrejenega položaja žensk v obravnavanih kulturah, vendar bolj kot sam opis njihovega statusa je "presenetljiva podobnost v izbiri besed" (Dillon 1975, 115). V odlomku Manujevega zakonika je zapisano: "[...] njen oče jo varuje v njenem otroštvu, njen mož jo varuje v njeni mladosti in njeni sinovi jo varujejo v njeni starosti [...]", v irskem pravnem tekstu pa piše: "[...] oče jo varuje, ko je dekle, mož jo varuje, ko je žena, njeni sinovi jo varujejo, ko je mati [...]" (Thurneysen in drugi v Dillon 1975, 115).

V zvezi z dediščino je bil že omenjen sistem dedovanja in obligacij v okviru štirigeneracijskih tipov družin (*derbfine*, *sapinda*), ki se je nanašal na moške potomce. Vendar pa je tako pri Arijih kot pri Ircih v primeru, da so bile v družini le hčerke, oče izbral eno izmed njih, da mu je z možem po lastni izbiri priskrbel zakonite dediče. V Indiji so jo imenovali *putrikā*, 'tista, ki nadomesti sina', na Irskem pa *ban-chombara* 'ženski dedič' (Dillon 1975, 114–115; Dillon v Herm 1983, 209). V Indiji so poznali osem različnih oblik poroke: poroko sklenjeno s strani staršev (očetov), ki niso vključevale nakupa neveste (*brāhma*, *daiva*, *ārṣa*, *prājāpatya*), poroko, ki je vključevala nakup neveste (*āsura*), poroko iz ljubezni (*gāndharva*), poroko, ki je bila osnovana na

⁸⁹ Nihče, ki se ni spolno združil z legendarno kraljico Connachta Medb, ni mogel postati kralj (Dumézil v Dillon 1975, 106). V eni izmed legend se Medb iz starke ob poljubu heroja spremeni v lepotico in se predstavi kot suverenost Irske ter heroju obljubi, da bo postal kralj (Mac Cana v Dillon 1975, 106). Tema starke, ki se ob poljubu spremeni v mladenko, je izpričana tudi v Indiji v času Brahman, kot tudi v bretonskem ciklu o Gralu (Coomaraswamy v Eliade 1996b, 94).

⁹⁰ Dikcija -e ž [lat. *dictio* iz *dicere* reči] izgovorjava, izreka (v govoru ali petju); način izražanja (v govoru ali pisavi) (Verbinc 1986, 146).

prisilni ugrabitvi (*rākṣasa*), ter samovoljno skrivno poroko (*paśāca*), slednja je veljala za grešno in nizkotno dejanje (Dillon 1975, 115). Na Irskem so poznali deset oblik poroke, pri čemer pa jih je v zakonskih traktatih opisanih le devet. Tri oblike poroke se nanašajo na delež premoženja, ki ga bodoča zakonca pripeljeta v zakon (enak delež, premoženje s strani moža, premoženje s strani žene), ostale pa so opredeljene kot začasne zveze. Dillon meni, da se tri izmed slednjih natančno ujemajo z indijskimi *rākṣaso*, *gāndharvo* in *paśāco* (Dillon 1975, 116).

V zvezi s poroštvom Dillon sicer priznava, da Manujev zakonik razen zapisa, da je porok odgovoren za dolg, ki ga dolžnik ne poplača, ne daje drugih arhaičnih evidenc, ki pa so jasno evidentirane v irskih pravnih traktatih in po mnenju Dillona kažejo indoevropski izvor. Prepoznane so tri oblike poroštva: *naidm*, *aitire* in *ráth*. Najstarejši je *naidm*, v katerem je porok imel pravico do rubeža dolžnikovega premoženja. Dolžnika je lahko zaprl oziroma nad njim uporabil tudi nasilje. Vendar pa porok ni imel obveznosti do dolžnikovega dolga. Te vrste poroki so ponavadi izhajali iz plemstva. Dolžnik pa je poleg poplačila celotnega dolga moral plačati tudi *naidm*, 'plačilo za čast'. *Aitire*, beseda pomeni 'med človekom' in izhaja iz predloga *etir* 'med' (*sansk.* *antar*), je oblika poroka, ki je kot garancijo zastavil svojo osebnost. Če dolžnik ni uspel poplačati dolga, se je bil *aitire* dolžan predati v varstvo upnika oziroma postati njegov talec do poravnave dolga s strani dolžnika. *Aitire* je v primeru, da dolžnik ni poravnal dolga v roku desetih dni, lahko sam poplačal odkupnino *corpdíre*, 'plačilo za telo', ki pa je bila zelo visoka in ni bila enaka dolgu dolžnika. Od dolžnika je kasneje lahko zahteval poplačilo *naidma*. *Ráth* je najmlajša oblika poroštva, po katerem je porok dolžan poplačati dolžnikov dolg, vendar je lahko kasneje od dolžnika zahteval do dvakratno vsoto dolga kot kompenzacijo za njegovo *naidm* in za povzročene sitnosti (Dillon 1975, 116–117).

V povezavi s pobiranjem dolgov oziroma sredstvom za podkrepitev pravne prošnje oziroma zahteve (Dillon v Eliade 1996b, 88) pa obstaja še ena bolj očitna povezava. "Lakotna stavka, ta irska navada, je dharna Indov, pri katerih se bramin posti pred nasprotnikovimi vrati, dokler ne dobi zadoščenja" (Maurois 1939, 17). Skupaj z brahmanom pa se je bil dolžan postiti tudi dolžnik. V primeru brahmanove smrti so dolžniku naprtili njegov umor. Dillon je mnenja, da *dharma* kaže sorodnost v sanskrtski besedi *prāyopaveśana* (Dillon 1975, 118), 'čakati na smrt z odrekanjem hrane' (Jolly v

Dillon 1975, 119–120) in identičnem opisu postopka vezanega na izterjavo dolga⁹¹ zapisanega v Manujevem zakoniku. Dillon v podkrepitev trditve navede tudi seznam ljudi, v prisotnosti katerih se ne sme jesti, ki ga izpričuje starejši vedski tekst in v katerem je naveden tudi upnik, ki sedi pred dolžnikom (Dillon 1975, 118).

Glede pravnih postopkov v zvezi s postom na Irskem je Thurneysen mnenja, da kljub temu, da pravni traktati izkazujejo le enodnevni post, ostajajo v njih sledi, ki kažejo, da se je post tudi na Irskem prvotno prakticiral do smrti. Odgovornost za smrt upnika pa je nosil dolžnik (Thurneysen v Dillon 1975, 119), pri čemer Dillon zaključuje, da t. i. upnikov post potrjuje podobnosti in vzporednosti med kulturama in ima izvor v indoevropski tradiciji (Dillon 1975, 118). Slednjega pa izpričujejo tudi elementi, ki jih bom analizirala v naslednjem poglavju.

3.3.2 Bojni vozovi in živina

Po mnenju Dillona zgodnji zgodovinski dokumenti Kelte v Galiji, Britaniji in na Irskem v bojih prvenstveno bolj opisujejo kot bojavnike na vozovih kot pa konjenike (Dillon 1975, 120). "[...] strah, ki ga zbuja njihovi konji, in ropot koles največkrat že sama vneseta zmedo v bojne vrste, ko vdrejo mednje, skočijo z vozov in se bojujejo peš. Vendar se vozniki počasi umikajo iz meteža in razpostavijo vozove na tak način, če jih številčnejši nasprotnik začne stiskati, zlahka umaknejo k njim [...]" (Cezar v Eluère 1997, 150). Tudi osrednji heroji⁹² v irskih sagah so pogosto opisani kot bojavniki na vozovih, pomembna vloga v sagah pa je pripisana tudi nekaterim voznikom (Dillon 1975, 120).

Ekipo bojnega voza sta namreč sestavljala voznik bojnega voza, ki je bil navaden bojevnik in je vozil plemiča (Trevino in Wilcox v Weisseinsen 2006, 13). Voznik je bil izbran iz vrst svobodnjakov in je bil zaposlen tudi kot ščitonosec. Med seboj sta bila tesno povezana (Allen v Weisseinsen 2006, 13). Tudi O'Courry izpostavlja povezanost med keltskim plemiškim bojevnikom, bojnim vozom in njegovim voznikom (O'Courry v Dillon 1975, 120), čeprav so Kelti veljali tudi za odlične jezdece (Herm 1983, 106).

⁹¹ Upnik se posti pred vrati dolžnika, dokler ne dobi zadoščenja (Dillon 1975, 118).

⁹² Na primer Cú Chulainn, Conall Cernach, Loegaire Buadach itd. (Dillon 1975, 120).

Apte je mnenja, da so tudi Arijci prakticirali jezdenje, čeprav v vedskih tekstih slednje ni zapisano (Apte v Dillon 1975, 120), vendar pa teksti izpričujejo uporabo bojnih vozov v vojni s strani kralja in plemičev. Tudi asure⁹³ naj bi letele skozi nebo v svojih bojnih kočijah, Rigveda pa opisuje, da bogovi prihajajo na žrtvovanja s kočijami. Ob koncu kraljevske posvetitve (*rāja-sūja*) pa kralj uporabi kočijo pri simuliranju dejanja kraje goveda. Indijski teksti izpričujejo pogosto krajo goveda svojim sosedom s strani indijskih Arijcev, pri čemer se je osvojeni plen razdelil med kralja in njegove podanike. Na Irskem pa se po mnenju Dillona kraja goveda kaže skoraj kot običajna gospodarska panoga. Ta tematika se pojavlja tudi v številnih sagah, mnoge od njih se že v naslovu začnejo z besedami *táin bó*, 'krasti govedo'. Živina oziroma krave so bile tudi plačilno sredstvo, ki se je na Irskem obdržalo vse do konca normanskega obdobja, ko se pojavi kovanje denarja. Krave kot valuto, preden se je standardiziralo zlato, pa omenjajo tudi Vede (Dillon in drugi v Dillon 1975, 120–121).

Dillon poleg ekonomskega pomena poudarja predvsem simboličen, religiozen in mitološki pomen krave, ki je tako v Indiji kot na Irskem pomenila simbol sreče in blaginje. V vedski mitologiji Indra najde krave v jami in jih osvobodi, najdba krav in njihova osvoboditev s strani bogov pa je izpričana tudi v drugih mitih. Mit o Indrovi najdbi in osvoboditvi krav je večkrat povezan tudi z Indrino osvoboditvijo rek po njegovem zmagoslavju nad Vrtro, včasih pa sta oba mita združena in reke postanejo oziroma so zapisane kot krave, ki dajejo vodo, in krave, ki dajejo mleko. Po mnenju Dillona mit o najdbi krav izhaja iz indoevropske tradicije, ko je krava postala status prestiža. Oba mita o Indri pa po Dillonu zadostujeta za razlago imen rek,⁹⁴ ki vsebujejo besedo krava v irščini in sanskrtu. Avtor kot primer še posebej izpostavi irsko poimenovanje reke Boyne **guou-uindā*, 'najditelj krav', ter poudari enako sestavo sanskrske besede *Govinda*, epitet boga Krišne⁹⁵ (Dillon in drugi v Dillon 1975, 121–123).

⁹³ V vedskem času se je vzdevek *asura* uporabljal za poimenovanje katerega koli od bogov. Teksti pa omenjajo tudi spore med asurami (najstarejša vedska božanstva) in devami (novimi bogovi). Kasneje so asure veljale za čarovnike in so jih povezovali s šudrami (Eliade 1996a, 133).

⁹⁴ Na primer indijska reka *Gomatī*, 'lastiti krave', *Godāvarī*, 'dati krave', irska reka Boyle (v provinci Roscommon), staro ime *Bó* 'krava', reka Blackwater (v provinci Meath), staro ime *Bó Guaire* 'Guairova krava' itd. (Dillon 1975, 122).

⁹⁵ Beseda dobesedno pomeni 'najditelj krav', pogosto pa je prevedena tudi kot 'poglavar kravjih čred' (Chapple 2009, 70).

3.3.3 Religija in mitologija

V nadaljevanju se ne bom spuščala v podrobno obravnavo indijskega vedskega panteona, saj gre za preobsežno in preveč komplicirano tematiko, zato se bom v tem v smislu omejila zlasti na tiste smernice, ki so relevantne za to delo. Omenjena pa je bila tudi že problematika v zvezi z evidencami o religiji pri Keltih, kar postavlja vprašanje, ali so opisi tudi dejanski odraz njihovega panteona. Vendar pa kljub vsemu obstajajo paralele med obravnavanima kulturama tudi v religiji.

Od vseh bogov častijo najbolj Merkurja. Ta ima največ kipov in imajo ga za izumitelja vseh spretnosti. Vodi jih na potovanjih, jim kaže pota, jim naklanja srečo pri pridobivanju denarja in v trgovini. Častijo tudi Apolona, Marsa, Jupitra in Minervo. O njih imajo približno iste predstave kakor druga ljudstva. Apolon odganja bolezni, Minerva daje prve nauke v umetnosti in rokodelstvu, Jupiter je kralj neba in Mars vodi vojne (Cezar v Eliade 1996b, 89).

Cezar v svojem delu ne omenja galskih imen bogov. Greenova v zvezi s tem meni, da je Cezar prepoznal podobnost galskega panteona z rimskim, to dejstvo pa je skušal prikazati Rimu na čim bolj razumljiv način, se pravi, uporabljajoč rimska imena bogov. Greenova tako tudi zavrača možnost, da bi Gali prevzeli rimsko religijo, saj meni, da za to ni bilo dovolj časa (Green 2005, 23). Eliade glede na to, da je na vrh keltskega panteona postavljen Merkur in ne Jupiter, meni, da gre za splošen pojav v zgodovini religij, ko nebesnega boga spodrivajo drugi bogovi, in ga med drugim zasledimo tudi pri vedskih Indijcih (Eliade 1996b, 90) na kar je bilo v delu tudi že opozorjeno.

V zvezi z ostanki indoevropske teologije pri Keltih, ki so razpoznavni na osnovi Cezarjevega opisa njihovih bogov, močno historizirani pa so preživeli tudi v irski tradiciji, pa je Dumézil skupaj z de Vriesom dokazal, da poglavarji legendarnega ljudstva Tuatha Dé Danann⁹⁶ predstavljajo bogove prvih dveh funkcij, medtem ko tretjo predstavlja ljudstvo Fomore, ki velja za otoške staroselce (Dumézil in de Vries v Eliade 1996b, 89). Na tem mestu se ne bom več spuščala v podrobnejšo obravnavo povezano s problemom zapisa galskih bogov oziroma podrobne analize keltskega panteona, pač pa

⁹⁶ Tuatha Dé Danann ('ljudstvo boginje Dan'): kelt. božji rod (pri Ircih), potomci boginje → Dan. Nekoč jih je velik oblak prinesel na zemljo. V bitki pri → Mag Turedu so sicer zmagali, vendar so jih pozneje Milovi sinovi, ki so pristali na Irskem, pregnali v velike gomile, imenovane *sidhe*: tam živijo kot onstranska bitja [...] (Bellinger 1997, 460).

povzemam mnenje Eliadeja, da je trifunkcijska indoevropska shema razpoznavna tudi v Cezarjevi interpretaciji keltskega oziroma galskega panteona. Shemo Eliade aplicira na bogove opisane v irskih besedilih, kjer ima Lug vrhovno oblast z vidika magije in vojaštva, Ogma, bog bojevnika, pa predstavlja drugo funkcijo. Ime Dianecht, bog zdravilec, se v irskih besedilih pojavlja ob imenu boga kovača Grobniuja, v katerem po mnenju Eliadeja lahko razpoznamo predstavnika tretje funkcije, kamor sodi tudi boginja Brigantia, zaščitnica pesnikov, kovačev in zdravnikov, sicer pa hči boga Dagde (Eliade 1996b, 90–91). Identifikacija slednjega s Cezarjevim Jupitrom je pri raziskovalcih splošno sprejeta (de Vries v Eliade 1996b, 90).

Dumézil pa je dokazal, da so družbenim razredom v Indiji ustrezali bogovi Varuna in Mitra⁹⁷ (brahmanom), Indra (kšatrijem) ter dvojčka Ašvina⁹⁸ ali Nasatja (vaišijem) (Eliade 1996a, 129).

Dillon priznava, da sama imena irskih bogov sicer ne kažejo veliko podobnosti z indijskimi imeni, vendar pa v zvezi z božanstvi poda dve paraleli, in sicer že omenjeno možno ekvivalentnost med irskim bogom Lugom Lámfoto in v Rigvedi omenjenim bogom Savitarjem. Poleg tega imajo bogovi tako pri Keltih kot v Indiji pogosto spremljevalke - boginje, ki predstavljajo vir njihove moči oziroma energije.⁹⁹ V zvezi z božanskimi pari Dillon sicer priznava, da o slednjih v Rigvedi ni zapisov, hkrati pa dodaja, da se v parih, ki jih omenjajo kasnejši teksti, zrcali skupna in ekvivalentna ideja oziroma predstava o plodnosti, ki je izpričana v ašvamedhi in ritualu ob ustoličenju irskega kralja (Dillon 1975, 138–141).

Vedska religija je bila utemeljena na konceptu resnice (*ṛta*) kot bistvenem principu in vzdrževalni sili vesolja (Lüders v Dillon 1975, 127). "Beseda *ṛta*, pretekli deležnik glagola »prilagoditi se«, označuje svetovni red, red, ki je hkrati kozmičen, liturgičen in moralen" (Eliade 1996a, 134). Besedo v postvedski literaturi zamenja beseda *satya*, vendar pa kasnejši teksti izpričujejo njeno protipomenko *anṛta* (laž), ki ima enak pomen

⁹⁷ Mitra Δ (sansk. 'pogodba, tovariš, prijatelj'): ved.-brahm. *bog prijateljstva in pogodb* ter varuh kozmične ureditve. Kot *bog svetlobe in sonca* vlada dnevu in prejema samo bele žrtve, v nasprotju z bratom → Varuno, vladarjem noči. Skupaj vzdržujeta nebo in zemljo, spodbujata pobožne in kaznujeta zle [...] (Bellinger 1997, 303).

⁹⁸ Ašvina, *ashvins* (sansk. 'vodnika konjev'): nasatji, *nāsatyas* ('tista, ki imata nozdrvi'): ved.-brahm. *bogova* z imeni Nasatja in Dasra, ki se kot vodnika konjev pojavljata v zlatem vozu na jutranjem nebu. Sta bogova zaščitnika poljedelcev in živinorejcev [...] (Bellinger 1997, 50).

⁹⁹ Avtor kot primere navaja naslednje indijske božanske pare: Indra-Sacī, Šiva-Umā, Višnu-Śrī-Lakṣmī ter galske Sucellos-Nantosuelta, Grannos-Sirona, Luxovius-Brixia (Dillon 1975, 138–139).

ne samo v Rigvedi, pač pa tudi v Avesti.¹⁰⁰ To po mnenju Lüdersa kaže, da pojmovanje resnice izhaja iz skupne indoiranske tradicije (Dillon 1975, 128; Lüders v Dillon 1975, 128).

V zvezi s tem Dillon dodaja, da Lüdersu niso bile poznane evidence, ki kažejo, da takšna ideja o resnici izhaja iz skupne indoevropske dediščine, kajti po mnenju Dillona že samo irska literatura izpričuje idejo o resnici kot vzdrževalni sili in najvišjem principu stvarjenja. Dillon kot primer navaja irski tekst iz 6. st. n. št. imenovan Morandov testament, ki v svoji obliki kaže na dolgo oralno tradicijo, sam tonus besedila pa je zelo podoben tonusu, v katerem so zapisane Upanišade. Kot drugi primer navaja pesem iz Leinsterske knjige, ki se sicer tako kot Morandov testament navezuje na koncept prinčeve resnice (*Fír Flaithemon*), ki njegovim podanikom prinese blaginjo, hkrati pa po mnenju Dillona implicira tudi verovanje v resnico kot silo, ki krepi, varuje in povečuje. Irska literatura pa kot antipod izpričuje tudi koncept prinčeve laži (*Gau Flaithemon*), ki nad podanike prinaša nesrečo (Dillon 1975, 128–133). Tako indijska kot tudi irska literatura izpričujeta skupni motiv oziroma koncept t. i. "dejanja resnice" (*sansk.* *Satya-kriyā*), po katerem resnica ni zgolj vrlina, ki je nagrajena, ampak ima resnica tudi magično moč in lahko dela čudeže. Verovanje v moč resnice pa se v obeh kulturah kaže tudi v t. i. imenovanem konceptu "nagrade za poslušanje" (*sansk.* *śravaṇa-phala*), ki je podeljena tistemu, ki spoštljivo posluša resnično zgodbo oziroma sveto besedilo. Oba navedena koncepta po Dillonu tako tudi predstavljata podaljšek v vero v resnico kot moč oziroma silo, ki ureja oziroma ima nadzor nad človeškimi zadevami (Dillon 1975, 89–90, 93, 130). Vedski Ariji so si *rta* zamišljali kot mogočen sij svetlobe, ki biva v jezeru na najvišjem nebu in je izvor svete reke Ganges (Lüders v Dillon 1975, 128). Tudi irska mitološka tradicija pozna nebeško jezero imenovano Segais,¹⁰¹ ki je izvor reke Boyne in Shannon (Dinds v Dillon 1975, 132), vendar jezera ne povezuje z resnico (*fír*), pač pa modrostjo oziroma znanjem, kar pa po mnenju Dillona vseeno kaže na povezavo. Hkrati je bila Shannon tudi boginja, njeno ime *Sinnan* je po mnenju Dillona sorodno sanskrtski besedi *Sindhu* (Ind) (Dillon 1975, 132).

¹⁰⁰ Beseda *rta* ima enak pomen kot beseda *aša* (resnica) v Avesti. Enak pomen kot *anṛta* pa ima v Avesti beseda *druj* (laž) (Lüders v Dillon 1975, 128).

¹⁰¹ Po mitu so v jezero Segais padli lešniki modrosti, ki jih je pojedel losos (Dillon 1975, 132). Znanje lososa si je pridobil Demhne, ki ga je ujel. Ko si je opekel palec na kuhanem lososu, si je palec posesal in s tem prejel nadnaravno znanje. Njegov učitelj pesnik Finnegas ga je preimenoval v Finna. Kot bojevnik, lovec in prerok z nadnaravnimi sposobnostmi je osrednja figura v t. i. fenianskem ciklu (The Hutchinson Dictionary of World Myth 1996, 76).

Morda bi veljajo v podkrepitev mnenja o zapuščini indoevropskega panteona dodati še nekaj, in sicer, da so nekateri avtorji na podlagi opisa keltskega boga *Ogmiosa* grškega zgodovinarja Lukiana Samosatskega¹⁰² našli podobnosti z Varuno (Le Roux v Eliade 1996b, 91), ki je v vedskih tekstih pogosto predstavljen z vrvjo v roki (Eliade 1996a, 134), njegovo ime pa je Petersson uspel izpeljati iz indoevropskega korena *uer-*(z)vezati (Petersson v Eliade 1996a, 134). De Vries pa je našel vzporednosti med Ogmiosinimi vklenjenimi spremljevalci in Indrovimi spremljevalci Maruti (de Vries v Eliade 1996b, 91), slednji naj bi po Eliadeju na mitološki ravni predstavljali indoevropske bratovščine mladih vojakov (Eliade 1996a, 137). Geldner in Dillon sta opozorila tudi na podobnost med irskim bogom mrtvih *Donnom* in vedskim *Yamo*. Slednji naj bi bil prvi človek, ki je umrl in našel pot v podzemlje, skupaj s sestro Yamí pa veljata za starša človeštva. Tudi irski Donn velja za očeta človeštva in je umrl kot prvi član ljudstva Tuatha Dé Danann in h kateremu v podzemlje¹⁰³ se vračajo po smrti vsi njegovi potomci (Dillon 1975, 137; Geldner v Dillon 1975, 141).

V zvezi s pogrebnimi praksami pri Indijcih in Ircih je Hartmann ugotovil, da je irska mentaliteta bližja indijski kot pa angleški oziroma nemški (Hartmann v Eliade 1996b, 88). Arheološke evidence pokopov pri Keltih, ki poleg prakse upepeljevanja izkazujejo tudi pokope v jame, pa po mnenju Piggotta poleg družbene razslojenosti jasno kažejo tudi verovanje v posmrtno življenje, kjer se v onstranstvu zemeljski status pokojnega podaljša v večnost, kar implicira na verovanje v nesmrtnost. Nauk o nesmrtnosti kot del keltske religije izpričujejo tudi teksti klasičnih avtorjev, ki so na druidstvo kot integriran del družbene strukture najprej naleteli v Galiji, izpričuje pa ga tudi kasnejša irska literatura (Piggott 1985, 86, 113–114, 186).

3.3.3.1 Pojmovanje nesmrtnosti

Prav verovanje v preseljevanje duš pri obravnavanih dveh kulturah odpira naslednjo problematiko, ali je tudi ta vera del indoevropske zapuščine, ki je dala tako brahmane

¹⁰² Ogmiosa je opisal kot plešastega starca z nagubano kožo. Na svoj jezik naj bi imel na zlatih in jantarnih verižicah slabo privezane moške in ženske, ki pa niso hoteli pobegniti, pač pa so mu veseli sledili in ga zasipali s hvalnicami (Samosatski v Eliade 1996b, 91).

¹⁰³ Vedski bogovi prebivajo v nebesih, atmosferi in na Zemlji, medtem ko irski živijo v zemeljskih gomilah, na otokih za morjem ali pa pod morjem (Dillon 1975, 134–136).

kot druide, ali pa gre zgolj za naključje, da sta dve, vsaj v geografskem kontekstu tako oddaljeni kulturi poznali verovanje v potovanje duš (Herm 1983, 215).¹⁰⁴

Ključno vlogo za razlago tega problema po Hermu predstavljajo Skiti, za katere avtor meni, da predstavljajo most med obema kulturama (Herm 1983, 251). Dumézil prav tako priznava pomen Skitov, katerih jezik in izročila so ohranili Oseti, ljudstvo iz osrednjega Kavkaza. Skiti namreč predstavljajo stransko vejo iranske jezikovne družine, ki pa se ni razvila v Iranu, temveč severno od Črnega morja (Dumézil 1987, 13). Hkrati pa se je v folklornem izročilu Osetov pokazala tridelna indoevropska delitev na tri družine, pri katerih je prva imela veliko čred, druga je bila močna zaradi pameti, tretjo pa sta odlikovala junaštvo in moč njenih ljudi (Tuganov v Dumézil 1987, 14). "Poleg tega se zdi, da so njihovi šamani pojmovali smrt enako kakor keltski druidi" (Herm 1983, 216). Herm svoje razmišljanje nadgrajuje z domnevo, da se hindujsko prepričanje, v katerem duša umrlega potuje skozi živa bitja, kaže tudi v navadi Skitov, ki so na svojih grbih upodabljali motive različnih živali, za katere so menili, da so njihovi predniki. Tako Skiti kot Kelti so tudi padlim sovražnikom sekali glave, s tem dejanjem naj bi si magično povečali moč, hkrati pa se tako pohabljeni sovražnik ne more znova roditi kot človek (Herm 1983, 215–216). Kult lobanj je na keltskih ozemljih v arheoloških evidencah mogoče datirati vse od 18. stoletja pr. n. št. do srednjega veka. Njihov religijski pomen izpričujejo tako teksti klasičnih avtorjev kot tudi kasnejše srednjeveške legende v britanskem in irskem izročilu (Ross v Eliade 1996b, 88). Lobanja je pri Keltih ščitila lastnika pred nevarnostmi ter mu zagotovila zdravje, bogastvo in zmago v boju, pojmovali pa so jo tudi kot zbirališče svete sile božanskega izvora (Eliade 1996b, 88). Irske in valižanske zgodbe pa omenjajo, da so v znak spoštovanja in izkazovanja časti včasih obdržali oziroma ohranili tudi glave prijateljev (Dillon 1975, 29).

Po Hermu se tudi Eliade in Piggott pridružujeta mnenju, da je avtoriteta druidov najverjetneje izhajala iz enakih virov kot pri skitskih šamanih, ki naj bi bili sposobni doživeti mistično umiranje in vstajenje, v tem pa je jasno prepoznaven osnovni motiv, katerega namen je premagati smrt. Oba avtorja namreč menita, da so tudi Kelti poznali različne magične postopke (Eliade in Piggott v Herm 1983, 216–217). Herm kot enega izmed takšnih postopkov vidi v običaju, da so keltski vojaki pogosto hodili v vojno goli,

¹⁰⁴ Verovanje v potovanje duš je seveda prisotno tudi v drugih neindoevropskih kulturah in civilizacijah.

kar naj bi bilo povezano s pojmovanjem telesne vročine kot znamenjem sakralne moči in duhovne svobode in je po avtorju izpričano tudi v navadi naslednikov drugih kurganskih ljudstev, kjer so se mladi vojaki pred svojo prvo bitko ritualno ogrevali (Herm 1983, 217). Tudi Eliade meni, da je obredna ogretost, toplota oziroma žar, ki se doseže s samoodpovedovanjem, izpričana v ritualih junaškega tipa, pri tem pa avtor pravi, da gre za indoevropsko dediščino, katero potrjujejo izrazi v indoevropskem besednjaku za "skrajno vročičnost" in "bes" (*furor*, *ferg*, *wut*). Hkrati avtor v isto kategorijo uvršča indijski *tapas*, katerega koren *tap* v pomenu "ogreti", "biti vrel" je omenjen že v Rigvedi in na obredni ravni pomeni vnovično rojstvo oziroma prestop iz posvetnosti tega sveta v svetost oziroma svet bogov (Eliade 1996a, 153–154). Vročična ekstaza v ritualih keltskih vojakov, ki so jih opravljali pred začetkom bojev, je pomenila, da so le-ti premagali smrt, še preden so odšli v boj. Herm dokazuje pomen oziroma prisotnost te telesne vročičnosti pri Keltih na podlagi nekaterih dokumentov, med katerimi med drugim navaja sago iz ulsterskega cikla, v kateri se Cú Chulainn¹⁰⁵ požene nad bojne trume iz Connachta s takim besom, da so ga morali ohladiti v treh čebrih ledene vode, preden se je spet oblekel, sicer bi mu njegovo žareče telo zažgalo oblačila. Za avtorja je to tudi dokaz, da je bil Cú Chulainn v bitki gol (Herm 1983, 217–218, 334). Herm pa je mnenja, da tudi simbol kolesa, ki je izpričan v keltskih arheoloških evidencah, lahko implicira idejo o ponovnem rojstvu (Herm 1983, 215).

V zvezi s keltskim odnosom do smrti oziroma minljivosti Michelet meni, da so Kelti verjeli, da sta snov in duh večna ter da je človekova duša podvržena preseljevanju po smrti, t. i. metempsihozi, na katero se je navezoval moralni nazor o kaznih in nagradah, saj so bile posamezne stopnje preseljevanja podrejene človekovemu bivanju. Poznali pa so tudi drugi svet, svet sreče, v katerem je duša ohranila svojo istovetnost, strasti ter navade. Verovanje v metempsihozo in verovanje v posmrtno življenje sta po avtorju predstavljala osnovo druidskega nauka (Michelet v Eluère 1997, 155). Tudi Cezar potrjuje učenje druidov, da "duše ne preminejo, ampak potujejo od bitja do bitja" (Cezar v Herm 1983, 215). "Vera v nesmrtnost pa jih navdušuje k hrabrosti in se ne bojijo smrti" (Cezar v Eliade 1996b, 95). "Diodor Sicilski (V, 28, 6) poroča, da so »človeške duše neumrljive in se čez določeno število let pojavijo v drugem telesu«" (Sicilski v Eliade 1996b, 96), pri čemer pa metempsihozo izkazuje tudi irska literatura, čeprav je

¹⁰⁵Cú Chulainn Δ ('Culannov pes'): kelt: *božji plemenski junak* (pri Ircih): → Lugov in Dechitiréjin sin ter Collanov brat. [...] Ko so ga nekoč tri čarovnice v vranji podobi zapeljale, da je prekršil tabu in jedel pasje meso, je izgubil svojo moč in sovražni vojaki so ga ubili (Bellinger1997, 92).

slednja omejena zgolj na nekatera mitska in božanska bitja (Le Roux v Eliade 1996b, 96). Eliade pravi, da je težko določiti, ali je posmrtni obstoj duše pri druidih pomenil nesmrtnost in hkrati psihosomatozo kot v Upanišadah ali pa samo neumrljivost in večno trajanje duše (Eliade 1996b, 96). V Upanišadah se namreč prvič pojavi izraz *sansara* (saṃsāra), ki pomeni transmigracijo, ko duša preživi blaženo ali nesrečno bivanje v onstranstvu in se mora ponovno utelesiti¹⁰⁶ (Eliade 1996a, 157).

Tudi Kelti so poznali človeška žrtvovanja, pri čemer Eliade poudarja, da ima človeško žrtvovanje v vseh tradicionalnih družbah poleg kozmološke tudi eshatološke¹⁰⁷ simboliko (Eliade 1996b, 95). Po mnenju Herma si tako žrtveni prizor, upodobljen na kotličku iz Gundestrupa, lahko razlagamo kot "vrsto vojakov, ki stopajo proti kotlu, da bi se v njem žrtvovali, in kot drugo vrsto tistih, ki so se na novo rodili in jezdijo stran" (Herm 1983, 215), obstajajo pa tudi drugačne interpretacije tega prizora.¹⁰⁸ Klasični pisci izpričujejo tudi druge načine človeških žrtvovanj, ki so jih opravljali ob različnih priložnostih in z različnimi nameni (Diodor Sicilski in drugi v Eliade 1996b, 95), pri čemer so po poročilih Cezarja takšna žrtvovanja opravljali druidi (Cezar v Eliade 1996b, 95). Cezar sicer edini med klasičnimi pisci omenja enotnega vodjo z najvišjo oblastjo nad vsemi druidi (de Vries v Eliade 1996b, 95), ki so se enkrat na leto zbrali na posvetovanju na posvečenem kraju v deželi Karnutum v središču Galije (Cezar v Eliade 1996b, 94–95). Eliade meni, da so se javna žrtvovanja, ki so jih izvajali druidi, tudi najverjetneje zgledovala prav po liturgiji velikega žrtvovanja na posvečenem mestu v Karnutumu (Eliade 1996b, 95). Slednje je predstavljalo obredno središče, ki so ga pojmovali kot središče sveta (Le Roux v Eliade 1996b, 95) in katerega simbolika je povezana s tehnikami posvetitve krajev oziroma religijskim pojmovanjem svetega prostora, ki je bil pri Keltih zelo pomemben, kar izpričujejo tudi arheološke evidence in irska mitologija. Hkrati pa Eliade meni, da ta ideja, skupaj z drugimi verovanji in običaji, kaže ne le starost, pač pa tudi kontinuiteto osrednjih religijskih idej v keltski kulturi od prazgodovine do srednjega veka. Posvečanje prostora oziroma "kozmiranje"

¹⁰⁶ Eliade dodaja, da izvor tega nauka sicer ni znan, hkrati pa zanika možnost, da bi na verovanje v preseljevanje duš vplivale nearijske prvine. Izraz *sansara* pa se pojavlja samo v Upanišadah (Eliade 1996a, 157).

¹⁰⁷ Eshatologija -e ž gr. [*eschatos*, poslednji + -logija] 1. mistični nauk o poslednjih rečeh človeka in človeštva (nauk o smrti, sodbi, koncu sveta itd.), 2. področje kršč. teologije, ki se s tem ukvarja (Verbinc 1991, 192).

¹⁰⁸ De Vries je mnenja, da prizor kaže iniciacijski obred (de Vries v Eliade 1996b, 91–92). Ramnoux pa, da gre za žrtvovanja, ki so jih izvajali ob koncu vladavin in katerih namen je med drugim tudi obnova obnemovega časa, zato so jih izvrševali ob določenih datumih (Ramnoux v Eliade 1996b, 92).

ozemlja pa je ena od prvin indoevropske teologije, ki je kot mitično-ritualni scenarij izpričan tako v stari Indiji kot tudi pri Keltih (Eliade 1996a, 128; Eliade 1996b, 87–88, 95).

Cezar tudi opisuje, da so druidi odločali skoraj o vseh javnih in zasebnih sporih, ob neupoštevanju njihove odločitve pa so imeli moč posameznika oziroma vse nepokorne izobčiti (Cezar v Herm 1983, 212–213) oziroma "[...] jim prepovedo opravljati žrtvovanja, kar nekako ustreza posvetni smrti [...]" (Cezar v Eliade 1996b, 94).

Ker so opravljali žrtvovanja, so bili tako druidi kot brahmani duhovniki, o čemer priča tudi enotnost religijskega besednjaka, ki se kaže zlasti v besedah za abstraktne pojme in jih je dokazal Vendryes (Vendryes v Eliade 1996b, 95), na kar je bilo v delu tudi že opozorjeno. "To dejstvo kaže na spekulativne zmožnosti »strokovnjakov za sveto« [...] že v prazgodovinski dobi" (Vendryes v Eliade 1996b, 95). Tudi po mnenju Piggotta je druidstvo indoevropska institucija analogna brahmanom v vedski Indiji (Piggott 1985, 86, 186).¹⁰⁹

3.3.3.2 Razredi svečnikov in pesnikov

Cezarjev opis druidstva oziroma natančneje njegovega izvora pa je pripeljal tudi do drugačnih ugotovitev. Tako so nekateri avtorji in na tem mestu povzemam mnenje Simona Jamesa¹¹⁰, ki v svojem delu z naslovom Svet Keltov (*The World of Celts*, 1993) izrazi mnenje, da bi se druidstvo lahko razvilo v Britaniji in se od tod razširilo na kontinent, pri tem pa se sklicuje na Cezarjeve zapise in zapise drugih klasičnih avtorjev, ki izpričujejo obstoj druidstva le v Britaniji in Galiji (James 1993, 91). Eliade takšne hipoteze označuje kot "nenavadne", saj je mnenja, da je druidstvo keltska institucija, ki je tako na Otoku kot na kontinentu podedovana iz skupne preteklosti (Eliade 1996b, 279) ter je del tega, kar Piggott imenuje "fragmenti dediščine iz 2. tisočletja pr. n. št." (Piggott 1985, 88; Piggott v Eliade 1996b, 88).

¹⁰⁹ Prvi, ki je opazil analogijo med druidi, perzijskimi magi in indijskimi ter egiptovskimi svečniki, je bil v 1. st. n. št. grški filozof in zgodovinar Dio Chrysostom (Piggott 1985, 102).

¹¹⁰ V knjigi z naslovom Kelti. Starodavni ljudje ali moderna izmišljotina? (*The Celts. Ancient people or modern invention?*) izdani leta 1999 Simon James pravi, da so Kelti moderna ideja, ki je nastala v 18. stoletju, ter hkrati zanika obstoj otoških Keltov. Eriksen Jamesa skupaj z avtorji, kot so Chapman, Collis idr., uvršča v tretjo kategorijo modernih znanstvenih preučevanj Keltov. Po Eriksenu ti avtorji bolj kot da ponujajo novo paradigmo, kritizirajo ter zanikajo ugotovitve zgodnejših ter je mnenja, da imajo dela avtorjev v tej kategoriji pogostokrat provokativen namen (Eriksen 2009, 17–18).

Dillon meni, da je oba svečeniška stanova pri Keltih in Arijcih mogoče enačiti že zaradi tega, ker sta podobno opravljala svoj osnovni poklic, to je poučevanje, pesnikovanje in razsojanje (Dillon v Herm 1983, 209), hkrati pa meni, da so "druidi in brahmani ohranili indoevropsko prakso in verovanja, ki so v galskem svetu preživela do 18. st., v Indiji pa do naših dni" (Dillon v Eliade 1996a, 88). Prav obstoj obeh privilegiranih razredov pa je po Dillonu tudi najbolj izrazita podobnost med kulturama (Dillon 1975, 125).

Baje se učijo veliko naukov v verzih na pamet. Zato so nekateri dvajset let v šoli. Strogo je namreč prepovedano kakšen nauk zapisati, sicer uporabljajo Galci v vseh drugih zadevah, namreč v trgovskem poslovanju in v javnem in v privatnem življenju, po večini grški črkopis [...]. Razen tega mnogo razpravljajo o zvezdah in njih gibanju, o velikosti vesolja in zemlje, o naravi ter o mogočnosti in oblasti nesmrtnih bogov. Vse to učijo mladino (Cezar v Eliade 1996b, 94–95).

Po mnenju Dillona prav zgoraj navedene Cezarjeve besede kažejo na podobnosti v funkciji in statusu med druidi in brahmani, v katerih se evidentno kaže skupna indoevropska dediščina (Dillon 1975, 25–26). Tudi Eliade poudari velik pomen, ki so ga tako brahmani kot druidi pripisovali spominu, ki po mnenju avtorja, skupaj z vztrajanjem na ustnem prenašanju naukov, predstavlja podaljšek indoevropskega izročila (Eliade 1996a, 128; Eliade 1996b, 88, 95). Odklanjanje pisave pa je tudi razlog, da druidi niso pustili nobene literarne obdelave svoje religije ali mitologije (Herm 1983, 214). Viri klasičnih avtorjev kažejo tudi velik pomen druidov pri poučevanju mladine, pri čemer je bilo slednje tajno in nedostopno za neposvečene. Tak koncept po Eliadeju kaže na podobnosti z ezoteriko Upaniśad in tanter (Eliade 1996b, 95).

Herm meni, da so bili druidi najpomembnejši predstavniki Keltov in kot taki močnejši od svojih vladarjev, tako kot tudi brahmani, ki so svoje radže preživeli, vsaj kot institucija (Herm 1983, 212). V Indiji kot tudi v Galiji so jim bili pokorni celo kralji (Dillon 1975, 125). Oproščeni so bili davkov in vojaških obveznosti (Cezar v Eliade 1996b, 94), pri čemer Diodor Sicilski piše, da so bili v Galiji v vojnem času avtoriteta prav druidi, imeli so celo moč posredovanja med vojskujočimi stranmi, kar izpričujejo tudi irska besedila (Dillon 1975, 125).

Prav moč, ki so jo uživali zaradi svojega privilegiranega položaja, pa je izpridila tako brahmane kot druide. Pohlepnost in aroganco brahmanov izkazujejo vedski teksti, v

katerih se brahmani razglašajo za bogove in kot take naj bi jih bili ljudje dolžni častiti in obdarovati, celo kralj se ni smel vtikati v njihovo lastnino (Winternitz v Dillon 1975, 126). Tudi irski *filiji*, ki so nasledili privilegiran status druidov, so za svoje pesmi zahtevali bogate nagrade v živini in zemlji (Ghosh v Dillon 1975, 126).¹¹¹

Po opisu Straba so v Galiji obstajali trije razredi mož, ki so uživali še posebno čast: bard, vati in druidi. Bard so bili pevci in poeti, vati so nadzorovali žrtvovanja in preučevali naravo, druidi pa so bili poleg preučevanja narave tudi moralni filozofi (Strabo v Dillon 1975, 23), kar implicira, da so se bard v Galiji v svoji funkciji razlikovali od vato in druidov in, vsaj kar se pesništva tiče, uživali najvišji položaj. Dillon barde poveže z indijskimi dvornimi pesniki imenovanimi *sūte* (Dillon 1975, 97). Indijski *sūta* je med kraljevimi uradniki užival visok status, saj je bil rangiran takoj za kraljevim bratom. Imel pa je veliko vlogo pri ritualu kraljevske posvetitve. Poleg tega je bil tudi kraljevi glasnik, voznik kraljeve kočije ter kraljev zaupnik (Gonda in drugi v Dillon 1975, 54). Bil pa je tudi uradni zgodovinar, varuh pretekle tradicije, ki jo je beležil v svojih dolgih zgodovinskih pesmih (Dillon 1997, 68). Winternitz dodaja, da je bila zgodovina v Indiji vedno veja poezije, kjer se mit in zgodovina mešata, kjer zgodovinar ne išče razlage za dejstva oziroma za sekvence dogodkov, ampak bolj kot poet skuša zabavati in poučevati oziroma dajati napotke. Tako se je zgodovina razlikovala od pojmovanja zgodovine pri grških ali rimskih zgodovinarjih (Winternitz v Dillon 1975, 68).

Lévi irske in valižanske dvorne poete oziroma njihovo poezijo opiše kot "skoraj poglavje zgodovine Indije, le pod drugačnim imenom" (Lévi v Dillon 1975, 69), pri čemer Dillon meni, da podobnosti kažejo na paralelni razvoj starodavne skupne institucije (Dillon 1975, 69).

V delu je bila že omenjena problematika irskih filijev, ki so iz prvotnega razreda vedeževalcev in prerokov postali profesionalni razred pesnikov s privilegiranim statusom. Irska besedila izkazujejo, da so bili razdeljeni na sedem različnih stopenj: *ánsruth*, *clí*, *canae*, *dos*, *mac*, *fuirmid*, *fochluc*. Najvišji status pa je imel *ollam* (beseda dobesedno pomeni najvišji) in je užival enako dostojanstvo kot kralj oziroma škof (Dillon 1975, 66, 96). V posebnih šolah, ki so se na Irskem ohranile vse do 17. stoletja,

¹¹¹ Na skupščini *Druimm Cett* leta 557 n. št. naj bi prav zaradi njihove arogance in pohlepa zahtevali izgon filijev iz Irske, vendar naj bi jih zaščitil sveti Kolumb. Podatek sicer nima zgodovinske osnove, je pa preživel v irski tradiciji (Lüders v Dillon 1975, 12).

je učenje, ki je trajalo sedem do dvanajst let, temeljilo na ustnem poučevanju in učenju na pamet (Piggott 1985, 108).

Tudi beseda bard je preživela tako v irščini kot v valižanščini, kar izkazujejo kasnejša srednjeveška besedila, ki prav tako omenjajo privilegiran razred profesionalnih poetov razdeljenih na več stopenj. Medtem ko v Walesu *pencerdd* (glavni poet) in *bard teulu* (hišni poet) pomenita najvišja dva statusa med pesniki, z besedo bard na Irskem poimenujejo inferiornejše pesnike, z manj znanja od filijev in ki so lahko uporabljali le določeno obliko metrike (Dillon 1975, 66, 97).¹¹²

Dolžnost filija je bila slaviti svojega patrona, genealogijo njegove družine, znati na pamet mite in legende ter ohranjati in predajati tradicijo. Bili so torej pesniki, zgodovinarji, rodoslovci, pa tudi odvetniki in so veljali za posvečene, čeprav niso opravljali duhovniškega poklica. Po mnenju Dillona razlika med filiji in bardi na Irskem izhaja iz tega, da so bili bardi dediči posvetne tradicije, filiji pa svete, kar jim je tako kot brahmanom v Indiji posledično omogočilo višji družbeni položaj (Dillon 1975, 26, 66, 55, 97). Kot ugotavlja La Vallée Poussin, je namreč tako med Kelti kot med Indijci obstajala dihotomija med svetim in posvetnim učenjem (La Vallée Poussin v Dillon 1975, 97).

Osnovna naloga sūt, kot jih opisujejo Purane, je bilo ohranjanje genealogije bogov, modrecev, najveličastnejših kraljev ter ohranjanje tradicije hvalnic v čast velikih mož (Pargiter v Dillon 1975, 26), pri čemer je po Dillonu namen hvalniške poezije sūt kot tudi irskih filijev, vsaj v zgodnjem irskem obdobju, služil verovanju v moč resnice. Z recitiranjem herojskih dejanj kraljevih prednikov, poveličevanjem kraljevega poguma in njegovih bojnih zmag je pesnik namreč prispeval k blaginji kralja in njegovih podanikov (Dillon 1975, 132).

Čeprav ni znano, ali so sūte izhajali iz razreda brahmanov ali kšatrijev, Dillon meni, da se zdi, kot da sta oba razreda v vedskem času delila isto tradicijo znanja, čeprav slednje ni dokazano (Dillon 1975, 54–55). Po mnenju Horscha naj bi imeli kšatriji celo večjo vlogo v kulturni zgodovini Indije kot brahmani. Avtor jim pripisuje tudi velik pomen v razvoju doktrine Upanišade, hkrati pa je mnenja, da so *purohite*, kraljevi kaplani, ki so

¹¹² V irski tradiciji je bardstvo dedno. Bardske družine se na Irskem vzpostavijo v 13. stoletju n. št. Nekateri izmed bardskih družin (O'Higgins, Ward, O'Hussey itd.) so si kasneje pridobile velik ugled (Dillon 1975, 65).

bili prav tako tudi dvorni poeti, izhajali iz razreda kšatrijev. Svoj višji položaj pa naj bi si brahmani pridobili predvsem zaradi tega, ker so bili varuhi svetih tekstov. Določali so, kaj je sveto, s čimer so si prislužili tudi nadzor nad vso tradicijo, torej nad *śruti* in *smṛti*.¹¹³ Hkrati padec statusa kšatrijev avtor pripisuje tudi upadu budizma v Indiji (Horsch v Dillon 1975, 55).¹¹⁴

Kako pomembna je bila moč besede oziroma vloga pesnikov v obeh kulturah, se po mnenju Gonde kaže tudi v tem, da so lahko z uporabe satire namesto hvale v svojih pesnitvah kralja celo uničili (Gonda v Dillon 1975, 58). Tako pri hvalospelih kot satiri so uporabljali starodavne pesniške forme, ki jih bom med drugimi literarnimi oblikami analizirala v nadaljevanju.

3.3.4 Heroična tradicija v poeziji in verzni prozi

Hvalnice v čast bojevnikov in njihovih prednikov veljajo za najzgodnejšo literarno obliko v indoevropskem obdobju in predstavljajo vir, iz katerega se je kasneje razvila heroična poezija (Dillon 1975, 52–53, 57, 69).

Najzgodnejša literatura v Indiji izkazuje hvalnice v čast velikih mož, kraljev in njihovih prednikov, ki so lirične forme, heroične po vsebini (Bergk v Dillon 1975, 52) in so pisane v zlogovnem verzu (Dillon 1975, 58). Različne znanstvene raziskave pa so pokazale, da imajo slovanska, grška in irska lirična metrika enak izvor kot metrika uporabljena v Rigvedi (Meillet in drugi v Dillon 1975, 53) in izhajajo iz skupne indoevropske tradicije heroične pesniške dikcije (Kuhn v Dillon 1975, 52–53). V Rigvedi se pojavljata dva pojma, ki označujeta dve obliki hvalniške poezije: *dāna-stuti* (hvalnica za daritev), ki se uporablja pri daritvi brahmanom, *nārāśamsī* (hvalnica v čast bojevnikov) pa je uporabljena, kadar je poudarek na pogumu in zmagah v bitkah, pri čemer se razlika med obema formama bolj jasno izrazi v kasnejših besedilih (Dillon 1975, 53). *Nārāśamsī* se večinoma pojavlja zgolj kot štirivrstična kitica, v kateri se časti oziroma hvali pogum in radodarna dejanja pokojnega kralja. Dillon meni, da so

¹¹³ Pojem *śruti* (poslušanje) se nanaša na poimenovanje najstarejše vedske književnosti. Smrti (pomnjenje) pa na književnost hindujske tradicije (Wikipedija, 2016).

¹¹⁴ Budistična literatura daje veliko prioriteto prav kšatrijem. Buda je namreč pripadal razredu kšatrijev (Horsch v Dillon 1975, 55).

najstarejši irski verzi pisani kot *nārāśamsī*. Poleg enokitičnih pesmi¹¹⁵ pa tudi na Irskem naletimo na daljše pesmi, ki navajajo genealogijo kralja ali imena njegovih prednikov in se imenujejo *fursundud* ('razsvetljenje') (Dillon 1975, 53, 59–61). Stare irske genealoške pesnitve, zgodovinske pesmi iz srednjega irskega obdobja in tudi del kasnejše barske pesniške tradicije na Irskem pa po mnenju Dillona izkazujejo enako formo, kot jo lahko zasledimo v Puranah (Dillon 1975, 68–69), kjer se zgodovina neke kraljevske dinastije vedno začne z začetkom sveta. Bolj ko gre avtor v besedilu v preteklost, večji pomen dobiva mešanica mitologije in zgodovine oziroma se slednja zmanjšuje, bolj ko se avtor v besedilu bliža sedanjosti (Winternitz v Dillon 1975, 68–69). Po mnenju Dillona so se genealoške pesmi kraljev v obliki *fursundud* skupaj s krajšimi kitičnimi pesmimi, ki jih je Dillon opredelil kot indijske *nārāśamsī* in za katere ne obstaja irsko poimenovanje, tako kot v Indiji izvajale ob ritualu kraljeve inavguracije (Dillon 1975, 59, 64–65). Dillon v zvezi s pesnitvami ugotavlja tudi uporabo izrazito umetnega jezika, arhaičnega v besednjaku, sintaksi in polnega metafor, pri čemer se metrika meri v zlogih in ne v ritmu ali kvantiteti, intonacija pa je določena. Uporabljene so glasovne besedne figure, kot sta samoglasniški stik (asonanca) in soglasniški stik (aliteracija), zato so rime bogato okrašene (Dillon 1975, 67).

Vendreyes in Meyer ugotavljata paralelnost v podajanju same vsebine pesnitev, za katere je značilna nejasnost, saj v njih "poet razkrije toliko, kot skrije" (Vendreyes v Dillon 1975, 67) oziroma "pove na pol" (Meyer v Dillon 1975, 67).¹¹⁶ Hkrati pa Dillon opozori na še eno, sicer tudi po mnenju avtorja morda zgolj naključno ujemanje. Irska pesniška tradicija namreč izkazuje prakso pisanja kitice v parih, pri čemer prvi del kitice spesni ena oseba, drugi del pa dokonča druga. V času guptskega imperija so na srečanjih pesnikov med drugim tudi prakticirali tekmovanje imenovano *samasysā-pūrana* (dokončanje kitice), ki izkazuje enak princip kot na Irskem (Dillon 1975, 65).

Windisch pa je prvi opazil podobnosti v obliki med budističnim Jātakami in irskimi sagami ter opozoril na njihov skupni indoevropski izvor (Windisch v Dillon 1975, 70), ki ga je mogoče zaslediti tudi v Brahmanah (Dillon 1975, 76, 78). Gre za "vrivanje

¹¹⁵ Včasih se kitice v letopisih pojavljajo tudi v manjših skupinah in se po vsebini pogosto nanašajo na mitološke junake iz starodavne preteklosti (Dillon 1975, 59).

¹¹⁶ V Indiji je koncept poznan pod besedo *dhvani* (kar ni izraženo z besedami). Ānanda-varḍhana (okrog 850 n. št.) v svojem delu *Dhvanyāloka* piše, da dobra pesem vsebuje to, kar je povedano z besedami in mora biti ustrezno okrašeno v dikciji, ter to, kar ni povedano z besedami in mora biti prepuščeno slušatelju, pri čemer prav slednje predstavlja pravo dušo poezije (Ānanda-varḍhana v Dillon 1975, 68).

verznh odlomkov v epsko pripovedno formo, zlasti v dialoge" (Dillon v Eliade 1996b, 88), pri čemer je namen dialogov predvsem poudariti in stopnjevati čustva.¹¹⁷ Prožno verzna literarna forma zgodb je značilnost najstarejšega indoevropskega pripovedništva (Dillon 1975, 70, 94).

Kljub nekaterim kontroverznostim v zvezi s t. i. *ākhyāna* teorijo,¹¹⁸ ki sta jo neodvisno drug od drugega razvila Windisch in Oldenberg in po kateri naj bi bile nekatere himne v Rigvedi, ki so pisane v formi dialogov, prvotno del prožno verznh zgodb (Oldenberg in Windisch v Dillon 1975, 70–71), Dillon meni, da ni "absolutnega dokaza" o veljavnosti *ākhyāna* teorije tudi za primere v Rigvedi (Dillon 1975, 75). Obenem dodaja, da imata avtorja prav v svojih trditvah, da je prepoznana oblika prožno verznh zgodb tako v Indiji kot na Irskem del indoevropske dediščine, ki se je v obeh kulturah obdržala tudi v zgodovinskem času (Dillon 1975, 70, 79, 94). Dillon je zato tudi mnenja, da so bili že v obdobju ustne tradicije heroične literature verzni odlomki kanonični, naučeni na pamet in določeni, medtem ko je bila sama pripovedna forma prepuščena kreativnemu spominu pripovedovalca. Poleg oblike pa se v irskih in indijskih tekstih pojavljajo podobne ideje, podobe in motivi, ki kažejo na skupno indoevropsko pripovedno tradicijo in po mnenju avtorja ne morejo biti zgolj naključni (Dillon 1975, 78–79, 80, 94). Skozi pričujoče delo so bile nekatere analogije, ki jih izkazujejo indijska in irska besedila, že predstavljene, zato jih na tem mestu ne bom ponovno navajala.

Poleg že obravnavanih Dillon dodaja tudi motiv nadomestne žrtve pri človeškem žrtvovanju, ki ga je mogoče zaslediti v indijski legendi *Śunaḥśepa* in irski sagi Dogodivščina Arta, sina Connovega (*The Adventure of Art son of Conn*). Analogija v vsebini in temi se kaže v indijski zgodbi o *Śakuntāli* in irski sagi Glasba Butchetove hiše (*The Music of the Butchet's House*), v katerih glavna junaka, irski Cormac mac Airt in indijski kralj Duṣyante, najdeta svoji bodoči ženi in kraljici Śakuntālo in Ethine v gozdu. Oba ženska lika sta bila tudi dana v rejo, Śakuntala puščavniku *Kaṇveju*, Eithne pa Buchetu. Indijska legenda *Paraśurāma* in irska zgodba o *Tuirbe Trágmairju* izpričujeta motiv meta sekire, kjer v indijski zgodbi bog oceana Paraśurāmi dovoli, da si je z metom sekire pridobil del ozemlja morja, ki se je izsušilo do mesta, kamor je padla

¹¹⁷ V irskih sagah so verzni odlomki navedeni kot direktni govor (Dillon 1975, 78).

¹¹⁸ Oldenberg in Windisch sta mnenja, da so bile nekatere himne v Rigvedi, ki so pisane v formi dialogov, prvotno del prožno verznh zgodb (Oldenberg in Windisch v Dillon 1975, 70–71).

sekira. Irski Tuirbe Trágmair pa je vrgel svojo sekiro proti plimi, ki se je po metu ustavila (Dillon 1975, 83–84).

Naslednja podobnost se kaže v t. i. analogiji motiva slepega človeka in šepajočega človeka. Motiv je povezan s hindujsko filozofijo imenovano *Sāṅkhya*, po kateri združitev materije (*prakṛti*), ki velja za neinteligentno energijo in naj bi bila kot taka slepa, ter zavesti (*puruṣa*), ki velja za nedelavno energijo in naj bi bila kot taka pohabljen, privede do stvarjenja, tako kot šepavec, ki vidi, lahko pride do svoje destinacije na hrbtu slepega, ki hodi. Motiv šepavega človeka, ki nosi na hrbtu slepega, je izpričan kot ena izmed epizod v irski mitološki zgodbi Neraejeva dogodivščina (*The Adventure of Nerae*)¹¹⁹ (Dillon 1975, 85).

Zgodba v Mahabharati o kralju Nalu in princesi *Damayantī*, ki se ljubita, še preden se srečata (*adṛṣṭa-kāma*), je irski *grád écmaise* ('ljubezen v odsotnosti'), motiv, ki je izpričan v številnih irskih sagah.¹²⁰ V indijski zgodbi bogovi Indra, Varuna, Agni, Yama skušajo ukaniti *Damayantī* in se vsi upodobijo kot Nal. Soočena s petimi Nali *Damayantī* uporabi 'dejanje resnice', pove namreč štiri resnične izjave, kar gani bogove, da odvržejo svojo preobleko. *Damayantī* prepozna pravega Nala. Podoben motiv takšnega prepoznavanja po mnenju Dillona najdemo tudi v zgodbi Étaínovo snubljenje (*The Wooing of Étaín*),¹²¹ čeprav v zvezi s slednjim Dillon priznava, da ujemanje v zgodbi ni tako prepričljivo, vendar pa ima skupaj z drugimi primeri tudi ta svojo težo (Dillon 1975, 86–88).

Hkrati pa se paralelnosti in ujemanja v besedila kažejo tudi v obeh jezikih, ki ju bom na kratko analizirala v naslednjem podpoglavju.

3.3.5 Irščina in sanskrt

Po doktrini arealne lingvistike se za jezike na geografsko nasprotnih, ekstremnih področjih iste jezikovne družine domneva, da ohranjajo arhaične oblike (Gilliéron v

¹¹⁹ Nerae nekega jutra pri izviru sreča šepavca, ki na hrbtu nosi slepega moža. Neraejeva žena mu kasneje razloži, da je slepi mož varuh kraljevega diadema v izviru in da potrebuje šepajočega moža, ki vidi, da lahko opravi svojo dolžnost (Dillon 1975, 85).

¹²⁰ Na primer v sagah Fraíchova kraja živine (*Táin Bó Fraích*), Conn stotih bitk (*Conn of the Hundred Battles*), Zgodba o Canu, sinu Garthana (*The Tale of Cano son of Garthan*) (Dillon 1975, 87).

¹²¹ Kralj Echaid Airem v partiji šaha izgubi z vilinskim kraljem Midirom, ki za nagrado dobi kraljevo ženo Étaín. Slednjo mu pošlje nazaj v petdesetih upodobitvah, med katerimi mora Echaid izbrati pravo Étaín. Echaid v izbiri ni uspešen (Dillon 1975, 88).

Dillon 1975, 33), medtem ko centralna področja predstavljajo vir inovacij, obrobna, predvsem izolirana področja pa ohranjajo arhaizem. Sanskrt in keltski jeziki kot najbolj zahodni jeziki zahodne veje predstavljajo skrajna pola indoevropske jezikovne družine in kot jeziki obrobne geografske pozicioniranosti po omenjeni doktrini ohranjajo arhaičnost v strukturi in besednjaku, pri čemer pa irščina zaradi svoje geografske izoliranosti še posebej predstavlja zatočišče arhaizma (Dillon 1975, 17–18).

Že Zimmer je bil mnenja, da sistem *sandhi* v sanskrtu in sistem mutacij začetnih soglasnikov v keltskih jezikih kažeta na skupen arhaizem, pri čemer pa celo moderni keltski jeziki presegajo najstarejše oblike v sanskrtu in tako izpričujejo, da osnovna enota v indoevropskem jeziku ni bila ena sama beseda, temveč kratek stavek in skupina tesno povezanih besed v njem (Zimmer v Dillon 1975, 33). To je po mnenju Dillona posledica obrobnega preživetja skupnega arhaizma in ga poleg irščine izkazuje tudi sanskrt. Hkrati pa jezika nadaljnja ujemanja kažeta predvsem v besednjaku in morfologiji (Dillon 1975, 34–35).

Že večkrat je bilo v delu omenjeno, da je Vendryes prvi uspel dokazati, da se besednjak prava, uprave in religije v indoiranskih jezikih ter italških in keltskih jezikih ter zgolj v njih pogosto ujema (Vendryes v Dumézil 1987, 15; Vendryes v Dillon 1975, 35). Z vidika ujemanja v morfologiji je pri samostalniku najbolj zanimiva moška končnica -i v ednini roditelja in se pojavlja v najzgodnejših irskih ogamskih zapisih¹²² pri samostalnikih, ki imajo v korenu o.¹²³ Hkrati pa v stari irščini samostalniški koreni z -o-jem, potem ko so izginili prvotni končni samoglasniki, prav tako kažejo učinek končnega -i¹²⁴ (Dillon 1975, 37). Splošno je sprejeta Wackernagelnova trditev, da je ta končnica identična končnici -ī v korenih z o-jem pred sanskrtskima glagoloma *bhū* in *kṛ*¹²⁵ (Wackernagel v Dillon 1975, 37). Podobnost pa se kaže tudi v obrazilu števnikov tri in štiri v ženskem spolu, na kar je opozoril že Pictet (Pictet v Dillon 1975, 10, 37–38).¹²⁶

¹²² Prvi zapisi arhaične irščine so zapisani v ogamski pisavi in so nastali v obdobju med 4. in 6. st. n. št. Najdenih je okrog 300 krajših zapisov, na katerih so večinoma zapisana osebna imena (Kapović 2008, 66).

¹²³ Primer '*of Douetos son of Cattinos*', zapis DOVETI MAQQI CATTINI (Dottin v Dillon 1975, 37).

¹²⁴ Primer beseda človek: indoevropsko **uiros*, roditelj, *uirī*; staroirsko *fer*, roditelju *fir* (Dillon 1975, 37).

¹²⁵ Primer *stambhī-bhavati* ('*becomes a post*') (Dillon, 1975, 37).

¹²⁶ Primer števnik tri in štiri v moški obliki: tri sanskrt *trayah*, staroirsko *tri*, valižansko *tri*; štiri sanskrt *cantvārah*, staroirsko *cethir*, valižansko *pedwar*. Primer števnik tri in štiri v ženski obliki: tri sanskrt

Po mnenju Dillona pa indoevropsko dediščino v morfologiji obeh jezikov najbolj izkazuje glagol. Tako v irščini kot v sanskrtu se glagole običajno tvori z več predlogi, včasih celo s tremi ali štirimi, od teh je prvi običajno nenaglašen, razen če je pred njim členek, v tem primeru se naglas premakne na prvo glagolsko predpono (predglagolek). Zaimenski predmet je vrinjen kot enklitika (breznaglasnica oziroma naslonka) za prvo glagolsko predpono in je zato modificiran oziroma ne ohrani prvotne oblike. V taki poziciji pa je izkazan tudi osebni zaimek v Rigvedi (Dillon 1975, 38). Po Windischu takšna konstrukcija v obeh jezikih, ki kaže odvisnost od enklitičnih oblik osebnih zaimkov in modifikacijo glagola s predlogi, izvira iz indoevropskega obdobja (Windisch v Dillon 1975, 38). Tudi Dillon dodaja, da tako sestavljeni glagoli kot položaj enklitičnega osebnega zaimka v stari irščini in sanskrtu izkazujejo veliko mero podobnosti (Dillon 1975, 41). Glagol v irščini ima dve obliki, absolutno in konjunktivno. Absolutna oblika je polna oblika glagola in se nikoli ne pojavi v sestavljenem glagolu, kot tudi ne, če je pred njo predlog ali vezni členek. Konjunktivna oblika glagola je ponavadi krajša in se uporablja v sestavljenih glagolih oziroma ko je pred njo vezni členek. Po Brugmannu je staroirska konjunktivna oblika glagola stara nezaznamovana oblika glagola brez časa in naklona, vendar pa po njegovem mnenju ta oblika glagola ponekod v Vedah kaže moč velelnika, zato jo je poimenoval 'svarilnik' oziroma 'prepovednik' (*injunctive*) (Brugmann v Dillon 1975, 42). Čeprav sta Gonda in Thurneysen to ovrgla (Dillon 1975, 42), je Brugmannovo poimenovanje ostalo v uporabi.

Hoffmann in Ghatage menita, da 'svarilnik' v Rigvedi ni nikoli na začetku in se s tem ujema z irsko konjunktivno obliko glagola (Hoffmann in Ghatage v Dillon 1975, 43). Dillon poudarja, da že sama ohranitev stare nezaznamovane proto indoevropske glagolske oblike v sedanjiku in povednem naklonu, ki se je ohranila v irščini, ter ostanki svarilnika, ki ga izpričujejo Vede, kažejo ne le povezave med njima, ampak tudi izkazujejo, da je irščina celo bolj konzervativna od vedskega jezika. Poleg tega jezika izkazujeta natančno ujemanje tudi v nekaterih glagolskih obrazilih (Dillon 1975, 44–45).

Poleg podobnosti v morfologiji glagol izkazuje ujemanja tudi v skladnji. V irščini glagol sicer v vseh jezikovnih obdobjih običajno stoji na začetku povedi, kar je

tisrah, staroirsko *teoir*, valižansko *tair*; štiri sanskrt *catasrah*, staroirsko *cetheoir*, valižansko *pedair* (Dillon 1975, 38).

posledica poenobesedenja sestavljenih glagolov, kajti glagolska predpona je bila tako kot v sanskrtu prvotno ločljiva in je običajno stala na začetku (Vendreyes v Dillon 1975, 46). Po mnenju Dillona zato začetno mesto v povedi tako sestavljenih kot tudi nesestavljenih glagolov v irščini pojasnimo kot sekundarni razvoj (Dillon 1975, 50). V najzgodnejših irskih pravnih traktatih in arhaičnih verzih pa se včasih glagol pojavi tudi drugje v stavku in prav v njih so opazni primeri tmeze (Dillon 1975, 46),¹²⁷ hkrati pa je Bergin poudaril, da v primerih, ko glagol ni bil na začetnem mestu, le-ta prevzema odvisno obliko¹²⁸ (Bergin v Dillon 1975, 46–47). Kurylowicz je na osnovi preučevanj sintakse sestavljenih glagolov glede na položaj glagolske predpone v Rigvedi prišel do sklepa, da je glagolska predpona bodisi ločena in stoji na začetku stavka, ne da bi ji glagol neposredno sledil, drugje v stavku pa glagolska predpona stoji neposredno pred glagolom (Kurylowicz v Dillon 1975, 47). Ta dva tipa ustrežata obema konstrukcijama v arhaični irščini, in sicer se glagolska predpona pojavlja v začetni poziciji (tmeza) oziroma kot naglašena na prvem zlogu na koncu stavka in je odvisna od stopnje poudarka drugih besednih vrst (Dillon 1975, 48–49).

Nesestavljen glagol v sanskrtu najpogosteje stoji na koncu povedi, v primerih, ko glagolu sledijo druge besede, le-te samo poudarjajo stavek, ki pa je sicer slovnično zaključen tudi brez njih (Gonda v Dillon 1975, 47). Watkins je pokazal, da nesestavljeni glagoli v irščini običajno tudi stojijo na koncu stavka (Watkins v Dillon 1975, 48).

Omenjeni primeri so v stari irščini sicer redki in so veljali za izjeme oziroma so jih obravnavali kot nepravilne. Po Dillonu je že dejstvo, da so se ohranili v tekstih, ki nedvomno izhajajo iz ustnega izročila, ter njihovo ujemanje v skladnji z vedskimi oblikami, zadosten dokaz obrobnega preživetja arhaičnih oblik v obeh jezikih in izhaja iz skupne indoevropske dediščine. Poleg tega avtor opozori še na eno analogijo, tako sanskrt kot kanonični jezik indijskih brahmanov kakor tudi stara irščina ne izkazuje dialektnih razlik v jeziku (Dillon 1975, 48, 50–51).

¹²⁷ Tméza -e m [gr. *tmesis* rez, rezanje] razstavljanje sestavljanje besede in vrivanje drugih besed med njene sestavine, npr v grščini in nemščini (Verbinc 1991, 716).

¹²⁸ Bergin je prvi opazil tvorbo, v kateri je glagol sledil osebk ali predmetu stavka in je imel obrazilo v odvisni obliki, konjunktiv enostavnega glagola ali pa naglašeni prvi del sestavljenega glagola (Bergin v Dillon 1975, 46–47).

3.4 SINTEZA

Po ocenah zgodovinskih lingvistov je do cepitve znotraj praindoiranske lingvistične skupnosti prišlo najkasneje okrog 2000 let pr. n. št., pri čemer je slednja v kontekstu stepske teorije identificirana v kulturi Sintašta Petrovka, ki predstavlja zgodnejšo fazo kulturnega kompleksa Andronovo. Kulturni kompleks, ki izkazuje tipične kurganske značilnosti, je vključeval serijo kultur in se je preko migracij širil iz severovzhodnega območja Kaspijskega morja, preko centralne Azije, do Afganistana in naprej v Indijo. V arheologiji sicer ne obstaja splošen konsenz v zvezi s konkretno identifikacijo indoarijske skupnosti v migracijah proti Indijskemu podkontinentu. Tako jo nekateri vežejo na kulturo Tazabagyab, Bishkent Vakhsh, Swāt kulturo ipd., vendar pa le redki dvomijo v povezavo kompleksa Andronovo z indoiransko skupnostjo ter njegovo genetsko sorodnostjo s stepskimi kulturami pontsko-kaspijske regije. Hkrati pa velja konsenz, da so v svojih migracijah pripadniki andronovskega kompleksa prihajali v kontakte z različnimi avtohtonimi kulturami. O prodiranju Indoarijcev v severozahodni del Indijske podceline prevladuje mnenje, da se je to začelo nekje v začetku 2. tisočletja pr. n. št., ko se glavnina Indoarijcev, ki so že ločeni od Indoirancev, usmeri proti Indiji, medtem ko se manjši del Indoarijcev usmeri proti Bližnjemu vzhodu. Prve pisne vire o indoarijskem jeziku tako najdemo v huritski kraljevini Mitani, kjer so se Indoarijci vzpostavili kot vladajoča elita. Nekje v tem obdobju Indoarijci prispejo v Indijo, kar med drugimi arheološkimi evidencami izpričujejo tudi ostanki konj. Ob prihodu v Indijo se Indoarijci srečajo z urbano indsko civilizacijo. O izvoru kot tudi propadu slednje obstaja več teorij, najverjetneje so na njen propad poleg vdorov Arijcev vplivali tudi drugi dejavniki. Iz lingvistične perspektive pa se srečajo tudi z dravidsko in mundsko jezikovno skupino. Jeziki obeh neindoevropskih jezikovnih družin se govorijo še danes, in sicer dravidski predvsem na jugu, medtem ko se mundski jeziki govorijo v centralnem delu podkontinenta, kar implicira potek širitve indoarijskih jezikov po podcelini, ki je bil v smeri proti jugu oziroma vzhodu manj prodoren, čeprav danes katerega od indoarijskih jezikov govori tri četrtine celotnega indijskega prebivalstva.

Migracije Indoarijcev izkazujejo tudi drugi lingvistični dokazi: izposojenke v finsko-ugrijskih jezikih, poimenovanja hidronimov v centralni Aziji, hetitsko-mitanska pogodba in drugi dokumenti ter vedska besedila. Med njimi je najstarejša Rigveda. Vedska besedila izkazujejo poimenovanja za imena večino rek kot tudi za ostalo topografijo, hkrati pa kažejo tudi na izposojanje staroselskega besednjaka. Arijsko

osvajanje Indije je potekalo v daljšem časovnem obdobju, pri čemer pa sta se asimilacija in integracija z avtohtonim prebivalstvom začeli že zelo zgodaj. Vedska besedila, najstarejši indijski teksti, pisani v sanskrtu, ki je vedskemu zelo podoben, so se skoraj nespremenjena prenašala preko ustnega izročila vse do 11. stoletja n. št. in izpričujejo že omenjene jezikovne modifikacije ter proces arizacije indijske podceline. Teksti med drugim odsevajo religijski sistem svečeniške elite, ki je služila vojaški aristokraciji. Družba, pod vladavino kralja (sanskrit. *rāj*), je bila v vedski Indiji namreč razdeljena na razrede brahmanov, svečnikov, kšatrijev, vojščakov ter razred vaišijev, ki so se ukvarjali s produkcijo materialnih dobrin. Kasnejša vzpostavitev nižje kaste šudra pa pomeni spremembo indoevropskega izročila.

Tudi Kelte, kot najbolj zahodne predstavnike indoevropske jezikovne družine, je prvenstveno potrebno obravnavati iz lingvistične perspektive. Novejše teorije keltske jezike delijo v tri skupine: keltibersko, kontinentalno keltsko in otoško keltsko. Na osnovi lingvističnih evidenc je razvidno, da so v železni dobi keltsko govoreči dominirali skoraj po vsej Evropi, kolonizirali pa so tudi osrednjo Anatolijo, kar izpričujejo dela klasičnih grških in rimskih avtorjev od 6. st. pr. n. št. naprej ter keltski napisi v različnih pisavah, ki se pojavijo na ozemljih, katera so naselili Kelti. Prvi irski zgodovinski viri, pisani v ogamski pisavi, pa izpričujejo gelsko irščino šele v 5. stoletju n. št. Danes se keltski jeziki govorijo le še na atlantski periferiji Evrope. Ob kontinuiteti arheoloških evidenc pa kasnejša, zlasti irska besedila, spisana po pokristjanjevanju, ljudsko izročilo in folklor ter epska literatura, ki so ohranila tradicijo podedovano od indoevropskih prednikov, kažejo na starost keltske kulture.

Skupne prednike kasnejših Keltov arheologija v okviru stepske teorije identificira v pripadnikih kulture vrvičaste keramike, ki se je razvila na širokem geografskem območju severne in centralne Evrope in izkazuje številne kurganske značilnosti ter podobnosti s stepskimi kulturami. O že ločeni keltsko govoreči skupnosti v centralni Evropi lahko govorimo od začetka 2. tisočletja pr. n. št. Prihod zgodnjih Keltov na Irsko se povezuje s t. i. kulturo zvončastih čaš. Kultura zvončastih čaš, ki izvira iz kulture vrvičaste keramike, je povezana tudi s širitvijo udomačenega konja ter uvedbo metalurgije na Irskem, pojavijo se tudi nove pogrebne prakse. Migracije iz kontinenta preko Britanije so potekale v daljšem časovnem obdobju in so vključevale asimilacijo avtohtonih naseljencev. Tudi iz lingvistične perspektive je prav kultura zvončastih čaš vpeljala zgodnjo obliko Q-keltskega jezika na Irsko. Dokazano je tudi, da sta bili tako

kontinentalna kot britanska latenska kultura v 2. in 1. stoletju pr. n. št. P-keltsko govoreči in kot taki nista mogli vpeljati Q-keltski jezik na Irsko, s čimer lahko zavrremo hipoteze o invazijah na otok s strani halštatske oziroma latenske kulture v času železne dobe. Poleg tega pa Q-keltski jeziki v primerjavi s P-keltskimi jeziki lingvistično veljajo za bolj arhaične in konservativne. Še več, irščina se je izkazala celo bolj konservativna od sanskrta, kar dokazuje ohranitev stare nezaznamovane praindoevropske glagolske oblike v sedanjiku in povednem naklonu, ki se je ohranila v irščini v konjunktivni oblika glagola, medtem ko v Vedah zasledimo le še ostanke svarilnika (*injunctive*). Indoevropska dediščina pa se v obeh jezikih v morfologiji najbolj kaže pri glagolu, in sicer v njegovi odvisnosti od enklitičnih oblik osebnih zaimkov in modifikaciji glagola s predlogi. Nadaljnja ujemanja se kažejo v moški končnici -i v ednini rodilnika, kateri imajo v korenu o, in je identična končnici -ī v korenih z o-jem pred sanskrtskima glagoloma *bhū* in *kr*. Ujemanja se kažejo tudi v obrazilu števnikov tri in štiri v ženskem spolu. Sistem *sandhi* v sanskrtu in sistem mutacij začetnih soglasnikov v keltskih jezikih pa izpričujeta, da v indoevropskem jeziku osnovna enota ni bila ena sama beseda, temveč kratek stavek in skupina tesno povezanih besed v njem. V skladnji se ujemanja kažejo v končni stavčni poziciji nesestavljenega glagola, pri sestavljenih glagolih pa v položaju glagolske prepone v stavku. Sanskrt kot kanonični jezik in tudi irščina ne izkazujeta dialektnih razlik v jeziku, hkrati pa se ujemanja kažejo tudi v besednjaku prava, uprave in religije.

Tako v vedski Indiji kot pri Keltih je izkazana plemenska ureditev, na čelu katere je v obeh družbah kralj, pri čemer je potrebno poudariti tudi etimološko identičnost besede za kralja, **rig-* (fonetični ustreznik sanskr. *rāj*), ki je izkazana zgolj še v latinski besedi *rēx**. Dokumenti iz 5. stoletja n. št. kažejo, da je bila Irska razdeljena na male ruralne kraljevine (*tuath*). Vsaki *tuath* vlada samostojni *rí* (kralj), nad celoto *tuatha* pa kraljuje superiornejši *ruire* (nadkralj). Beseda *ruire* predstavlja ekvivalent sanskrtski besedi *samrāt* (superiorni kralj). Srednjeveška delitev Irske na pet provinc (*cóiceda*) pa ima enak izvor kot regionalna delitev v Indiji, ki se veže na strani neba ter center oziroma zenit, kar implicira tudi na pomembnost centralnega svetega prostora tako pri Keltih kot pri indijskih Arijih. Irska beseda *mide*, 'centralen' je identična sanskrtski besedi *madhya* 'sredina'.

V obeh kulturah kralj ni smel imeti ne telesne in ne moralne hibe, kajti slednje naj bi prineslo nesrečo nad kraljestvo. V obeh kulturah je veljal za svetega in je bil kot tak

izpostavljen različnim tabujem, hkrati pa je protežiral dejanja, ki so prinesla blagostanje v kraljevino. Tako irski kot indijski kralj sta bila tudi zavezana k magično-religiozni vrednosti resnice kot najvišjemu principu stvarjenja. Osnovni funkciji kralja pri arijskih Indijcih sta bili predvsem skrb za vojskovanje ter izpolnjevanje ritualov, vendar pa kralj ni bil absolutni monarh. Tudi na Irskem kralj ni bil absolutni monarh. V vojni je bil glavni poveljnik in če je bil v boju ubit, je bila bitka končana. Kelti v bojih so bili bolj kot konjeniki bojavniki na vozovih. Tudi vedski teksti izpričujejo uporabo bojnih vozov v vojni s strani kralja in plemičev.

Najzgodnejša literatura v Indiji izkazuje hvalnice v čast velikih mož, kraljev in njihovih prednikov, ki so lirične forme in heroične po vsebini. Hvalnice v čast bojevnikov in njihovih prednikov veljajo za najzgodnejšo indoevropsko literarno obliko in predstavljajo vir, iz katerega se je kasneje razvila heroična poezija. Hkrati pa je irska lirična metrika enaka metriki uporabljeni v Rigvedi in izhaja iz skupne indoevropske tradicije heroične pesniške dikcije. V Rigvedi se pojavlja tudi pojem *nārāśamsī* (hvalnica v čast bojevnikov), ki je uporabljena, kadar je poudarek na pogumu in zmagah v bitkah. Najstarejši irski verzi so pisani kot *nārāśamsī*. Irski *fursundud* ('razsvetljenje'), daljše pesmi, ki navajajo genealogijo kralja ali imena njegovih prednikov, izkazujejo enako formo, kot jo lahko zasledimo v Puranah, kjer se zgodovina kraljevske dinastije vedno začne z začetkom sveta. Tudi najstarejši irski pravni traktati so pisani v verzih, kar implicira, da so se, predno so jih zapisali, prenašali ustno, hkrati pa stare irske in hindujske pravne listine kažejo podobnosti v obliki in tehniki ter pogosto tudi v dikciji in izpričujejo sistem dedovanja in obligacij v okviru štirigeneracijskih tipov družin (*derbfine*, *sapinda*), ki se je nanašal na moške potomce. Ta družinska struktura je izkazana tudi pri nekaterih drugih Indoevropcih. Indijske pravne listine omenjajo tudi ženske dediče (*putrike*). Na Irskem pa so ženske dedinje, ki so bile upravičene do dedovanja v primeru, da v družini ni bilo moških potomcev, in so imele pravico izbrati si moža po lastni izbiri, imenovali *ban-chombare*. V obeh kulturah so poznali več oblik poroke, pri čemer se indijska *rākṣasa* (poroka, osnovana na prisilni ugrabitvi), *gāndharva* (poroka iz ljubezni) in *paīśāca* (samovoljna skrivna poroka) ujemajo s tremi oblikami porok opisanimi v irskih pravnih listinah. V podkrepitev pravne zahteve v zvezi s pobiranjem dolgov je v obeh kulturah izpričan upnikov post, ki se je v indoevropski tradiciji prakticiral do smrti. Odgovornost za smrt upnika pa je nosil dolžnik. Postopek je opisan v Manujevem zakoniku, irski pravni teksti pa kažejo sledi,

da se je slednji prvotno izvajal tudi na Irskem, kjer pa so prepoznane še tri oblike poroštva: *naidm*, *aitire* in *ráth*, ki so prav tako indoevropskega izvora.

Dinastično nasledstvo je bilo na Irskem utemeljeno na sistemu *derbfine*. Naslednik (*tánaise*) je bil določen s soglasjem novega kralja ter vseh do nasledstva upravičenih članov *derbfine*. V zvezi z izvolitvijo kraljev v Indiji, za katere se ne ve natančno, kako so bili izbrani, lahko prav sistem *derbfine* oziroma *sapinde* osvetli razlago metode kraljevega nasledstva v Indiji, hkrati pa lahko rituali ob inavguraciji indijskih kraljev osvetlijo prakso ustoličevanja irskih kraljev. Slednjega lahko povežemo z vedskim obredom *ašvamedho*. Čeprav sta si rituala nasprotna, v Indiji si z združitvijo zagotovi plodnost kraljica, na Irskem pa kralj in njegovi podaniki, ne gre dvomiti, da sta oba izšla iz skupnega vira. Žrtvovanje konja, ki je tudi indoevropskega izvora, pa je hkrati pomenilo tudi obnovitev kozmosa in družbenih razredov. Ob koncu kraljevske posvetitve (*rāja-sūja*) vedski kralj tudi uporabi bojni voz pri simuliranju dejanja kraje goveda. Indijski teksti izpričujejo pogosto krajo goveda. Ta tematika se pojavlja tudi v številnih irskih sagah, mnoge od njih se že v naslovu začnejo z besedami *táin bó*, 'krasti govedo'. Krave so bile v obeh kulturah tudi plačilno sredstvo, hkrati pa so imele tudi simboličen, religiozen in mitološki pomen. Miti o najdbi in osvoboditvi krav izhajajo iz indoevropske tradicije in so povezani z rekami, ki so veljale za svete oziroma božanske. Na poimenovanje rek, ki vsebujejo besedo krava, pa naletimo tako v irščini kot sanskrtu.

Kelti so izvajali človeška žrtvovanja, slednja omenjajo tudi rigvedske himne, čeprav se v zvezi z vedskim ritualom žrtvovanja človeka, imenovanim *purušamedha*, ne da z gotovostjo trditi, da so ga dejansko tudi opravljali. Verjetneje je, da so med izvajanjem rituala v zadnjem trenutku namesto človeka žrtvovali žival. Motiv nadomestne žrtve pri človeškem žrtvovanju je skupaj z drugimi analognimi motivi (na primer motiv slepega človeka in šepajočega človeka, motiv zaljubljenecv, ki se ljubita, še preden se srečata, motiv starke, ki se ob poljebu spremeni v mladenko ipd.) v obeh kulturah izpričan v prozno verzni literarni formi zgodb, v kateri se verzni odlomki vrivajo predvsem v dialoge. Namen vrivanja verzov v dialoge je predvsem poudariti in stopnjevati čustva. Prozno verzna oblika pa je značilnost najstarejšega indoevropskega pripovedništva in se je v obeh kulturah obdržala tudi v zgodovinskem času.

Družbena razslojenost pri Keltih, ki izkazuje razred druidov, vojaške aristokracije (*flaith*; *moč*, semantična ustreznica sanskr. *kṣatrás*) ter živinorejcev (*bó airig*), svobodnih ljudi (*airig*), ki so zgolj lastniki krav (*bó*), se natančno ujema z družbeno razslojenostjo pri vedskih Arijih. Kasnejša irska besedila sicer navajajo naslednja poimenovanja razredov: *fili*, *flaith* in *aithech*. Na Irskem so druidi po pokristjanjevanju morali svoje duhovniške funkcije prepustiti krščanskim duhovnikom, vendar pa se je del njihovega nasledstva prenesel na razred filijev, ki so bili prvotno preroki in vedeževalci, kasneje pa so postali profesionalni pesniki. Indoevropski tridelni družbeni vzorec pa odseva tudi v simbolizmu. V Indiji se družbene skupine oziroma razredi vežejo na sanskrtsko besedo *varna*, ki pomeni barvo: brahmani (bela), kšatriji (rdeča), vaišiji (rumena). Pri Keltih je bela barva značilna za druide, v irskih besedilih pa je barva vojakov rdeča. Tridelni vzorec, ki je v indoevropskem izročilu povezan z dejavnostmi treh družbenih skupin, se kaže tudi pri opisih triad nadlog in prestopkov ter zatiranj, kot tudi pri hvalnicah. Hkrati pa odseva tudi v religiji, kajti družbenim razredom v Indiji so ustrezali bogovi: Varuna in Mitra (brahmanom), Indra (kšatrijem), dvojčka Ašvina ali Nasatja (vaišijem). Trifunkcijska indoevropska shema, ki je razpoznavna v Cezarjevi interpretaciji keltskega oziroma galskega panteona, se lahko aplicira tudi na irska božanstva. Bog Lug ima vrhovno oblast z vidika magije in vojaštva, Ogma, bog bojevnika, predstavlja drugo funkcijo. Diancecht - bog zdravilec se v irskih besedilih pojavlja ob imenu boga kovača Grobniuja (tretja funkcija). V slednjo sodi tudi Brigantia, sicer hči boga Dagde, katerega identifikacija s Cezarjevim Jupitrom je pri raziskovalcih splošno sprejeta. V zvezi z božanstvi pa obstajajo tudi podobnosti med keltskim bogom Ogmiosom in Varuno, Ogmiosinimi vklenjenimi spremljevalci in Indrovimi spremljevalci Maruti, med *Donnom* in vedskim *Yamo* ter *Lug Lámfotom* in vedskim bogom Savitarjem, hkrati pa imajo bogovi tako pri Keltih kot v Indiji pogosto tudi spremljevalke – boginje (npr. *Indra-Sacī*, *Sucellos-Nantosuelta* ipd.).

Vedska religija je bila utemeljena na konceptu resnice (*ṛta*) kot bistvenem principu in vzdrževalni sili vesolja. Rigveda omenja tudi njeno protipomenko *anṛta* (laž). Hkrati tudi irska literatura izpričuje idejo o resnici kot vzdrževalni sili in najvišjem principu stvarjenja. V irskih besedilih se pojavlja t. i. koncept prinčeve resnice (*Fír Flaithemon*), ki njegovim podanikom prinese blaginjo oziroma koncept prinčeve laži (*Gau Flaithemon*), ki nad podanike prinaša nesrečo. V obeh kulturah se v literaturi pojavlja koncept t. i. "dejanja resnice", po katerem resnica ni zgolj moralni pojem oziroma

vrлина, ki je nagrajena, ampak ima resnica tudi magično moč in lahko dela čudeže. Hkrati pa je prisoten t. i. koncept "nagrade za poslušanje", ki je podeljena tistemu, ki spoštljivo posluša resnično zgodbo oziroma sveto besedilo. Tudi namen hvalniške poezije *sūt* kot tudi irskih filijev, vsaj v zgodnjem irskem obdobju, je služil verovanju v moč resnice. Verovanje v resnico pa je del indoevropskega izročila.

V zvezi z religijo se kaže vzporednost tudi v verovanju v nesmrtnost oziroma preseljevanju duš pri obravnavanih dveh kulturah, čeprav je težko določiti, ali je posmrtni obstoj duše pri Keltih pomenil zgolj neumrljivost in večno trajanje duše ali pa je pomenil tudi psihosomatozo kot v Upanišadah, kjer se pojavi izraz *sansara* (*saṃsāra*), ki pomeni transmigracijo. Vsekakor pa lahko prepoznamo osnovni motiv, katerega namen je premagati smrt in je izpričan tudi v heroičnih ritualih drugih naslednikov kurganskih ljudstev. Vezan je na pojmovanje telesne vročine kot znamenje sakralne moči in duhovne svobode. Obredna ogretost, toplota oziroma žar, ki se doseže s samoodpovedovanjem, izkazuje indoevropsko dediščino, katero potrjujejo tudi izrazi v indoevropskem besednjaku za "skrajno vročičnost" in "bes" (*furor*, *ferg*, *wut*), kot tudi indijski *tapas*, katerega koren *tap* ("ogreti", "biti vrel") je omenjen že v Rigvedi in na obredni ravni pomeni vnovično rojstvo oziroma prestop iz posvetnosti tega sveta v svetost oziroma svet bogov. Vročična ekstaza pa je izkazana tudi v ritualih keltskih vojakov in je pomenila, da so le-ti premagali smrt, še preden so odšli v boj, pri čemer so se borili goli.

Z naukom o nesmrtnosti ter drugimi indoevropskimi praksami in verovanji, ki so jih vzdrževali s formalistično strogostjo, so se v obeh kulturah ukvarjali "strokovnjaki za sveto", brahmani in druidi, ki so uživali privilegiran status in so bili močnejši celo od svojih vladarjev. V obeh kulturah je diferenciran razred svečenikov, katerega osnovne funkcije so bile poučevanje, ki je bilo ezoterično in kot tako namenjeno le posvečenim, ter pesnikovanje in razsojanje, vztrajal na ustnem izročilu prenašanja naukov, zavračal pisavo ter pripisoval velik pomen spominu. V Galiji so obstajali trije razredi svečenikov: druidi (preučevanje narave, moralni filozofi), vati (nadzor žrtvovanja, preučevanje narave) in bardi (pevci), pri čemer lahko barde povežemo z indijskim dvornim poetom *sūto*, ki je užival visok status, saj je bil rangiran takoj za kraljevim bratom oziroma irskimi filiji. Ti so bili razdeljeni na sedem različnih stopenj, pri čemer je najvišji status imel *ollam* (beseda dobesedno pomeni najvišji) in je užival enako

dostojanstvo kot kralj oziroma škof. Filiji so veljali za posvečene, čeprav niso opravljali duhovniškega poklica. Z besedo bard pa so na Irskem poimenovali inferiornejše pesnike, ki so lahko uporabljali le določeno obliko metrike. Razlika med filiji in bardi na Irskem izhaja iz tega, da so bili bardi dediči posvetne tradicije, filiji pa svete, kar jim je tako kot brahmanom v Indiji posledično omogočilo višji družbeni položaj kot kšatrijem. Dolžnost filija je bila slaviti patrona, genealogijo njegove družine, znati na pamet mite in legende ter ohranjati in predajati tradicijo. Tudi osnovna naloga sūt, kot jih opisujejo Purane, je bilo ohranjanje genealogije bogov, modrecev in kraljev ter ohranjanje tradicije hvalnic v čast velikih mož, recitiranje herojskih dejanj kraljevih prednikov, poveličevanje kraljevega poguma in njegovih bojnih zmag.

Zgoraj navedeno pa bi lahko tudi impliciralo, da so imeli Kelti in vedski Ariji tako kot njihovi skupni predniki za največjo človekovo vrlino karakter (*menos), še zlasti bojevniki, vrhunski cilj življenja aristokracije pa je pomenila slava (*klewos nér*ōm – slava gospodarjev).

4 ZAKLJUČEK

Osnovni namen pričujočega dela je bil prikaz družbenih, religioznih, kulturnih, pravnih in drugih vzporednosti med kulturo arijske Indije in kulturo Keltov kot rezultatu dejstva, da obe kulturi izvirata iz skupne indoevropske tradicije. V iskanju njunega skupnega izvora sem kljub nekaterim kritikam in kontroverznostim izhajala iz t. i. kurganske oziroma stepske teorije, ki praindoevropsko skupnost identificira v t. i. kulturah kurganov. Kulture so poimenovane po svojih značilnih pokopih v tumuluse oziroma kurgane. Razvile so se v južnih stepah Rusije, od Urala do ozemlja severno od Črnega morja v obdobju med 5000 in 3000 pr. n. št. Od tod so se v svojih migracijah razširili v Evropo, Kavkaz, Mezopotamijo, Centralno Azijo in Indijo, s čimer je bila omogočena ekspanzija indoevropskih jezikov in posledično tudi nastanek različnih indoevropskih narodov. V zvezi z iskanjem prvotne domovine oziroma prvotnih Indoevropejcev ter njihovega širjenja menim, da je potrebno opozoriti, da evropska znanstvena paradigma tudi po več kot dveh stoletjih preučevanja ne najde skupnega konsenza. Diskrepanca, nesoglasja in nasprotja v izsledkih preučevanj se kažejo ne le med različnimi znanstvenimi disciplinami, pač pa tudi znotraj njih. Kljub začetnim željam po podrobnejši obravnavi sem tako ostala ujeta v izrazito kompleksni in široko zastavljeni

tematiki in posledično tudi problematiki. Zato sem v delu popolnoma izpustila različne hipoteze indijske znanstvene paradigme, ki jo Bryant imenuje "avtohtoni arijanizem" in ki izhajajo iz zavračanja teorij o vdoru in migracijah na indijsko podcelino ter s tem tudi zavračajo eksterni izvor indoarijsko govorečih v Indiji. Sem pa v delu stepsko teorijo soočila s t. i. anatolsko teorijo, ki temelji na tradicionalnem modelu širjenja neolitskega poljedelstva in po kateri naj bi bila prvotna domovina Indoevropcev Anatolija, od tod pa naj bi se skupaj s širjenjem poljedelske kulture širil tudi indoevropski jezik oziroma jeziki. Namen diplomskega dela ni bil ovreči gornje trditve o migracijah bližnjevzhodnih azijskih poljedelcev v Evropo v zgodnjem neolitiku, ki sta jih potrdili tudi genetski raziskavi kopenhagenske in harvardske univerze in katerih izsledki so bili leta 2015 sočasno objavljeni v reviji Nature. Po anatolski hipotezi naj bi se prakeltščina razvila okrog 5000–4000 pr. n. št. iz jezikov neolitskih prebivalcev zahodne Evrope. Podobnosti med keltskimi jeziki ter njihov paralelni lingvistični razvoj pa se po mnenju Malloryja ne bi mogli obdržati v tako dolgem časovnem obdobju, se pravi od začetka neolitika pa do zgodovinskega obdobja, ko sta slednja izkazana v lingvističnih evidencah. Po tej hipotezi naj bi bila tudi indska civilizacija indoarijskega izvora. Indoarijci pa naj bi uvedli poljedelstvo na Indijskem podkontinentu.

Menim, da ugotovitve Renfrewija ne izkazujejo zadostnih arheoloških kot tudi ne lingvističnih evidenc, poleg tega pa so genetske raziskave omenjenih univerz potrdile migracije severnopontskih kurganskih ljudstev (jamne kulture) v Evropo okrog 4500 let pr. n. št., kar sovpada z ocenami zgodovinskih lingvistov, po katerih je praindoevropska jezikovna skupnost začela razpadati nekje v obdobju med 4500 in 2500 pr. n. št. Njihove migracije potrjuje tudi arheologija. Izsledki kopenhagenske raziskave so med drugim pokazali tudi širjenje jamne kulture na vzhod v centralno Azijo. Potrebno pa je tudi opozoriti, da raziskavi nista zajeli vseh migracij oziroma vpliva kurganskih ljudstev, ampak se v večini nanašata na severno in centralno Evropo ter severno evroazijsko področje. Sama tudi menim, da rezultati prinašajo pomembne ugotovitve v zvezi z ekspanzijo oziroma širjenjem indoevropskih jezikov, pri čemer pa tudi posledično implicirajo na kurganska ljudstva kot prvotne nosilce praindoevropskega jezika. Hkrati menim, da izkazana genetska sorodnost med jamno kulturo in vrvičasto kulturo, za katero vlada konsenz, da v njej lahko prepoznamo prednike kasnejših Kelto, ter sorodnost med vrvičasto kulturo in Sintašta kulturo, ki je identificirana kot kultura praindoiranske lingvistične skupnosti, lahko pomenita temelj oziroma osnovo za

nadaljnja, predvsem genetska raziskovanja, ki bi v prihodnosti razložila marsikatero problematiko, na katero niti arheologija niti lingvistika nimata natančnega odgovora.

Čeprav obstoj praindoevropskega jezika ni dokazan, menim, da skladnosti v slovnici in besednjaku, ki se kažejo med člani indoevropske jezikovne družine, lahko potrjujejo hipotezo o skupnem praindoevropskem jeziku. V zvezi z njegovo dediščino pri obravnavanih kulturah menim, da podobnosti v morfologiji, skladnji in besednjaku, ki se kažejo med sanskrtom in irščino oziroma drugimi keltskimi jeziki in se pogosto ujemajo zgolj v njih, potrjujejo doktrino arealne lingvistike, po kateri geografsko obrobni, predvsem pa izolirani jeziki neke jezikovne družine ohranjajo arhaične oblike. Skupen arhaizem pa med drugim izpričujeta tudi sistem *sandhi* v sanskrtu in sistem mutacij začetnih soglasnikov v irščini in dokazujeta, da je bila osnovna enota v indoevropskem jeziku kratek stavek in skupina tesno povezanih besed v njem, ne pa beseda, kar potrjujejo tudi dognanja indoeuropeistike.

V delu sem skušala odgovoriti na zastavljeno raziskovalno vprašanje, *zakaj je indoevropska zapuščina prav med Kelti (Irci) in Indijci, ki v geografskem in lingvističnem smislu predstavljata skrajna pola indoevropske družine izmed vseh njenih predstavnikov, najbolj prisotna*. Na to vprašanje je seveda mogoče v določeni meri odgovoriti z aplikacijo dognanj o jeziku arealne lingvistike tudi na preučevanja institucij, idej ipd. Vendar pa tudi menim, da je odsevanje indoevropske tradicije pri obravnavanih dveh kulturah zagotovo tudi posledica obstoja diferenciranega razreda svečnikov, in sicer keltskih druidov in indijskih brahmanov, ki so podedovali skupno indoevropsko dediščino in jo vzdrževali s formalistično strogostjo. Delo v zvezi s tem tudi zavrača hipoteze Jamesa in podobnih avtorjev, po katerih naj bi druidstvo nastalo v Britaniji in se od tod širilo na kontinent oziroma naj bi bili Kelti moderna znanstvena ideja, ki so jo "izumili" znanstveniki v 18. stoletju, ter hipoteze, ki zanikajo obstoj otoških Keltov. Takšne in podobne ugotovitve izpodbijajo tako lingvistične, arheološke kot tudi druge evidence. Hkrati se strinjam z Eriksenom, da imajo takšne hipoteze velikokrat zgolj provokativen namen.

Menim, da vzporednosti, ki so bile nakazane v pričujočem delu in ki se kažejo med Kelti (Irci) in arijskimi Indijci v **jeziku** (morfologija, skladnja, besednjak, *sandhi* sistem in sistem mutacij začetnih soglasnikov, odsotnost dialektov v obeh jezikih), **literaturi** (hvalnice v čast bojevnikov in njihovih prednikov, heroična poezija, prozno verzna

pripovedna forma, metrika, motivi in ideje), **pravu** (sistem štirigeneracijske družinske strukture, ženski dediči, post kot podkrepitev pravne zahteve, oblike porok, oblika, tehnika in dikcija pravnih besedil), **religiji in mitologiji** (verovanje v resnico, božanskost rek, centralnost svetega prostora, božanski pari, verovanje v nesmrtnost, različni magično-religiozni postopki), **kralju** (inavguracija, odnos med kraljem in svečeniki), **trifunkcijski shemi** (družbena razdelitev, religija, ideologija, simbolizem), ter tudi druga ujemanja dokazujejo skupni indoevropski izvor obeh institucij. Analogija med razredoma se kaže v njunem privilegiranem družbenem položaju in funkcijah. Osnovne funkcije obeh razredov so bile pesnikovanje, poučevanje in razsojanje. Zavračanje pisave, ezoterično poučevanje ter vztrajanje na ustnem izročilu prenašanja naukov pa kažejo analogijo tudi pri ohranjanju skupne tradicije, ki sta jo oba razreda podedovala iz indoevropske dediščine.

V zvezi z indoevropsko dediščino v kulturi arijske Indije in kulturi Keltov na koncu še enkrat poudarjam problematiko, ki se kaže v pomanjkanju znanstvene literature, ki bi specifično raziskovala relacije med njimi. V skoraj dveh desetletjih, odkar sem pričela s pisanjem, pa vse do danes se namreč ni pojavilo nobeno novo znanstveno argumentirano delo, ne v tiskani ne spletni izdaji. Del pričujočega diplomskega dela zato temelji predvsem na delu Mylesa Dillona *Celts and Aryans Survivals of Indo-European Speech and Society* iz daljnega leta 1975.

5 LITERATURA

1. Atkinson, Quentin D., Alexander V. Alekseyenko, Remco Bouckaert, Michael Dunn, Alexei J. Drummond, Russell D. Gray, Simon J. Greenhill, Philippe Lemey in Marc A. Suchard. 2012. Mapping the Origins and Expansion of Indo-European Language Family. *Science* 337 (6097). Dostopno prek: <http://science.sciencemag.org/content/sci/337/6097/957.full.pdf?ijkey=9/I0UU0.eTrdQ&keytype=ref&siteid=sci> (29. april 2016).
2. Bellinger, Gerhard J. 1997. *Leksikon mitologije: 3000 gesel iz kulture Vzhoda in Zahoda*. Ljubljana: DZS.
3. Benveniste, Émile. 1988. *Problemi splošne lingvistike I*. Ljubljana: ŠKUC; Filozofska fakulteta.
4. Bryant, Edwin. 2003. *The Quest for the Origins of Vedic Culture: The Indo-Aryan Migration Debate*. Oxford, New York: Oxford University Press.
5. Burton, Holly. 1979. The Arrival of the Celts in Ireland: Archaeology and Linguistics. *Expedition Magazine* 21 (3). Dostopno prek: <http://www.penn.museum/sites/expedition/?p=4432> (15. maj 2016).
6. Chapple, Christopher Key ur. 2009. *The Bhagavad Gītā Twenty-fifth Anniversary Edition*. Dostopno prek: <https://ekatantra.files.wordpress.com/2011/01/the-bhagavat-gita.pdf> (25. junij 2016).
7. Dillon, Myles. 1975. *Celts and Aryans: Survivals of Indo-European Speech and Society*. Simla: Indian Institute of Advanced Study.
8. Dumézil, Georges. 1987. *Tridelna ideologija Indoevropcev*. Ljubljana: ŠKUC; Filozofska fakulteta.
9. Eliade, Mircea in Charles J. Adams ur. 1993. *The Encyclopedia of Religion*. Zv. 4 št. 7–8. New York: Macmillan Publishing Company, London: Collier Macmillan Publishers.
10. Eliade, Mircea. 1996a. *Zgodovina religioznih verovanj in idej I: Od kamene dobe do elevzinskih misterijev*. Ljubljana: DZS.
11. --- 1996b. *Zgodovina religioznih verovanj in idej II: Od Gotame Buddhe do zmagoslavja krščanstva*. Ljubljana: DZS.
12. Eluère, Christiane. 1997. *Kelti: prvi gospodarji Evrope*. Ljubljana: DZS.

13. *Encyclopædia Britannica Online Inc.* 2016a. *Characteristic developments of Indo-European languages*. Dostopno prek: <http://www.britannica.com/topic/Indo-European-languages/Characteristic-developments-of-Indo-European-languages?afterLoadAction=3> (8. april 2016).
14. --- 2016b. *Brahmana*. Dostopno prek: <http://www.britannica.com/topic/Brahmana> (8. april 2016).
15. Eriksen, Jorunn Viste. 2009. Celts and the context in modern scholarly literature. Dostopno prek: https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/26850/eriksen_master.pdf?sequence=2 (2. junij 2016).
16. Gimbutas, Marija. 2016. *The Civilization of the Goddess*. Dostopno prek: <https://www.scribd.com/doc/201124038/Kurgan-Culture-Civilization-of-Goddess-M-Gimbutas-1994> (15. april 2016).
17. Gamkrelidze, Thomas V. in Vjačeslav V. Ivanov. 1995. *Indo-European and the Indo-Europeans I: A Reconstruction and Historical Analysis of a Proto-Language and a Proto-Culture*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
18. Green, Miranda J. 2005. *Exploring the World of the Druids*. London: Thames & Hudson Ltd.
19. Greif, Tatjana. 2005. Iskanje izgubljenega spola. *Časopis za kritiko znanosti* 33 (221). Dostopno prek: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-07TZCK7D> (15. april 2016).
20. Herm, Gerhard. 1983. *Kelti*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
21. Jacobi, Bernhard. 1969. *Stare kulture: Arheološka odkritja zadnjih petdeset let*. Maribor: Založba Obzorja Maribor.
22. James, Simon. 1993. *The World of the Celts*. London: Thames and Hudson Ltd.
23. Južnič, Stane. 1983. *Lingvistična antropologija*. Ljubljana: Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani; Dopolna delavska univerza Univerzum.
24. --- 1987. *Antropologija*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
25. Kapović, Mate. 2008. *Uvod u indoevropsku lingvistiku: Pregled jezika i poredbena fonologija*. Dostopno prek: https://bib.irb.hr/datoteka/392402.Kapovic_-_Indoevropska_lingvistika.pdf (14. april 2016).

26. Kavar-Vidmar, Andreja, 1989. Oba sta isto: Elisabeth Badinter (1986), *L'un est l'autre*, Paris, Editions Odile Jacob. *Socialno delo* 28 (3). Dostopno prek: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-EO3R2MZ9/> (29. april 2016).
27. Klemenčič, Simona. 2011. *Pregled indoevropskih jezikov*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
28. Lamberg-Karlovsky, C. C. 2002. The Archaeology and Language: The Indo-Iranians. *Current Anthropology* 43 (1). Dostopno prek: <http://mapageweb.umontreal.ca/tuitekj/cours/IE/LambergKarlovsky.pdf> (29. maj 2016).
29. *Leksikon Cankarjeve založbe: nova izdaja*. 1988. Ljubljana: Cankarjeva založba.
30. Macbain, Alexander. 1989. *Keltska mitologija i religija*. Beograd: Zajednica književnih klubova Srbije.
31. Mallory, J. P. 1996. *In Search of the Indo-Europeans: Language, Archaeology and Myth*. London: Thames and Hudson.
32. --- in D. Q. Adams. 1997. *Encyclopedia of Indo-European Culture*. London, Chicago: Fitzroy Dearborn Publishers.
33. Marler, Joan. 2001. *The Legacy of Marija Gimbutas: An Archaeomithological Investigation of the Roots of European Civilization*. Dostopno prek: <http://www.pacifica.edu/gems/pgl/GimbutasLegacy.pdf> (14. april 2016).
34. --- 2003. *The Iconography and Social Structure of Old Europe: The Archaeomithological Research of Marija Gimbutas*. Dostopno prek: <http://www.second-congress-matriarchal-studies.com/marler.html> (14. april 2016).
35. --- 2006. *The Beginnings of Patriarchy in Europe: Reflections on the Kurgan Theory of Marija Gimbutas*. Dostopno prek: http://www.belili.org/marija/marler_article_02.pdf (10. april 2016).
36. Martinet, André. 1987. *Indoevropski jezik i „Indoevropljani“*. Novi Sad: Književna zajednica Novog Sada.
37. Maurois, André. 1939. *Zgodovina Anglije*. Ljubljana: Naša založba.
38. Mlekuž, Dimitrij. 2005. *Trajektorije sprememb mezolitskih in neolitskih krajin Dinarske Slovenije*. Doktorska disertacija. Dostopno prek: http://arheologija.ff.uni-lj.si/mlekuz/mlekuz_phd_links.pdf (29. april 2016).

39. Paliga, Sorin. 2001. Oris zgodovine Slovanov. *Slavistična revija* 49. Dostopno prek: http://www.srl.si/sql_pdf/SRL_2001_4_9.pdf (14. april 2016).
40. Piggott, Stewart. 1985. *The Druids*. New York: Thames and Hudson.
41. Reich, David, David Anthony, Kurt Werner Alt, Eszter Bánffy, Guido Brandt, Dorcas Brown, Alan Cooper, Christos Economou, Michael Francken, Susanne Friederich, Qiaomei Fu, Rafael Garrido Pena, Wolfgang Haak, Fredrik Hallgren, Eadaoin Harney, Valery Khartanovich, Aleksandr Khokhlov, Johannes Krause, Michael Kunst, Pavel Kuznetsov, Bastien Llamas, Iosif Lazaridis, Swapan Mallick, Alissa Mittnik, Harald Meller, Matthias Meyer, Oleg Mochalov, Vayacheslav Moiseyev, Nicole Nicklisch, Susanne Nordenfelt, Nick Patterson, Sandra L. Pichler, Roberto Risch, Nadin Rohland, Manuel A. Rojo Guerra, Christina Roth, Kristin Stewardson, Anna Szécsényi-Nagy in Joachim Wahl. 2015. Massive migration from the steppe was a source for Indo-European languages in Europe. *Nature* 522 (7555). Dostopno prek: https://www.researchgate.net/publication/273059488_Massive_migration_from_the_steppe_was_a_source_for_Indo-European_languages_in_Europe (3. maj 2016).
42. Szécsényi-Nagy, Anna. 2015. *Molecular genetic investigation of the Neolithic population history in the western Carpathian Basin*. Doktorska disertacija. Dostopno prek: <https://publications.ub.uni-mainz.de/theses/volltexte/2015/4075/pdf/4075.pdf> (29. april 2016).
43. *The Hutchinson Dictionary of World Myth*. 1996. Oxford: Helicon Publishing Limited and Duncan Baird Publishers.
44. Veliki splošni leksikon v osmih knjigah. 1997a. *Tretja knjiga Gh-Ka*. Ljubljana: DZS.
45. --- 1997b. *Četrta knjiga Ka-Ma*. Ljubljana: DZS.
46. Verbinc, France. *Slovar tujk*. 1991. Ljubljana: Cankarjeva založba.
47. Vuga, Lucijan. 2001. Sodobna teorija kontinuitete – Baltiški, Jadranski in Paflagonski Veneti. *Korenine slovenskega naroda: Zbornik prve mednarodne konference Veneti v etnogenezi srednjeevropskega prebivalstva*. Dostopno prek: http://www.korenine.si/zborniki/zbornik01/htm/vuga_kontinuitete.htm (22. april 2016).

48. Weisseisen, Peter. 2006. *Primerjava vojskovanja Keltov in Germanov proti Rimljanom*. Diplomsko delo. Dostopno prek: <http://dk.fdv.uni-lj.si/dela/Weisseisen-Peter.PDF> (11. julij 2016).
49. Wikipedija. 2016. *Sanskrt*. Dostopno prek: <https://sl.wikipedia.org/wiki/Sanskrt> (28. junij 2016).
50. Willerslev Eske, Torbjorn Ahlstrom, Morten E. Allentoft, Justyna Baron, Søren Brunak, David Chivall, Peter B. Damgaard, Paweł Dąbrowski, Philippe Della Casa, Paul R. Duffy, Alexander V. Ebel, Andrey Epimakhov, Karin Frei, Mirosław Furmanek, Tomasz Gralak, Andrey Gromov, Stanisław Gronkiewicz, Gisela Grupe, Tamás Hajdu, Lise Harvig, Tom Higham, Radosław Jarysz, Valeri Khartanovich, Alexandr Khokhlov, Viktória Kiss, Jan Kolář, Aivar Kriiska, Kristian Kristiansen, Irena Lasak, Cristina Longhi, Niels Lynnerup, Anna-Sapfo Malaspinas, Ashot Margaryan, George McGlynn, Algimantas Merkevičius, Inga Merkyte, Mait Metspalu, Ruzan Mkrtchyan, Vyacheslav Moiseyev, Rasmus Nielsen, Ludovic Orlando, László Paja, György Pálfi, Dalia Pokutta, Łukasz Pospieszny, T. Douglas Price, Morten Rasmussen, Simon Rasmussen, Lehti Saag, Mikhail Sablin, Hannes Schroeder, Natalia Shishlina, Thomas Sicheritz-Pontén, Martin Sikora, Karl-Goran Sjogren, Václav Smrčka, Vasili I. Soenov, Jesper Stenderup, Vajk Szeverényi, Gusztáv Tóth, Synaru V. Trifanova, Liivi Varul, Magdolna Vicze, Lasse Vinner, Vladislav Zhitenev in Levon Yepiskoposyan. 2015. Population genomics of Bronze Age Eurasia. *Nature* 522 (7555). Dostopno prek: https://www.researchgate.net/publication/278327861_Population_genomics_of_Bronze_Age_Eurasia (3. maj 2016).